

Namesto trga ekonomskih zakonitosti trg zablod

Vsak dan smo lahko bogatejši samo toliko, kolikor več ustvarimo, zato mora biti proizvodnja učinkovita, mora se hitro prilagajati trgu, mora biti visoko produktivna in konkurenčna na svetovnem trgu. To vemo vsi in s tem se strinjamo vsi. Pa vendar ni tako. Naša proizvodnja ni učinkovita, premalo je prilagodljiva, nizkosti in nekonkurenčna. Zakaj? Če hočemo res maksimalno izkoristiti proizvodne potenciale, je največjega pomena priprava proizvodnje. V pripravo proizvodnje vključujemo tudi oskrbo z reprodukcijskimi materiali. Vendar priprava proizvodnje ni samo stvar priprave dela, nabave in finančnih služb v organizacijah združenega dela, ampak vseh tistih, ki pišejo, spreminjajo in si kar naprej izmišljajo nove pogoje gospodarjenja.

Gospodarstveniki smo šele sredi decembra dobili zagotovilo, da bodo do konca leta znani pogoji gospodarjenja za prihodnje leto, ki bo za naše gospodarstvo nekakšno leto odločitve. V pristojnih zveznih krogih zagotavljajo, da bodo pravočasno sprejeli vse načrtovane ukrepe, ki spremljajo resolucijo, namesto tistih, ki jih ne bo mogoče pravočasno sprejeti, pa prehodne resitve. Ukrepev je menda precej več (skupaj 173), kot jih je bilo ob lanski resoluciji, ko smo dobili v roke zajeten sop papirjev (90).

Vse je torej po malem še v zraku. Povsem jasno je le troje: da bo prihodnje leto veliko težje kot letošnje, med drugim tudi zato, ker bo treba odplačati toliko nakopičenih dolgov. Jasno je tudi, da se bomo morali opreti na lastne sile. In tretje, kar je na dlani, je, da moramo izvoz na konvertibilni trg povečati toliko, da bomo izravnali plačilno bilanco in celo dosegli manjši presežek.

Kako naj imamo produktivno proizvodnjo, kako naj več ustvarimo, kako naj bomo vsak dan bogatejši, ko pa se vse ustavi pri uvozu repromateriala in vsega drugega, kar potrebujemo za proizvodnjo, tudi tisto, ki gre v izvoz. Kako naj bo proizvodnja visoko storilna, kako naj bo dobro organizirana, ko pa delavec stoji ob stroju in ne more delati, ker ni repromateriala? Resda so napovedovali nekaj ugodnejše pogoje uvoza za izvoznike, a ta ukrep, ki je vrhu vsega še nejasen, so pristojni zvezni planerji ponudili letos prepozno.

Uspešen gospodarstvenik, zlasti na svetovnem trgu, je lahko le tisti, ki zna znanje hitro preliti v proizvodnjo, v svoje izdelke. Pri nas pa, zlasti še v Sloveniji, smo uvozu in nakupu tehnologije opreme in znanja pod noge vrgli kopico ovir, morda administrativnih. Uradniku v pristojnem referatu je tudi v tem primeru kaj malo mar, ali je oprema namenjena proizvodnji za izvoz.

Zamrzitev cen, ki naj bi, kot prisegajo načrtovalci, obveljala tudi v prihodnjem letu, povsem zanika tržne zakonitosti. Vsi-ljuje spet nekakšno administrativno določene in pričakovane odnose. Globoko sem prepričan, da bi nekatere cene proizvajalci tudi znižali, če bi cene sprostiti in če bi lahko o vrednosti opravljenega dela odločali tisti, ki so delali in ustvarjali.

Planerji, na zvezni in republiški ravni, terjajo od gospodarstva, da naj prihodnje leto več izvažajo, naj varčujejo, naj bolje izkoristijo zmogljivosti in podobo. Toda kako naj planiramo proizvodnjo v prihodnjem letu, ko pa tik pred koncem tega leta še ne vemo za večino pogojev gospodarjenja v prihodnjem?

Administrativno vodenje gospodarstva, ki se je tako razbohotilo, nas potiska v vse večje težave. Očitno je, da je inventivnost dvajset milijonov Jugoslovancev prevelika za zmogljivost naše administracije.

Kdo lahko sploh dela, načrtuje in ustvarja, če pa se pogoji gospodarjenja skoraj vsak dan spreminjajo. Ne more biti narodnega gospodarstva in enotnega jugoslovanskega trga, če vsako podjetje, celo vsaka občina in krajevna skupnost zaradi sprhnele povezanosti gospodarstva gradi svoj letni načrt na lastnem plačilnobilančnem in zunanjetrgovinskem načelu. Tako imamo namesto trga ekonomskih zakonitosti trg zablod.

Po sedanjih navadah in razvadah pa je vsaka bojazen, da bi se zaplanirali, odveč, saj tako ali tako vemo, da se načrti med letom spreminjajo, da je vsak letni plan bolj seštevek želja in naštevaje bolj ali manj kompromisno postavljenih števil ali odstotkov. Letošnje gospodarsko leto smo začeli s programom ekonomske politike, ki je bil pobarvan rožnato, ob koncu leta smo gospodarstvu podarili črne sezname različnih restrikcij. Načrtovana rast proizvodnje se je opirala na tujo denarno podporo tolikšnih razsežnosti, kolikor je bilo pač po napovedih planerskih križank želja in potrebujno, ne pa na realno stanje in realne odnose na mednarodnem finančnem trgu. Tako smo imeli leto, za katero je značilna stagnacija, nismo pa znali obvladati inflacije, ne njenih vzrokov.

Resda je gospodarski načrt za prihodnje leto manj rožnato obarvan, tako da manj ugaja očesu in načinu življenja, kateremu smo se privadili. V načrtih gospodarstva je več trpke resničnosti. To pomeni, da računamo le s tistimi, kar zagotovo imamo. To je tisto, kar lahko naredimo sami in kar lahko, če se primerno, torej bolj organiziramo, uresničimo doma. Opiranje na lastne sile pa seveda ne more pomeniti, da se bomo zapirali, da bomo delali in živeli daleč od mednarodnega gospodarstva in mednarodne menjave. Prav tako kot je tudi res, da pravega izhoda iz pomanjkanja rasti, pomanjkanja izvoza in zaradi tega tudi uvoza ni mogoče iskati le s pomočjo kabinetskih, administrativnih ukrepov.

Toliko zakonov, odlokov, predpisov in ukrepov že imamo, da se v njih ne znajde še tako podkovan jezični dohtar. Z ukrepi in zakoni hočemo nadomestiti tudi tiste samoupravne povezave v gospodarstvu, ki jih že imamo in ki so uspešne, saj so izraz hotenja in interesa neposrednih proizvajalcev.

Inventivnost ljudi je pri nas vse premalo spodbujana in negovana. Največje rezerve pa se skrivajo prav v človekovih možganih. Na Japonskem so izračunali, da uporablja vsak delavec komaj tri odstotke možganov. V Alplesu, v Železnikih, delavci dobijo vsak mesec tudi denar za predloge in izboljšave. Kakšen dinar za vsak, četudi še tako neuporaben predlog. Zato, da ljudje mislijo, da sodelujejo, da iščejo in vrtajo. Žal je tako samo ponekod.

Naš samoupravni socialistični sistem temelji na visoki zavesti ljudi, te pa žal ni. Vsak koristi in uporablja samo ponudene pravice, dolžnosti pa se otepa. Samoupravni sistem bi morali razumeti kot sistem, v katerem vladajo ekonomski odnosi in ga tako tudi prilagoditi. Vse sile, vse ukrepe, ves sistem torej bi morali usmerjati v boljše in storilnejšo, učinkovitejšo proizvodnjo. Ključno vprašanje pri tem pa je motivacija ljudi, primerna stimulacija in ustvarjanje pogojev, da se lahko razvija množična inventivnost.

Samoupravni sistem naj bo torej tak, da bo dopuščal in spodbujal ustvarjalnost množice ljudi, ki bodo skupaj lahko resnično ustvarjalno delali.

Jože Demšar

Lojze Kante
Basen ima prav: jež zanesljivo prežene lisico
Zgubljanje zemlje 17

Ivanka Vrhovčak
Stroka, ki ji čas ni naklonjen, a je družbi nujno potrebna
Izobraževanje odraslih in produktivnost dela

Slavko Fras
Demontaža in ponovno vstajenje tajnega svetnika J. W. v. G.
Dunajsko gledališko pismo 18

Jože Horvat
Vprašanja o Golubnjači in ustvarjalni svobodi
Vroča scena

Resolucije o gospodarskem razvoju se stikajo, križajo, podvajajo in razhajajo
Tema tedna o razvojnih načrtih
Andrej Ule
Markszem ali marksizmi v krizi?
Cavtatsko srečanje

Poštni predal 29

Rudi Čačinovič
S previdnimi koraki se lahko daleč pride
Španija in nova polarizacija

Janez Tušek
Janez Arnol
Portret tedna 16

Danilo Slivnik
Ob baklah in ledu na protivnojni miting
Po jakutski tajgi

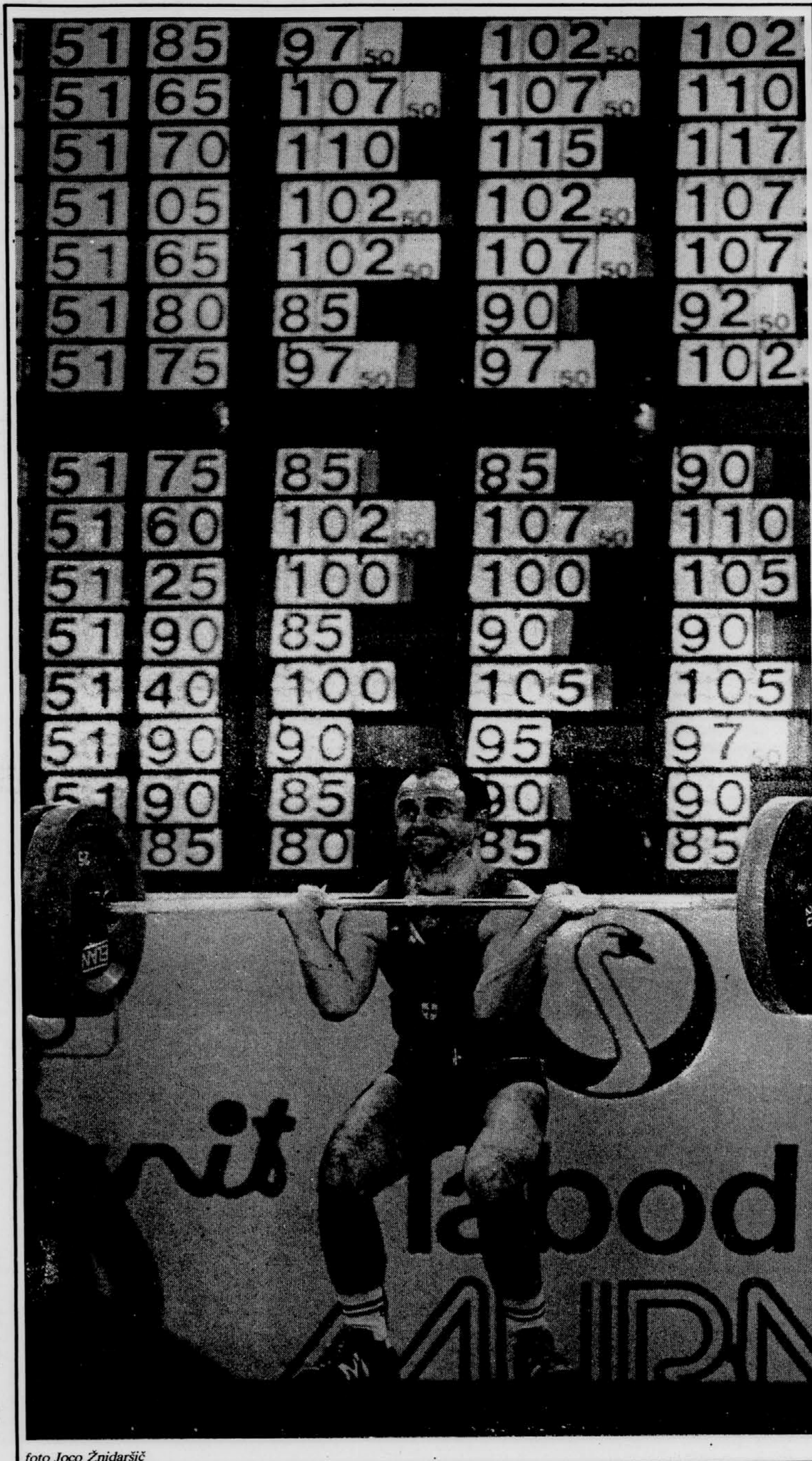

foto Joco Žnidaršič

Mija Repovž
Nevralgične točke in nezaceljene rane
Nacionalizem v BiH 19

Olga Ratej
Hrib, imenovan Spaha, iz razdalje štiri tisoč let
Arheološka izkopavanja
Veljko Rus
Razvojni ciklusi in tehnološke inovacije
Pred novo tehnološko revolucijo

Jug Grizelj
Kako izgubi prijatelja in si nakopljesh sovražnika
Od sobote do sobote
Andreja Tauber
Ne točkuje se umetnost, pač pa zanjo potrebno znanje
Prvo tekmovanje mladih plesalcev 21

Milan Maver
Več je manj
Jaka Sulc piše gospodu Jakobsonu 19

Za pravico do življenja, za prebuditvev iz móre
Iz tujega tiska 22

France Avčin
Je jedrska energija že včerajšnja?
Prejeli smo 23

Skupni cilj je jasen in ne smemo dovoliti, da se bo zameglil v množici posamičnih interesov
Anketa o usklajevanju zveznih resolucij za prihodnje leto 24

poštni predal 29

Delo, 24. novembra
Včasih smrad tudi diši

V Delu z dne 24. novembra je bila v rubriki Drobir objavljena vest: »Včasih smrad tudi diši. Zaradi varstvenikov okolja je doslej večkrat prišlo do težav pri gradnji ali širitvi živinorejskih farm. Zaradi položaja, v kakršnem smo, pa bo morala tudi ekologija do tega spremeniti odnos oziroma zatisniti nos. Kajti če smrdi po farmi, smrdi tudi po hrani, so rekli na seminarju sindikata delavcev kmetijstva in živilske industrije Slovenije. (V. F.)« Tega pisanja ne razumemo, zato prosimo za širše pojasnilo:

1. Kje in zakaj je zaradi varstvenikov okolja prišlo do težav pri gradnji živinorejskih farm?
2. V čem bo morala ekologija spremeniti odnos oz. zatisniti nos?
3. Uredništvo naj pojasni, čemu in komu služi tako pisanje v glasilu, ki v »temah dneva« (z dne 28. maja, 28. julija in 13. avgusta leta 1981) opozarja, da »zaradi zaostrenega ekonomskega položaja varstva okolja ne smemo zanemarjati ali odlagati na 'jutri', da smo se odločili za boljše gospodarjenje, da mora dober gospodar prosoditi tudi vse posledice svojih odločitev, da bo treba marsikaj spremeniti v naši zavesti, predvsem to, da mora postati soračje med industrijskim napredkom in zdravim okoljem ena temeljnih postavk vseh razvojnih načrtov, da reke zastopljiva malomarnost, da je domala dvajset odstotkov voda praktično mrtvih in da je več kot dve tretjini rek in potokov že preveč umazanih, da čistilne naprave očistno gradimo ker jih zaradi zakonov moramo, ne pa zato, da bi ekološki kriminal v resnici zatreli.«

Varstvo okolja je sestavni del naše zakonodaje in mnogih republiških družbenih priporočil in resolucij, tudi sklepov zadnjega kongresa ZKS in ZKI. Sprejete zakone in stališča pa je treba uresničevati z dejanji, sicer bi nadaljevali prislo, da govorimo eno, delamo pa drugo. Pisani na tak način o smradu, ekologiji in farmah pomeni pravzaprav zmedeno demagogijo in bi bilo vsakekor koristnejše, če bi se delavci na omenjenem seminarju seznanili z zakonodajo in dolžnostmi, ki jih imajo do družbe v sodobnosti in tudi v prihodnosti. So se seznanili s členom 44. zakonodaje o družbenem delu, ki glasi: »Organizacije družbenega dela morajo pri opravljanju svoje dejavnosti varovati vrednote in zagotavljati potrebne pogoje za varstvo in zboljšanje človekovega okolja ter preprečevati vire in odstranjevanje škodljivih posledic, ki ogrožajo naravne in z delom ustvarjene vrednote človekovega okolja.« In prav bi bilo, če bi prebrali oz. izvajali tudi 43. člen citiranega zakona. Enostranska miselnost in nespoštovanje zakonodaje povzročata danes družbi škodo, ki jo je skoraj nemogoče oceniti in vedno težje odpraviti. Ali zaradi takih gledanj povzročena splošna družbena škoda ne vzmernirja delavcev sindikata kmetijstva in živilske industrije?

Alenka Bizjak, tajnica Zveze društev za varstvo okolja v Sloveniji

PRIPIS UREDNIŠTVA: 1. Naša novinarka Vlasta Felc je to vest napisala na podlagi dejstev, ki so jih navedli na sestanku sindikata delavcev kmetijstva in živilske industrije Slovenije v Radovljici. Na farmah bekonov v Nemščaku pri Murški Soboti, v Klinji vasi pri Kočevju, na Dobu pri Domžalah, v Krškem in še nekaterih so predvsem zaradi prepisov, ki zadevajo varstvo okolja, imeli pri opravljanju in posodabljanju precej težav. Te so posledica, kot pravijo projektanti, investitorji in živinorejci, naših izredno strogih normativov v zvezi z varstvom okolja (precej strožji so kot v mnogih gospodarsko razvitejših državah). Ker pa je kmetijstvo nizko akumulativna panoga, jih preprosto ne morejo izpolnjevati. Po drugi strani pa prav njihovo izvajanje zapleta in zavlačuje pripravljanje in sprejemanje pozakonskih aktov.

2. Zaradi tega in zato, ker hočemo in moramo doma pridelati čimveč hrane, je nujno, da smo pri postavljanju in uveljavljanju ekoloških zahtev izredno selektivni. To pa pomeni, da se bomo morali v primeru, če bomo hoteli imeti na krožniku svinjsko zarezanico ali klobaso, sprijazniti s hlevi in vsemi spremljajočimi posledicami: od smrada do hrupa bolj ali manj blizu naselij. To pa seveda ne pomeni, da bi morali zaradi kratkoročnih finančnih ali materialnih interesov pristajati na vsakršna onesnaževanja vode, zraka in prostora, ki bi imelo trajnejše in škodljive posledice na okolje.

3. Čeprav uredništvo se zmeraj sodi, da zaradi zaostrenega ekonomskega položaja varstva okolja ne smemo zanemarjati, to seveda ne pomeni, da nismo in ne bomo opozarjali tudi na ekološke enostranosti, ki so lahko prav tako nevarne kakor zastavljanje ekološke problematike.

Delo, 9. novembra

Izkoristiti hidropotencial slovenskih rek

V Delu z dne 9. novembra sta v rubriki pisma bralcev dekan fakultete za elektrotehniko prof. dr. S. Hodžar in predsednik odbora svobodne katedre prof. dr. G. Stanič objavila prispevek z naslovom »Izkoristiti hidropotencial slovenskih rek«.

Dne 18. novembra letos je na isto temo objavil članek Vinko Kregar za Komisijo ZVOS za varstvo voda in narave ter kulturne dediščine.

Kaj nam svetuje oziroma narekuje ZVOS?

Nobene gradnje več na Soči, Idrijci, Cerkljskem jezeru, Planini.

Nobene pomembne rečne akumulacije nad Kranjem.

Gradnja hidroelektrarne je možna le pod Kranjem.

ZVOS hkrati ugotavlja, da so naše hidroelektrarne premalo izkoriščene in v obratovanju premalo optimizirane, vendar ne daje konstruktivnega predloga, kako stanje popraviti.

ZVOS predlaga predvsem varčevanje energije in ponoven pregled vseh industrijskih objektov, ki za obratovanje porabijo preveč energije. Pri tem ZVOS ugotavlja, da širjenje industrij in gospodarskih panog, ki nam jemljejo veliko energije na enoto družbenega proizvoda, pomeni uničevanje krajine z energetskimi objekti, daljnovodi, transformatorskimi postajami in celo plinovodi, naftovodi itd.

To so v grobem pogledi ZVOS na odklonilna stališča do gradenj vodnih akumulacij na Soči, Idrijci, Cerkljskem jezeru, Planini in Radovljici. ZVOS tudi meni, da naj vse probleme rešujejo šele po letu 2000 – po načelu »skrb moja preidi na drugega«, kajti »le tako bomo ohranili našo narodno identiteto, ki je (po mnenju ZVOS) vezana predvsem na ohranitev slovenskega naravnega in kulturnozgodovinskega izročila«.

V celoti so tudi stališča ZVOS nekonstruktivna in odklonilna za vsako gradnjo hidroelektrarn, razen za savske elektrarne pod Kranjem in na Muri, te pa so najdražje, proizvodnja energije pa je razmeroma skromna.

Šestim bodočih hidroelektrarn na Savi ima po študiji skupno moč okoli 150 MW in daje le okoli 850 GWh energije.

Izkoristek teh hidroelektrarn ne more biti optimalen, če niha pretok Save med 50 in 3000 m³/s!

Ali tovariši iz ZVOS kaj vedo o težavah pri izgradnji hidroelektrarne Solkan? Kolikokrat je narasla Soča zalila gradbeno jama?!

Kaj pa ZVOS predlaga proti poplavam, ki skoraj vsako leto pustošijo Slovenijo in območje Save do Beograda?

In kaj predlaga ZVOS za zaščito naših najpomembnejših vodovodnih črpališč, ki so pogosto poplavljeni in tudi čisto ogrožena zaradi izliva raznih kemikalij in naftnih derivatov?

Kako preprečiti škodljiv poplavni val na Soči, Savi in drugih rekah? Novembra letos sta imeli Soča in Sava pretok, ki je bil večji kot 2000 m³/s. To je povsem izgubljena voda, oziroma energija, kajti vse hidroelektrarne so zgrajene za mnogo manjši pretok, ne primer:

	Doblar	Plave
inst. MW	30,0	21,7
padec	45 m	31 m
pretok	66 m ³ /s	70 m ³ /s
maks. pretok	več kot 2000 m ³ /s	več kot 2000 m ³ /s

Povsem jasno je, da je vse te probleme mogoče rešiti le z izgradnjo primernih akumulacij in to predvsem v gornjem toku rek. Za to je več pomembnih razlogov. Le tako je mogoče:

obvarovati naše območje pred poplavnim valom in vsakoletno škodo,

preprečiti poplave v spodnjem toku rek, tj. izven Slovenije,

zavarovati vodovodne rezerve pred poplavami,

vplivati na enakomernost pretoka in s tem izboljšati plavnost naših rek, in

akumulirati odvečno vodo in jo koristno uporabiti, ko je pretok na rekah najmanjši.

Brez primernih akumulacij je torej nemogoče rešiti vse našete probleme.

Ta pomembna ugotovitev narekuje celo vrsto red izgradnje našega celotnega hidroenergetskega sistema. Najprej je potrebno zgraditi »gorske« hidroelektrarne z akumulacijami, šele nato dolinske, ki bodo mnogo bolj izkoriščene, če bo pretok izravnal in kontroliral. Največji del tako pridobljene energije bo dragocena vršna energija.

Dravskih elektrarn ne moremo enostavno ponoviti na Savi, Soči in drugih rekah, ki izvirajo na naših tleh. Probleme na Dravi morajo rešiti Avstrijci in jih z akumulacijami sukcesivno uspešno tudi rešujejo.

Izgradnja »gorskih« hidroelektrarn ima nekaj pomembnih prednosti:

»Gorske« HE imajo mnogo večji padec. Zliv teh elektrarn je na območjih, ki so v evropskem merilu izjemno bogata s padavinsko energijo.

Nadajevanje na 23. strani

Tema tedna: Razvojni načrti

Resolucije o gospodarskem razvoju se stikajo, križajo, podvajajo in razhajajo

Planerji so pri načrtovanju prihodnosti morali upoštevati sedanje stanje – Možnosti za razvoj so okleščene

Res smo se tudi nekoliko manj zadrževali v tujini, pa še kar pridno vračali dolgoce, zato pa smo manj uvažali, industrija je bila slabše oskrbljena z reprovromateriali in nujna posledica vseh teh danosti je bila stagnacija gospodarske rasti.

Plan, ki ga ne uresničujemo, seveda ni plan, marveč tratenje časa in truda. Zato je zdaj toliko očitkov planerjem, na vseh ravneh, zato zahteva, da bi v planih in resolucijah vendarle enkrat dali poudarek uresničevanju in ne pisnem načrtovanju ciljev gospodarskega razvoja. Številne nejasnosti, ki nastajajo na stičišču samoupravnega in družbenega planiranja, izsiljuje vprašanje, ali je v našem sistemu vloga planiranja preveč poudarjena ali pretirano zanemarljena. Planiranje se namreč navadno konča s projekcijami, ki se srečujejo, razhajajo, včasih tudi podvajajo, najpogosteje pa nikogar ne obvezujejo. Zakon o planiranju natanko določa pravice in obveznosti pri sprejemanju razvojnih načrtov, ničesar pa ne pove o uresničevanju tistega, kar je družbeno in samoupravno dogovorjeno. Takšne dvotimosti dopuščajo, da gre razvoj včasih tudi po tretji, neplanirani poti.

To je pot poskusov, da bi nekako ohranili ravnovesje med ukrepi gospodarske politike in (premajnega) delovanjem trga. Tako odpiramo prostor administrativnim posegom, ki jih je vedno mogoče opravičiti, češ da so nujni in izsiljeni.

In kaj je tisto, kar naravnost kliče po posegih države v gospodarske tokove? Med drugim neuresničevanje planov. Cilje nenehno prepisujemo iz leta v leto, iz dokumenta v dokument. Medtem ko smo prepisovali stališča o nujnem nadomeščanju uvoženih goriv z domačimi iz enega v drugi planski dokument, se je nekajkrat povečala poraba nafte, še večkrat pa njena cena. Planiramo razvoj in ne planiramo dela. Računamo na prelivanje, ne pa na ustvarjanje dohodka. Močnejša od plana je stihijnost, ki v gospodarskem življenju pozneje resnično izsiljuje vrsto negospodarski administrativnih ukrepov.

Plan naj bi bil realen odsev realnih možnosti. Vsi nosilci planiranja bi morali voditi takšno razvojno in tekočo politiko, ki bo temeljila na strokovni in znanstveni analizi in ki bo znala razlikovati med bistvenim in nebistvenim. Energijo samoupravljanja je treba povezati z močjo ekonomskih zakonitosti, pravi direktor ravenskega zavoda za plan Živko Pregl. Upravičeno je mogoče trditi, da sodi pomanjkanje strokovnosti v planiranju med strukturne probleme našega gospodarstva, podobno kot so nezadostno število izvozno usmerjenih proizvodnih programov, pomanjkanje hrane, energije in nekaterih surovin. Zaradi mnogih subjektivnih razlogov, ki so v planiranju vnesli poleg in celo namesto dohodka številne druge lokalne in sektorske motive, planiranje še vedno ni ekonomsko nujnost. Strokovnost planiranja pa je predpogoj dobrega odločanja o razvoju.

Razprave o zasnovi in usmeritvah gospodarske politike v prihodnjem letu se počasi iztekajo. Osnutek zvezne resolucije, ki določa smeri razvoja gospodarstva države v prihodnjem letu, še burka duhove v delegatskih klopeh zvezne skupščine. Zadnji ponedeljek starega leta bodo delegati slovenske skupščine določili resolucijo za prihodnje leto, nekoliko počasneje gre ta postopek v drugih republikah in pokrajinah, kjer so v javni razpravi osnutki planskih dokumentov. Planerji se seveda pri načrtovanju prihodnosti niso mogli izogniti spoznanjem sedanosti. Samo za odstotek večja vrednost izvoza blaga in storitev ob šest odstotkih višjih izvoznih cenah našega blaga dejansko pomeni, da je naš izvoz manjši kot lani, pa čeprav smo v letošnji resoluciji planirali, da se bo povečal.

Neučinkovite naložbe pod okriljem države

In če k temu prištejemo še, da načrtujemo na več ravneh, da se gospodarski načrti prepletajo že na republiški ali občinski ravni, da so neusklajeni, da se v njih odražajo vse raznolikosti razvojnih politik, zapiranje in želja po samozadostnem gospodarskem razvoju, potem naše odločanje o razvoju ni ne strokovno, ne dobro.

Zvezni načrtovalci so zapisali, naj bi se naložbe za nove sredstva gospodarstva v prihodnjem letu zmanjšale za petino. Ker načrtujejo komajda odstotek povečanja družbenega proizvoda, se bo zmanjšal tudi delež naložb v družbenem produktu gospodarstva. Osnutek zveznega planskega dokumenta napoveduje tudi ustavitve novogradnje, ki niso namenjene povečevanju izvoza, zmanjšanju odvisnosti od uvoza in povečanju proizvodnje hrane in energije. Napoveduje tudi vprašljivo obvezno združevanje sredstev za nekatere »zvezne« prioritete.

Vrednost 22.100 naložb v državi je večja od 1.470 milijard dinarjev. Lastna sredstva investitorjev pokrivajo komaj četrtino tega denarja, vse ostalo so bančna posojila in posojila »na pričakovan dohodek«. V obdobju od januarja do septembra letos je gospodarstvo (po podatkih SDK) izplačalo

za naložbe 455 milijard din, kar je za četrtino več kot lani. Letošnja resolucija je napovedovala za šest odstotkov zmanjšanje naložb. Tako so naložbe, ob upoštevanju uradno priznane inflacije (24,9%), vsaj enake lanskim. Previsoko investiranje je tudi dokaz, da posojila, kljub večkratnemu povečanju obresti, še niso dovolj draga, da porabljajo tudi tisto, kar bo šele zaslužio. Izgube, ki lahko pri tem nastajajo, so »tretja« skrb in zgolj »priložnost«, da se pri njih izkaže širša jugoslovanska solidarnost.

V BiH so v letošnjih devetih mesecih izplačali za nove naložbe 72 milijard din ali kar 45,4% več, na Kosovu 13,4 milijarde din ali 31% več, v ožji Srbiji 114,3 milijarde več, na Hrvaškem 114,3 milijarde več (24,9%), v Sloveniji pa 57,9 milijarde din ali 9,5 odstotka več. Delež naložb v družbenem proizvodu je bil do leta 1976 okoli 31%, v prejšnjem srednjeročju okoli 35%, opremljenost dela v družbenem gospodarstvu pa se je v zadnjih petnajstih letih povečevala po stopnji 3,7% letno, produktivnost pa po stopnji 1,9%.

To kaže, da ne gre le za prevelike, temveč tudi neučinkovite naložbe. Po podatkih mednarodne banke za obnovo in razvoj je bila Jugoslavija predlani med 125 državami na 5. mestu po naložbah, na 30. mestu po skupni in splošni porabi, na 37. mestu

	Primerjava resolucijskih napovedi (v odstotkih v primerjavi z letošnjim letom)			
	rast družbenega proizvoda	rast industrijske proizvodnje	izvoz	naložbe
SFRJ	1	2	9(20)*	-20
BiH	3	3,5	5(12)	-15
Črna gora	3,6	6,2	20(27)	32,7
Hrvaška	1	2	20	±0
Makedonija	4,5	4	43(45)	-21
Slovenija	1,5	1,5	19	±0
Srbija	1,8	2,5	10(20)	-20
Vojvodina	2,6	3,4	10(20)	-15
Kosovo	5,4	7,4	15(20)	+10

* V oklepaju podatki za konvertibilni izvoz

Cavtatsko srečanje

Marksizem ali marksizmi v krizi?

Letošnje tradicionalno srečanje marksistov z vsega sveta v Cavtatu je imelo naslov »Marksistična misel danes: situacije, kontroverze, perspektive«. Poskušalo je odgovoriti na pogosta vprašanja, kaj je pravzaprav z današnjim marksizmom? Z marksizmom namreč označujemo politične in družbene doktrine in filozofije, ki so si zelo različne, nekatere pa celo služijo za opravičevanje spopadov med socialističnimi državami. Razlike med različnimi oblikami marksizmov niso le teoretske, in to velja za vso zgodovino marksizma.

O tem je pisal Victor Leduc, član francoske socialistične stranke, v svojem referatu takole: »Kdo je bil najboljši tolmač Marxa, najboljši teoretik ali najboljši praktik marksizma – Kautski, Plehanov, Rosa Luxemburg ali Lenin, Stalin ali Trocki, Stalin ali Tito, Hruščov ali Mao itd...? Ne gre le za filozofske ali zgolj doktrinarne »zprave«. Te razprave so povezane s pomembnimi zgodovinskimi dogajanj. Od njih so bile odvisne usmeritve in akcije velikih ljudskih strank, usoda pomembnih delov človeštva, bodočnost narodov in celin. Sto let po Marxovi smrti se postavlja vprašanje: Ali je marksizem zadržal to vlogo, ali med marksizmom in delavskim gibanjem vedno obstaja poseben odnos, točneje,

odnos med marksizmom in bojem za socializem.«

»Križa marksizma« ne pomeni le razdeljenosti na nasprotujoče si teoretične in praktične tradicije, ampak tudi relativno nemoč sodobnega marksizma, da bi našel ustrezno rešitev iz svetovne politične, kulturne in ekonomske krize.

Ta vprašanja so zanimala večino udeležencev v Cavtatu. Prišli so z vsega sveta, iz različnih političnih strank ali kot samostojni misleci, člani gverile itd. Med njimi je bil italijanski teolog Giulio Girardi, ki utemeljuje marksistično usmerjeno »teologijo revolucije«. Jugoslovanski predstavniki so bili med najbolj aktivnimi in borbenimi. V uvodnem referatu je Aleksander Grlič-

kov navedel poglobljena vprašanja, s katerimi se danes ukvarjajo marksisti: »Pred nami je vprašanje, kako osvoboditi in osvoboditi (marksizem) od recidiv spoznanja in prakse II. in III. internacionale, tj., kako vzpostavljati dialektiko med dediščino in današnjo stvarnostjo. Odtod hkratna zahteva po naščitnosti na Marxovo dediščino in njeni ponovni proučitvi, ki je rezultat zgodovinskih dosežkov, a tudi kontroverz, ki so jih preteklost in Marx v njej pustile nedorečene.«

Misel o svetovni ekonomski in družbeni krizi, katere del je kriza socializma in marksizma kot njegove teorije, je bila večkrat izražena. Svetovno ekonomsko krizo je morda najjasneje označil ekonomist Elmar Altvater iz Zahodnega Berlina, po katerem je odločilni dejavnik sedanje svetovne ekonomske in družbene krize ekonomska kriza kapitalizma. Prvič po drugi svetovni vojni imamo opraviti z resnično veliko svetovno krizo kapitalizma. Altvater se je oprl na Habermasovo delitev velikih in malih kriz. Velika kriza pomeni učinkovanje nakopičenih velikih strukturnih nasprotij, predvsem v ekonomiji, a tudi v politiki in kulturi družb. Gre za strukturno trganje zvez z dotakratnimi oblikami kapitalizma in za nujnost nastanka novih političnih kulturnih in ekonomskih oblik družbe bodisi v okviru novih oblik kapitalizma, bodisi v revolucionarni spremembi družbe v socializem. Male krize zajamejo le določena področja ekonomije in se kažejo v nihanjih konjunkturo notraj posameznih gospodarskih kompromisnih oblik. Altvater trdi, da vsaj kapitalistična družba ne more obstajati brez malih kriz, saj preprečujejo izbruh velike. Velika kriza je vedno tudi svetovna in seže v določeno zunanjo okolico kapitalističnega središča. Kapitalizem torej izvaža svojo krizo.

Današnja veliko krizo razviti kapitalistič-

po družbenem proizvodu in na 102. mestu po osebni porabi.

Hrvaški delegati v zveznih klopeh so menili, da predlagana zvezna razvojna politika v osnutku resolucije pravzaprav pomeni nadaljevanje stare, ki daje prednost investicijskim delom, ki že tečejo, ki pa lahko le malo prispevajo k povečevanju izvoza, kar je naša glavna gospodarska naloga. Če bi to sprejeli, pravijo hrvaški gospodarstveniki, bi investicijska dela skupaj s povečanim odplačilom dolgov v tujini pogoltnila vso domačo akumulacijo in ne bo več denarja za izvozno usmerjene projekte. Na Hrvaškem gradijo 4.200 objektov, ki so vredni okoli 306 milijard din. Izkazalo se je, da so precej kratkoročnih bančnih sredstev, namenjenih kreditiranju tekočega poslovanja, namenjali naložbam. Posledice so bile, da so se podaljševali roki gradnje, višale cene, z njimi pa tudi stroški prihodnje proizvodnje. Epidemija nelikvidnosti se je vse bolj širila. Dobesedno v nič gredo milijarde družbenih sredstev, gospodarstvu pa nenehno nastavljajo nož pod grlo – ali inflacija ali gospodarski infarkt. Jadralski Obročec je na razprodaji, pa ga nihče neče kupiti. Te dni so v saboru rekli, da bi bilo prav, ko bi čestitali sanatorjem deseto obletnico brezuspšnega saniranja in reševanja zagrebškega Sljemena. Količina časa bodo v nekaterih organizacijah kopčili izgube? Dokler bo skupnost imela denar, da bo izgube krija. Na prvih mestih črne knjige izgubarjev na Hrvaškem pa so Jadralski Sljeme, tovarna sladkorja v Virovitici, Gavrilović, PIK Belje, tovarna cementa Našice, Dalmacijacement, INA rafinerija Rijeka, Trans Adria, Jadranska rezerdna in še druge. Nekateri komaj dokončane naložbe so že začele proizvajati izgubo.

Entuziazem investicijskih amaterjev

Šele zdaj se je nekdo v saboru vprašal: mar je res mogoče, da porabo investicijskega denarja prepuščamo entuziazmu investicijskih amaterjev? Zdrženo delo Hrvaške je že pokazalo solidarnost, ko je šlo za Jadralski. Odgovornost krivcev za obrovsko zgrešeno naložbo je terjaj Sabor že pred tremi leti in nič. Pa čeprav vsi natanko vedo, kdo je gradnjo vodil, kdo je gradil, kdo je zapravil denar, kdo odločal, kdo napačno ocenil zaloge boksita itn.

V hrvaški resoluciji za prihodnje leto ne načrtujejo zmanjšanja investicijske porabe. Resolucija govori le o prednostnih naložbah, te pa so po vrsti izvoz, hrana in turizem. Pač pa ima resolucija poseben člen, ki govori o sanaciji zagrebške Privredne banke.

Srbska resolucija načrtuje zmanjšanje naložb za petino. V prihodnjem letu bodo dogradili termoelektrarno Nikola Tesla, dokončali dela na površinskem kopu Tamnava, tovarno bled pločevine v Šabcu in rudnik bakra v Velikem Krivlju. Ustavili bodo 296 naložb v skupni vrednosti 1,8 milijarde din.

foto Dragan Arrigler

Hkrati pa so v Beogradu sredi decembra prodali na javni licitaciji FOB (Tovarno odlivkov Beograd), ki jo je kupil 21. maj iz Rakovice. Tovarno, ki je vredna po uradni cenitvi 4,46 milijarde din in dolguje upnikom okoli 8,5 milijarde din, »21. maj« kupil s posojilom Beogradske banke za 2,3 milijarde din. Torej na up. V banki, ki je tudi FOB denar posojala, pravijo, da je to dobra tovarna, da ji manjka le delovna in tehnološka disciplina. Denar pa so 21. maju posodili pač zato, ker bi drugače tovarno po sklepu sodišča izročili novobeograjski občini (oproščeno dolgov) in bi se lahko Beobanka obrisala pod nosom za 3,1 milijarde din, kolikor je v FOB njenega. Brez pripomb so v banki tudi dali novo posojilo za dograditev dveh obratov Prve iskre iz Bariča. Gre za dva kemična obrata za proizvodnjo pralnih praškov, ki sta bila po predračunu vredna 1,7 milijarde, ko pa ju bodo leta 1984 dogradili za vsaj 9,8 milijarde dinarjev, kolikor potrebujejo danes.

Banka finansira 647 objektov in je zanje dala 44,3 milijarde. V 147 objektih so prekoračili predračunske vsote. Če bodo zdaj bančne sklade osiromašili še za 3,7 milijarde din za »Prvo iskro« iz Bariča in plačali še prekoračitve v tovarni sladkorja Čuprija in Metalurškem kombinatu Smederevo, nekaj let v banki ne bo niti dinarja za druge naložbe. Ob kemični naložbi pa še to: obrata bosta uporabljala deficitarne surovine (nafta in energija), vsaj tri leta bosta poslovala z milijardo din letne izgube, v Tuzli (Soda-so) pa gradijo dva ista obrata, podobne zmogljivosti.

V El Niš načrtujejo gradnjo istih sestavnih delov za barvne TV sprejemnike hkrati v beograjski Avali in Gevgeliji. V Konarevu so skoraj zgradili tovarno mediaplano plošč, ki bo načrtovano prinašala izgubo, hkrati pa s soglasjem inštituta za ekonomiko naložb gradijo še dve podobni tovarni v Kraljevu in Despotovcu.

V Makedoniji bodo investicije zmanjšali na 21 odstotkov. V Vojvodini tudi za petino. Letos so za naložbe namenili 50,5 milijarde din, kar je 18 odstotkov več kot lani, 36,3 milijarde din so dali za naložbe v

gospodarstvo, od tega le 4,38 milijarde din za naložbe v kmetijstvo in ribištvo. Ob razpravi o zvezni resoluciji, ki napoveduje za 2,5% večjo kmetijsko proizvodnjo v prihodnjem letu, pa so vojvodinski delegati rekli, da bo treba denar za naložbe v kmetijstvo poiskati na zvezni ravni, seveda z obveznim združevanjem sredstev. Ob tem v Vojvodini menijo, da skupnost daje kmetijski proizvodnji v Vojvodini poseben pomen le na papirju. Rast kmetijske proizvodnje je mogoče uresničiti le, če uresničimo tudi zanemarjene obveznosti. Če bi Vojvodina izvozila hrano, bo ostal domači trg lačen. Če jo ponudijo domačim kupcem, bodo ostali brez nujnih deviz. Preprosto torej Vojvodina zahteva denar za naložbe v kmetijstvo in devize za potrebne nakupe v tujini.

Naložbe, ki ne dajejo denarja

Industrijska izdelava se je v Vojvodini v letošnjih desetih mesecih sicer povečala za 1,9 odstotka (resolucija je načrtovala 3 do 4 odstotno povečanje) saj se je dobro odrezala kmetijstvo. Vrsta industrijskih panog, v katere največ vlagajo (predelava kovin, proizvodnja derivatov nafte, umetna gnojila, predelice, industrija kože in papirja), pa je poslovala daleč pod načrti. Osebnih dohodkov so se povečali za dobro tretjino, dohodek za pet odstotkov manj. Izgube so narasle tja do 5,2 milijarde din. Na Kosovu načrtujejo 10,5 odstotka povečanja naložb. Pričakujejo, da bodo prihodnje leto dogradili TE Kosovo B I in II, rudnik in flotacijo Feronikla v Glogovcu, da bodo izkopal 8 milijonov ton premoga in proizvedli 3.810 tisoč MWh električne energije. Dokončali bodo tudi hidrosistem Ibar. Rezultate od velikih naložb v Trepčo pričakujejo šele v letu 1985. V energetiko so vložili 18 milijard din, v Feronikl 11 milijard, v svinco in cink 3,5 milijarde din. Tačas je 133 organizacij združenega dela v izgubah, dolgovi Kosova pa so dosegli 84 milijard din. Tujih dolgov morajo v prihodnjem letu plačati 120 milijard din, tridesetina teh pa morajo vrniti Kosovo B, površinski kop Belacévac, gumarska industrija Balkan, elektroliza cinka Trepča, to-

varna šivnih cevi iz Uroševca Feronikl in še nekatere druge.

V Črni gori načrtujejo, da bodo naložbe v gospodarstvo zmanjšali za 27, v negospodarstvo pa za 46,9 odstotka. Gospodarstvo Črne gore je zadolžilo 2,5 krat več od povprečja države. Črnogorski delegati trdijo, da hitrejši razvoj manj razviten še vedno ni izražen kot skupni interes in pogoj gospodarske stabilizacije. Razlike v razvitosti se povečujejo, namesto da bi se manjšale. Vzroki zato so prelivanje dohodka v primarni delitvi, iz nerazvitih v razvita področja, neustrezna razmerja cen v surovinskih in predelovalnih vejah, neustrezna kreditno-monetarna politika, majhne izvozne spodbude, neustrezna carinska politika itn.

Črna gora je letos plačala za naložbe 22 milijard din. Ze več let vlagajo v črno in barvasto metalurgijo, nekaj manj v energetiko in promet. Podatek, da predelajo le okoli 6 odstotkov jekla in pa 10 odstotkov aluminija, ki ju izdelava v republiki, je za črnogorske gospodarstvenike prepričljiv dokaz, da so pretirano proizvajalci surovin. Zato zdaj gradijo tri tovarne za predelavo aluminija, radi bi jih zgradili še pet. Alumijski kombinat Titograd in železarna v Nikšiću sta globoko v izgubah. Kaj predlagajo načrtovalci: nihče ne more imeti monopola pri razpolaganju z devizami, piše v resoluciji. Sistem mora postaviti mehanizem, ki bo omogočal, da do deviz pridejo tudi tiste dejavnosti, ki zaradi domačih potreb niso izvozno naravnane, ali pa jim je izvoz celo prepovedan. Devizni sistem mora spodbujati dohodkovno povezovalje.

V BiH načrtujejo 15-odstotno znižanje naložb. Okoli 41 objektov, vrednih 2,28 milijarde din, bodo ustavili, saj investitorji niso izpolnili z zakonom predpisanih pogojev. Tako bodo naložbe zmanjšali na približno 27,5 odstotka družbenega proizvoda. V prihodnjem letu bodo dogradili premo-govnik in termoelektrarno v Gackem, novo kokso baterijo v Zenici, rudnik svinca, cinka in barita v Varešu in HAK II. Letos so si veliko obetali od dograjenih tovarnih kompresorjev, zaviralnih glav, zob-

nikov, reductorjev, hidravlike, pneumatike – po analizi inštituta za ekonomiko »zaradi počasnega uvajanja« proizvodnje rezultatov ni bilo.

V Sloveniji je 2626 naložb v skupni vrednosti 158,16 milijarde din. Od tega 91,5% gospodarskih naložb. Delež investitorjev je 41,2%, združenega denarja je 15,4%, delež bank je padel od 20,4 na 17,5%. Delež slovenskih naložb v skupnih jugoslovanskih naložbah se je od 15% v letu 1980 zmanjšal na 12,7% v letošnjem letu. Zato slovenski načrtovalci ne načrtujejo več zmanjševanja investicij v gospodarstvo. Naložbe naj bi ostale na letošnji ravni.

Neuresničena določila antiinflacijskega programa

Povedati je treba, da v antiinflacijskem programu piše, da bodo v primeru zgrešenih naložb usodo investitorja delile tudi banke, ki naj bi ostale brez dohodka in obresti in občine, ki naj bi ostale brez davka. Za zdaj še ni podatkov, da je to določilo kjerkoli upoštevano, pač pa je tako znan eden izmed vzrokov, da inflacije kljub administrativni zamrzitvi cen nismo obvladali, ni bilo odpravljeni nje vzrokov.

Združeno delo po posameznih republikah in pokrajinah, regijah in občinah je videlo in vidi v naročju državnih oblasti kar varno zavetje. Pa gre le za privid, saj se dobrohotnost občin in republik do svojih gospodarstev drago plačuje. Državne strukture priznavajo svojemu gospodarstvu neučinkovitost, zaprtost in drago proizvodnjo, združeno delo pa v zahvalo plačuje drago vzdrževanje administrativnega aparata. Ta simbioza ustreza enim in drugim, ni pa je mogoče priznati zunaj občinskih in republiških meja, kaj šele na svetovnem trgu.

V zvezni resoluciji piše, naj bi se izvoz v prihodnjem letu povečal za 9, na konvertibilni trg pa za 20 odstotkov. Uvoz naj bi ostal na letošnji ravni, kar pomeni, da bodo imeli v gospodarstvu težave s preskr-

bo. Jugoslavija naj bi izvozila za 14,7 milijarde dolarjev blaga. Skoraj polovico tega (45%) bo šlo za odplačilo dolgov v tujini. Za spodbude izvoznikom načrtujejo 144 milijard din. V letu 1983 moramo porabiti 380 milijonov din manj, kot bomo ustvarili.

Možnosti v prihodnjem letu niso ravno prevelike. Devetmesečni rezultati jugoslovanskega gospodarstva kažejo, da je proizvodnja stagnirala, da se je izvoz zmanjšal, da se je celotni prihodek povečal za 13% (ob inflaciji 29%). Ustvarili smo 1300,3 milijarde din, porabili 45,5 milijarde din več kot smo ustvarili. V devetih mesecih se je nakopičilo za 52,5 milijarde din izgub. Te so za 40,3% večje kot lani, dosegle so že 3,9% dohodka gospodarstva.

Na Hrvaškem je 15, v Sloveniji 7,3, v Vojvodini 7,6, v Srbiji 6,2, v BiH 5,6, v Makedoniji 5,4, na Kosovu 3,4 in v Črni gori 2,0 milijarde din izgub. Organizacije združenega dela so v bankah najele za 1046 milijard din posojil za obratna sredstva. Tricetr tih posojil je kratkoročnih.

Na Hrvaškem pravijo, da je gospodarstvo preveč bolno, da bi ga lahko zdravili z aspirini. Hrvaška dolguje 3 milijarde dolarjev dolgoročnih in srednjeročnih posojil in 700 milijonov dolarjev kratkoročnih in zato odkrito govorijo o primanjkljaju v plačilni bilanci, ki naj bi presegel poldrugo milijardo dolarjev. Za odplačilo kratkoročnih in dolgoročnih dolgov bodo v BiH porabili 23% načrtovanega deviznega priliva, v Črni gori 71, v Sloveniji 14, v Srbiji 25, na Kosovu 32, v Vojvodini 37, v Makedoniji 25 odstotkov. Devizni priliv Hrvaške v letošnjem letu je 2.140 milijonov dolarjev, kar pomeni, da za nakup repromateriala ne bo ostalo niti dolarja. Pričakovani so 500 milijonov dolarjev presežka, dočakali 750 milijonov primanjkljaja. Trdijo, da zaradi nakupov nafte s kratkoročnimi posojili. Najemali so posojila za nakup nafte, potem kratkoročno posojilo da so vrnili prvo, pa novo kratkoročno posojilo za konverzijo iz deviz v dinarje. Gospodarska banka (Privredna banka Zagreb) ima od septembra do konca leta 830 milijonov dolarjev dolgov, 300 milijonov pri NBI in poslovnih bankah, ki so pomagale ohraniti njeno likvidnost. V sanacijskem programu banke piše, da morajo sanacijske načrte narediti tudi njene članice. Težave z dinarsko likvidnostjo so premostili preprosto tako, da so obremenili dohodek združenega dela. Tako samo za sanacijo Jadralska plačujejo 0,41%.

Zvezna resolucija napoveduje rast družbenega proizvoda za en odstotek, rast industrijske proizvodnje za dva in kmetijske za 2,5 odstotka ter rast izvoza na konvertibilni trg za 20%. Napoveduje 2% več zaposlovanja, za 10 odstotkov zmanjšanje porabe, za 6% manjšo osebno porabo in za 7,5% manjše osebne dohodke. V hrvaško so zapisali prav enake številke za družbeni proizvod, industrijski rast, zaposlovanje in izvoz, proračunska poraba pa naj bi bila 8 odstotkov pod rastjo dohodka, OD pa prilagojeni dohodku gospodarstva.

Izvozne možnosti

V BiH mislijo, da se bo družbeni proizvod povečal za 3%, industrijska proizvodnja za 3,5 in kmetijska za 4 odstotke. Zaposlovanja naj bi bilo 2,5 odstotka več, izvoza pa za 5, na konvertibilni trg za 12%. Vse vrste porabe naj bi zmanjšali za 10%. Pričakujejo, da se bo osebna poraba v BiH zmanjšala za pet, družbeni standard za 13 in naložbe za 15%.

V Črni gori pričakujejo 3,6% rast družbenega proizvoda, 20% več izvoza (27% na konvertibilni trg), industrijska proizvodnja naj bi se povečala za 6,2, po mnenju nekaterih pa je rezerv toliko, da bi se lahko za 15%. Proračun so povečali za 15,5% (6,11 milijarde din), porabo pa naj bi zmanjšali za 15,0%.

V Srbiji napovedujejo 1,8% večji družbeni proizvod, 10 oziroma 20% večji izvoz,

za 2,5 odstotka večjo industrijsko proizvodnjo, za 4% večjo kmetijsko proizvodnjo, za 6 odstotkov več uvoza, za 8% manjšo porabo. Porabo bodo zmanjšali, četudi s silo zakona, piše v resoluciji. Standard pa ohranili z vsemi silami. Devize bodo namenili najprej hrani, energiji, potem izvoznikom in za zdravila ter pralne praške. Zadolžujejo pa se lahko poslej le tisti, ki bodo posojila tudi vrnili. Letos je moralo srbsko gospodarstvo vrniti 1,77 milijarde dolarjev.

Makedonci naj bi izvoz povečali za 43% (po poprejšnji inačici kar za 63%). Izvoz na konvertibilno naj bi se povečal za 45%. Uvoz ostaja na letošnji ravni, družbeni proizvod bo večji za 4,5%, industrijska in kmetijska proizvodnja za 4%. Morda res, saj je Makedonija dosegla letos najvišjo, 3,1% industrijsko rast.

Kosovski izvoz naj bi se povečal za 15 (20%), uvoz za 10%, zaposlovanje za 4,5%, industrijska proizvodnja za 7,4%, kmetijska za 3,5%. Letos se je zaposlenost povečala za 5,3%, produktivnost padla za 8,3%, industrijska proizvodnja pa je bila 11,5% pod načrtovano. Več kot 92 odstotkov akumulacije bi morali dati za odplačilo dolgov, izgube so se povečale za 84% v primerjavi z lanskim letom. Kosovske termoelektrarne že tretje leto delajo le s polovično zmogljivostjo.

Slovenska resolucija računa na 1,5 odstotno rast družbenega proizvoda, prav toliko večjo industrijsko proizvodnjo, 4% večjo kmetijsko proizvodnjo in eno-odstotno rast zaposlovanja. Izvoz naj bi bil za 18% večji (delež Slovenije v konvertibilnem izvozu države je 25%, v uvozu pa 17%). Uvoz in naložbe naj bi ostala na letošnji ravni!

Vsak prebivalec Jugoslavije dolguje v letu 1983 tujini dolar vsak dan. Tudi ob praznikih, prostih dneh in nedeljah. Četudi bi izpolnili vse, kar so načrtovalci zapisali v resolucije razvoja, bi bilo prihodnje leto za gospodarstvo hudo. Upoštevati pa je treba, da načrtovanih odstotkov navadno ne izpolnjujemo. Letos smo pričakovali 3,5% rast industrijske izdelave, zares pa smo prili na točko stagnacije.

V prvem polletju prihodnjega leta bo treba vrniti 4 milijarde dolarjev dolgov, potem pa nekeaj manj. Če bo prihodnje leto špet za 30 ali 50 milijard din izgub, bo toliko manj za razvoj gospodarstva. Ne moremo si več dovoliti, da po državi kroži 1500 milijard din »svigea« in »črnega« denarja brez kritja, kot trdijo bančniki. Malo tolažbe je v tem, da drugi pravijo, da je tega pesnivega denarja »komaj 1000 milijard. Nekrite izgube, nekrite tečajne razlike, neplačana posojila, nakopičene obveznosti gospodarstva – vse to letos pomeni polovico družbenega proizvoda SFRJ. V obratnih sredstvih je le 16% lastnega denarja organizacij združenega dela. Srednjeročni plani pa so polni prednosti in načrtovanih naložb, ki daleč presegaajo naše možnosti. Če bomo vztrajali pri vseh naložbah, ki imajo veljavno srednjeročno plansko propustnico (hrana, energija, surovine, črna in barvna metalurgija), bo ostalo zelo malo denarja ali skoraj nič za prestrukturiranje gospodarstva na izvozne poti. Ustvariti moramo takšno industrijo, ki bo tehnično, tehnološko, organizacijsko in proizvodno sposobna za pohod na svetovni trg.

V tej zasnovi ni prostora za nekakšne prednostne substitucije uvoza, saj je to le zanka, za katero se skriva čista avtarlija. Substituirati je treba le tedaj, kadar smo sposobni proizvajati boljše in cenejši izdelke od uvoženega. Pod krinko substitucije, zamenjave, pa se pri nas skrivajo naložbe in razvojna vlaganja v vse in karkoli.

Pristaviti gre, da svetovni strokovnjaki menijo, da se bo trgovinska menjava po svetu prihodnje leto povečala za približno 10 milijard dolarjev. Jugoslavija pa naj bi bila deležna petine tega povečanja?

Ivan Vidic

sebej je očitna vse večja nesposobnost državnih mehanizmov in struktur, da bi obvladali lastno gospodarstvo in družbena gibanja. Država ni več najprimernejša oblika družbenega vodenja in kontrole proizvodnje. Zato je Altwater ugotovil, da je zdaj osnovni problem najti nove ustrezne oblike podružbljanja proizvodnje. Resitev krize bi bile zares demokratične oblike proizvodnje, razviti pa bi se morale na svetovni ravni.

Udeleženci cavtvskega srečanja so v zelo različnih smereh iskali odgovore na vprašanja o danes ustrezi marksistični analizi in teoriji, ki bi nas lahko pripeljala korak naprej iz sedanje krize. Razmeroma največ razpravljalec je pritrldilo uvodni misli Aleksandra Grličkova, da je treba kritično pretrstti dediščino II. in III. internacionalne v sodobnem marksizmu in socializmu.

Božidar Debenjak je opozoril na usodno kontinuiteto izrazito zmotnih gledanj na marksizem v II. in III. internacionali, ki sta kljub številnim političnim razlikam dostikrat zastopali enaka teoretska stališča. Teoretično jima je bila skupna predvsem neznanška banalizacija dialektike v pseudonaturalistično vedo o razvoju narave in družbe, pri čemer so »zakon zgodovine« v celoti podrejali dialektičnemu razvoju (dialektičnim zakonom) narave in sveta, s čimer so zgodovino docela deproblematizirali. Iz zgodovine je bilo odpravljeno ravno tisto, kar je zanjo bistveno: da smo jo (za razliko od narave) proizvedli ljudje sami in da so tudi vse t. i. zgodovinske nujnosti zgodovinske, torej relativne in od človeka proizvedene.

V nasprotju s tem objektivizmom je Marx trdil, da dobi zgodovina navidezni vseobvladujoči psevdonaravni videz samohotnega razvoja ravno zato, ker se ni dejansko zavestno vodena, ker produkti in odnosi

človeške proizvodnje vladajo nad ljudmi samimi.

Marksisti II. in III. internacionalne so v nasprotju z Marxom naturalizirali socialistično revolucijo. Prvi so jo spremenili v bistvu v neko vrsto »evolucije«, drugi pa v »naraven« zgodovinski skok, kjer se človeška svoboda in alternativnost zgodovine izgubita. Stalinistični diamant je le nadaljevanje tiste revizije marksizma, ki se je v bistvu izvršila v II. internacionali, posebej pri Kautskem, ugotavlja Debenjak.

Da bi prišli do avtentičnega marksizma in s tem preseglj njegovo krizo, se je treba pretolči skozi različne oblike nasledkov II. in III. internacionalne, s tem da jih radikalno kritično presvetlimo. Debenjak je to svojo tezo zaostrižl z ugotovitvijo, da predstavljata ti obliki marksizma (socialnodemokrata in stalinistična) popolno vračanje teorije na raven meščanske misli pred Heglom in Marxom, torej odpoved bistvenim Marxovim dosežkom. Seveda se te revizije poznajo tudi v teoriji politične ekonomije, teoriji države in še posebej usodno v praksi marksizma, ki je v obeh primerih privedla do poraza delavskega gibanja (tradicionalna socialna demokracija se je končala v porazu ob začetku prve svetovne vojne, III. internacionala pa v stalinizmu).

Podobno je v svojem referatu (in v knjigi Osnovni rezultati razvoja sodobnega marksizma) pisal Miloš Nikolić. Po njegovem se mora sodobni marksizem nujno vrniti k izvorni Marxovi misli, a to je mogoče le s kritiko ideoloških in pozitivističnih interpretacij marksizma II. in III. internacionalne. Pri tem mora nujno priti tudi do teoretskih inovacij, ki presegaajo originalne Marxove ali Engelsove misli. Vendar dela sodobnega marksizma, ki se ne opirajo na tradicije socialdemokracije ali

sovjetskega tipa marksizma, ne dajejo koherentne in teoretsko zaokrožene podobe. To pa je bistvena pomanjkljivost novih oblik marksistične misli nasproti II. in III. internacionali, ki sta poznali koherentne in zaokrožene univerzalne teoretske sisteme, ki so avtoritativno učinkovite na zagovornike pa tudi na nasprotnike. Dokler novi marksizem ne bo dosegel takšne celovitosti (a ne kot dogmatični sistem trditve in verovanj, kar je bila značilnost prejšnjih oblik marksističnih sistemov), bo svetovni marksizem v krizi.

Victor Leduc, ki smo ga citirali na začetku, je v kritiki teoretskih in praktičnih načel marksizma II. in III. internacionali očital predvsem dve napaki: dogmatičnost in umetno zaokroženost v dovršene sisteme (ki govore o vsem, o naravi sveta, družbe, zgodovine) in pa krčenje socializma na razvoj materialnih proizvodjalnih sil, torej na ekonomizem, tehnokratizem in kot posledico tega obojevanje državne moči in kontrole. Tega pri Marxu ni, zato se je treba vrniti k njemu in graditi na novo, brez dogmatiziranja in metafizičnih hotenj po zajetu totalitete.

Angleški marksist in komunist Eric J. Hobsbawm je v referatu in razpravljanju o tem, kaj je resnično bistveno v marksizmu in v kaj se mu ni treba spuščati, menil, da je jedro marksizma zajeto v poznih Marxovih delih v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja, predvsem metoda zgodovinskega materializma (kot metoda, ne kot zbirka doktrin ali tekstov). Druge Marxove ideje in marksizem po Marxu so lahko sporni. Po njegovem mnenju marksizem daleč zaostaja za meščansko teorijo družbe v teoriji države in političnih institucij.

Nekateri diskutanti so dvomili celo o vrsti osnovnih Marxovih konceptov, češ da jih

je dosedanja zgodovina razveljavila. Zlasti veliko so razpravljali o konceptu delavskega razreda oz. proletariata, saj se zdi, da izginja. Drugi so iskali v marksizmu (bodi si pri Marxu ali v tradiciji uveljavljenega marksizma) elemente blankizma, lasalizma in jakobinskih predstav o revoluciji; zahtevali so osvoboditve marksizma meščanskih dodatkov, ki so med drugim bili krivi za znane deformacije v socialističnih revolucijah in dosedajni zgodovini socialističnih držav.

Veliko so razpravljali tudi o vprašanju dialektike in humanizma v marksizmu. Nekateri (npr. Fritz Haug iz Zahodnega Berlina) so zagovarjali stališče, da velja povsem zavreči hegeljanski koncept dialektične totalnosti in zakonitosti, ker je povsem metafizičen in ne dopušča diferencialnih analiz nehomogenih struktur družb in dejavnih praks, s katerimi imamo dejansko opraviti. Zavreči je treba tudi ideološko predstavo o znanstvenosti marksizma, ki temelji na verovanju v znanost, ne pa na dejanski kritični znanstvenosti, ki se nenehno sooča z lastnimi ideologizacijami. V ideološko podobo marksizma po njegovem spada tudi koncept človeka, kot ga je iz Marx (zlasti mladega) potegnil humanistični marksizem. Po Haugovem mnenju gre tu za tipični ideološki subjekt, ki je podvržen ideologiji (tj. sprejmenji zavesti).

Te misli izhajajo iz teoretske dediščine Althusserja in strukturalnega marksizma. Nasprotnovala jim je vrsta udeležencev, ki so poudarjali neukinljivost hegeljanske dediščine v marksizmu in kritizirali tezo, da sta humanizem in pojem človeka ideološka koncepta.

Znani ameriški marksist Frideric Jameson je v zanimivem referatu »O restavraciji v

šestdesetih letih« poudaril, da ima strukturalni marksizem bistveno vlogo pri premagovanju krize, ki je nastala po neuspehu velikih družbenih uporov ob koncu šestdesetih let. Ujema se s tistimi miselnimi strujami, ki so poudarjale relativno avtonomnost različnih družbenih praks nasproti ekonomiji, posebej z avtonomijo kulture in države.

Kritika hegeljanske dialektične totalitete naj bi odprla vrata pluralizmu praks in njihovemu nezoezvanju na totaliteto ali njeno dominantno (npr. ekonomijo ali politiko). Res pa je, da se je posebej umetniška praksa pomoderizirala, ki se je hotela radikalno držati teze o avtonomnosti umetniške produkcije (kaže se v avtonomnosti znaka od označenja – ideje, pojma, smisla, in referenta dejanskosti), tudi znašla v krizi in špet išče pot do referenta (tj. do družbene dejanskosti). Podobno pot avtonomizacije praks in krize so prestale tudi druge prakse, še posebej praksa revolucij v tretjem svetu, je menil Jameson.

Danes se zato oživlja potreba po tradicionalnem marksizmu, ki se je zdel nezadosten v šestdesetih in sedemdesetih letih. Tudi zato, ker zaradi svetovne ekonomske in družbene krize nastaja nova surova stvarnost eksploatacije, proletariacija in odpor proti vsemu temu v obliki razrednega boja v svetovnih razmerah.

Göran Gherbom iz Švedske je v prispevku o novi vrsti marksizma v anglosakem svetu (družboslovni marksizem) razvil nasprotno misel, da se danes marksizem lahko razvije v znanost le, če postane razvita družbena veda, torej sociološka doktrina in ne več le tradicionalna kritika politične ekonomije. Ravno to se dogaja v novem sociološkem marksizmu, ki ga razvijajo kot raziskovalni program in empirično fundirano vedo, z lastnimi raziskovalnimi

metodami, ki lahko konkurirajo klasičnim sociološkim konceptom v teoriji in raziskovalni metodologiji. S tem naj bi bila presežena tako tradicionalni marksizem (II. in III. internacionalne) kot tudi zahodni marksizem (npr. kritična teorija družbe, Gramscijev marksizem, teorije velikih marksističnih filozofov Lukácsa, Korschua, Blocha, Lefebvra, Althusserja idr.).

Glavni problemi »sociološkega marksizma« so: opredelitev delavskega razreda (empirične in teoretične); koncept države v kapitalizmu in socializmu; oblike razrednega učinkovanja, posebej revolucionarne strategije delavskega razreda v njegovi zvezi z različnimi nerazrednimi subjekti družbenih sprememb (ti obsegajo različna nova antikapitalistična gibanja, ekološka, mirovna, feministična). Po Therbornu se poleg družboslovnega marksizma v anglosakem svetu razvija še center marksizma v Latinski Ameriki, oba pa krži nov tip intelektualcev v marksizmu, ki so morda manj heroični, toda bolj znanstveni.

Zasedanje v Cavtatu je pokazalo, da se v dosedaj marksistično nerazvitih modernih državah (ZDA, Velika Britanija, Švedska) razvija nov, samostojen marksizem in ob njem tudi nove možnosti za socialistično delavsko gibanje. Ta marksizem je zelo raznolik in skuša spojiti najboljše tradicije marksistične teorije s tradicijo empirične znanosti. In ravno predstavniki tega marksizma so bili v Cavtatu najbolj kritični do dogodkov na Poljskem.

Monty Johnston, član KP Velike Britanije, je zahteval načelno in dejansko spoštovanje osnov demokratičnega političnega delovanja, še posebej volje večine, nasproti vsiljevanju diktatorske volje manjšine delavskemu razredu in vsej družbi, čeprav v imenu delavskega razreda. Opiral se je na Marxovo kritiko slehernega paternalizma

Španija in nova polarizacija - 3

S previdnimi koraki se lahko daleč pride

Gonzalez je s prvimi ukrepi pokazal precejšnjo politično zrelost

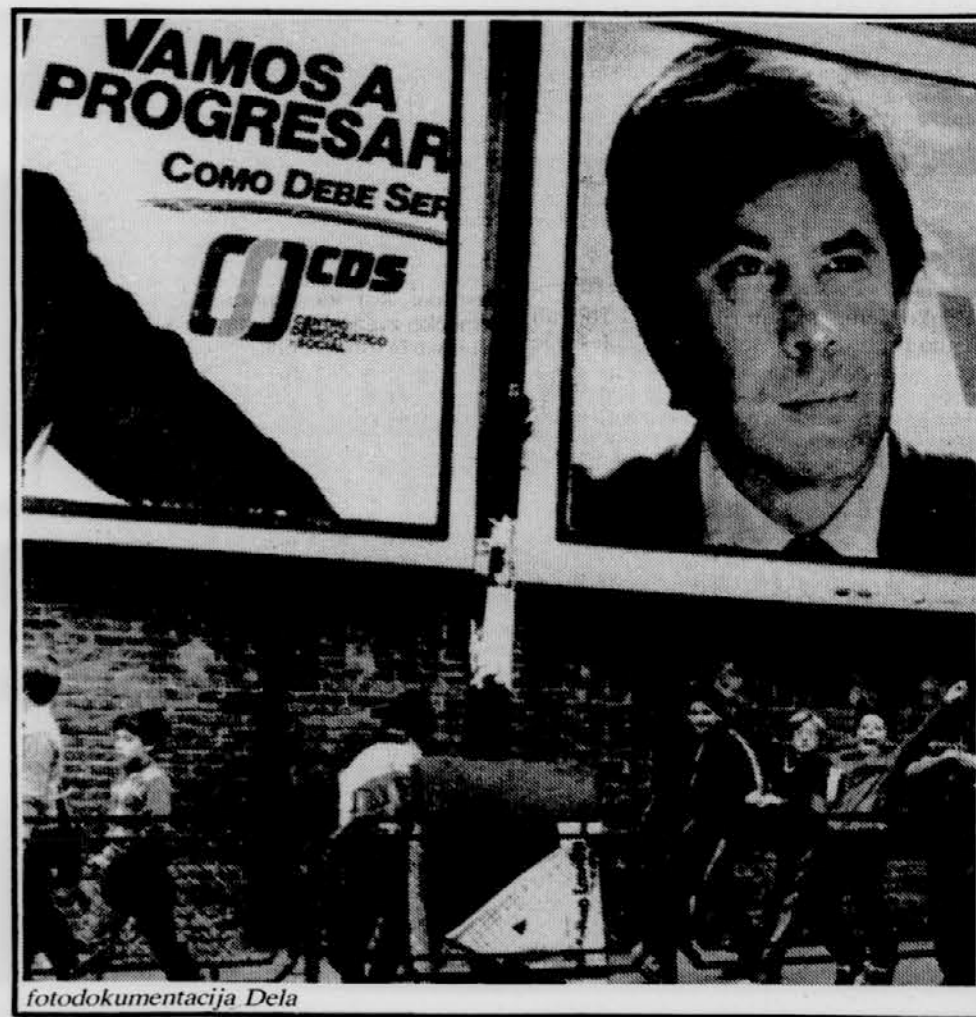
Morán pričakuje, da se bodo kasneje lahko pogajali s Francijo za nov sporazum o ekstradiciji. Sedanji francoski minister za pravno sodstvo Robert Badinter je večkratni branilec baskovskih emigrantov pred francoskimi sodišči in nima španskega zaupanja. Pričakujejo pa, da bodo v bodoče dobili azil le begunci, ki niso storili nasilnega, krvavega dejanja, in da bo Francija upoštevala svoje načelo, da daje azil le državljanom iz nedemokratskih dežel.

Tudi Gonzalez pričakuje, da se bo francoska politika pri tem izboljšala in sicer bolj v preventivni kot v drastičnih spremembah obstoječega stanja. Nekateri ukrepi francoske policije mu morebiti dajejo tako upanje.

Voditelji PSOE (Gonzalez, Guerra in dr.) izjavljajo, da niso proti NATO, le vstop štejejo za nepotreben. Zavedajo se prisotnosti ameriških vojaških baz, za katere so vedno želeli le izboljšanje pogojev in resnično priznanje španske suverenosti, ki jo je Franco prodal. Gonzalez je vselej izjavljal, da želi referendum o vstopu. Za zdaj je prisotnost v NATO zamrznjena. Gonzalez je videl alternativo za vstop v NATO v dvostranskih obrambnih sporazumih z ZDA, ZRN in Francijo. Poudarjal je, da je tako suverenost španskega odločanja zagotovljena, z vstopom v NATO pa bi bile odločitve druge. Najbrž se ne bo kmalu kakšne nove iniciative, tudi referendum bo zahteval čas, saj ima nova vlada dovolj nujnih problemov. Madridskemu sestanku KVSE je Morán v svoji knjigi pripisal pomembno vlogo. Še pred sestavo nove vlade so zamenjali prejšnjega vodjo španske delegacije Rupereza, ki je bil tudi predsednik zunanjepolitične komisije vladne stranke (UCD), izrazit atlantist in proameriško naravnani. Sedaj jo vodi veleposlanik iz ministrstva za zunanje zadeve Saraluce, nekdanji namestnik vodje španske delegacije na beograjskem sestanku KVSE, kjer je dobro sodeloval s skupino držav NN.

ZDA se zanimajo posebej za politiko nove španske vlade v Latinski Ameriki, kjer so voditelji PSOE ponovno grajali politiko ZDA, češ da podpirajo vse diktatorske in reakcionarne režime. Opozarjajo celo na »odmrzovanje« na Kubi, kar bi morala politika ZDA primerno upoštevati. Zanimivo je, da je bil pred dnevi na veleposlaništvu ZDA v Madridu sestanek med predstavniki obveščevalne službe ZDA in

predstavnikom PSOE. Govorili so o karibski krizi. ZDA se bojijo, da bi nova španska vlada izzvala večje gibanje proti srednjeameriškim diktaturam.

fotodokumentacija Dela

Gonzalez se zaveda težav, ki jih bo srečal na svoji poti. Od ministrov zahteva strogo disciplino pri njihovih izjavah za javnost. Govorijo lahko le o svojem neposrednem delu in nalogah. Politične izjave si pridržuje sam.

Ob koncu tega leta preneha veljati 75 odstotkov kolektivnih sporazumov in potrebna so nova pogajanja med sindikati in delodajalci. Sporazumi naj bi temeljili na predvidevanjih socialistov, da bo imela Španija prihodnje leto le 13-odstotno inflacijo. To pa pomeni, po mnenju socialistov, povprečno zvišanje mezd za 13 odstotkov ali v posameznih primerih 13 do 14 odstotkov. Taki stopnji povečanja naj bi se prilagodile tudi plače javnih nameštencev in upokojencev, kjer je država neposredno vključena.

Gonzalez potrebuje za uresničenje svojega programa zaposlovanja velika sredstva za investicije v nova delovna mesta, ki mora biti racionalna in produktivna tudi glede na potrebno prilagajanje španske industrije evropski konkurenci (EGS). Ne predvideva ne nacionalizacije ne izkoriščanje Narodne banke (povečanje obtoka), saj bi to povečalo inflacijo. Pri taki politiki so mu potrebne banke, ki bi bile pripravljene sodelovati. Teren mu skuša pripravljati vodja skupine socialdemokratov, bivši minister za finance in kasneje za zakonodajo Fernando Ordoñez, ki je zapustil Sotela in se pred volitvami s svojim najbližjim krogom pridružil Gonzalezovi volilni listi. Ordoñeza so dolgo šteli za potencialnega nosilca progresivne levo meščanske in levo liberalne politične sredine, ki bi naj bila jeziček na tehnični med levico in desnico. Po zmagi socialistov je prevzel nalogo pomiritelja teh krogov. Če Gonzalezu to ne bo uspelo, bo moral uporabiti učinkovitejša sredstva z državno intervencijo. Vsekakor njegova politika za zdaj stremi h »koncentrirani akciji« doseči ravnovesje in sodelovanje med bankami (in industrialci), sindikati in vlado. Za svojo politiko mezd ima sedaj podporo socialističnih sindikatov in komunističnih Delavskih komisij.

Če ne bo uresničena, mu bodo odpovedale podporo. Delavske komisije so večinske predseve v velikih podjetjih. Za začetek ima Gonzalez podporo Camacha. Zanimivo je, da je novi minister za delo eden najbližjih mladih Gonzalezovih sodelavcev (Almunia).

Španski socialisti gradijo nove poti v notranji in zunanji politiki. Ne smemo pričakovati nobenih spektakularnih sprememb, vendar je Španija po Suarezovih formalnodemokratskih reformah v resnici šele zdaj stopila na pot globlje demokratizacije, ki bi lahko resnično premaknila središča dejanske moči od tradicionalnih, konservativnih in tudi reakcionarnih struktur v smeri resnično demokratičnega odločanja.

Pot pa je še dolga in trnova in napredujejo lahko le z zmerno hitrostjo. Ne smemo pozabiti, da bo imel Gonzalez proti svojim prizadevanjem banke, združenja »patronov«, najbolj reakcionarne kroge vojske, tudi del cerkvenega vodstva. Računati mora tudi z zunanjimi pritiski. Res je pa tudi, da ima prijatelje in zaveznike po Evropi in tudi širše. V evropsko socialistično, delavsko in napredno gibanje bo vnesel novega duha in okrepil t. i. sredozemski socializem. Vsekakor so razlike med severnimi in južnimi evropskimi socialisti že po tem, da prvi želijo ohraniti že pridobljeno, drugi pa si šele lahko postopoma in pod pezo gospodarske krize želijo doseči vsaj nekaj od tega, kar je severnjakom samoumevno.

Gonzalez mora računati tudi z zunanjimi pritiski, neposrednimi in posrednimi (posebej na finančnem področju), saj so jih čutili in jih čutijo tudi Schmidt, Mitterrand in Karamanlis.

Gonzalez nastopa zelo previdno, brez nacionalizacij, lahko bi rekel, s čistimi socialdemokratskimi cilji. To je potrdil tudi z razmestitvijo ministrov na najodgovornejših mestih, med njimi so nekateri celo izraziti zagovorniki socialdemokratske smeri. Vendar bi bil Gonzalez zelo nerealen politik, če bi v sedanji Španiji hotel izvajati politiko države blaginje. Nedvomno pa je, da bo že zaradi podedovanih nasprotij v španski družbi, tudi etničnih, moral iskati Španiji lastno varianto. V notranji politiki ga čakajo hude preizkušnje (nezaposlenost, inflacija, državni dolgovi ipd.), tudi narodnosti si želijo, da bi čim hitreje uveljavile svoje avtonomne pravice (v parlamentu so se meščanski predstavniki manjšinskih strank vzdržali pri glasovanju, opozorilo, da čakajo, kar so Baski odkrito povedali). Prvi ukrepi za ozdravitev in posodobitev španske administracije (z vsemi bremenami frankistične diktature in korupcije), ki jih sprejema nova vlada (pod idejnim in organizacijskim vodstvom socialističnega Guerre in izvrševanjem socialdemokrata Moskosa), pomenijo za španski razvoj ne le reformo, temveč res skoraj revolucionarno spremembo, če bi do poslednje izpeljana, čeprav tu ni pričakovati hujših konfliktov. Napredek bo že, če bodo onemogočili prejemanja plače hkrati na več mestih in na vseh brez dela.

Na zunanje-političnem področju smo bili priče pomembnemu nastopu zunanjega ministra Morána na sestanku zunanjih ministrov dežel NATO. Morán je prinesel s seboj pismo, ki ga je sestavljal Gonzalez. V njem se je pokazala nekakšna »degaulistična« varianta politične pripadnosti Španije paktu, vendar brez vojaškega sodelovanja. Gonzalez se zavezuje za odstranitev raket iz Evrope (obeh blokov) in za denuklearizacijo celotne Španije (torej tudi ameriških baz, proti čemur se je PSOE vedno borila). Kljub izjavam o pripadnosti zahodnim državam je Španija proti blokovski delitvi sveta. Zanimiva je »degaulovska« varianta. Znano je, da je Morán velik častilec pokojnega francoskega voditelja kot branitelja nacionalne neodvisnosti, kljub pritiskom blokovskih nosilcev. Tudi Mitterrand igra vlogo nekakšnega socialističnega de Gaulle. Verjetno je možnost za bodočo francosko-špansko sodelovanje še več (ob upoštevanju izrazitih nacionalnih variant in interesov), posebej, če bodo odstranjene motnje zaradi francoske politike do baskovskih emigrantov.

Prvi potezi nove vlade: reforma administracije in zamrzitev članstva v NATO, sta v Španiji nedvomno popularni. Lahko pomenita dober start za vse druge Gonzalezove preizkušnje.

Rudi Čačunovič

Nadaljevanje s 15. strani

in elitizmu in konceptu Zveze komunistov in proletarske države.

Marx in Engels sta jasno napisala, da je v socialistični družbi treba nujno spoštovati voljo večine in možnost različnih mnenj, celo strank, in sta odločno zavračala Blanquija, ki je zahteval diktaturo elite v imenu delavskega razreda. Tudi Lenin je v »Državi in revoluciji« pisal, da nobena vlada, niti revolucionarna, ne sme vsiliti svoje volje večini, ki temu nasprotuje. Socialistične družbe, ki so nastale v lastnih samostojnih revolucijah, so zajele večino ljudstva in so s tem dobile demokratično legitimnost. Pojav enopartijskega sistema v ZSSR po prvih letih revolucije, državna prisila ipd., so bili sprva zaradi samobrambe osnovnih dosežkov revolucije izsiljena nujnost, toda po Lenini smrti so postali namen samemu sebi in tako rekoč princip vsake socialistične revolucije in družbe. Zaradi tega je partija v deželah tega tipa socializma dejansko dostikrat v manjšini, pri tem pa ni demokratične alternative v okviru samega sistema. Posebej hude so razmere v tistih deželah, kjer se je socializem uveljavil z močjo oborožene sile ZSSR po drugi svetovni vojni, pogosto proti volji večine prebivalstva, kar je še posebno značilno za Poljsko. Johnston je zato sklepal, da so nenehne in vse hujše krize v Poljski tudi posledica ted fundametalno antidemokratskih razmer, v katerih poskušajo večini Poljakov vsiliti model socializma, ki ga nikoli niso sprejeli.

Seveda je Johnston s tem izzval »Vzhod«, zlasti Poljake. Jerzy J. Wiatr, znani poljski sociolog, je dokaj apologetsko branil trenutno vladavino v svoji deželi. Postregel je s podatkom, da po raziskavah javnega mnenja sicer večina Poljakov odklanja razpusnitev Solidarnosti, toda podpira vojaško oblast, posebej kmetje in srednji

sloji, le delavci naj bi bili večidel proti uvedbi izrednega stanja in vojaške oblasti. Ne glede na dvom o objektivnosti raziskav javnega mnenja v razmerah vojaške diktature je zelo nenavadno sklicevanje na večino te vrste kot legitimite delavsko-revolucionarne vlade, ko pa so ravno delavci najbolj odločno v opoziciji proti njej. Ob tem je treba omeniti hudo kritiko marksistov Latinske Amerike, ki so opozorili, kako slabo uslugo jim delajo socialistične dežele z uvedbo diktatur, ko rešujejo družbene krize, v boju proti njihovim lastnim diktaturam.

Na splošno se razen madžarskega predstavnika noben predstavnik iz dežel realnega socializma ni izkazal s teoretsko ali politično inovativnostjo. Bilo pa je izrečnih nekaj novih poudarkov in pojmovnih premikov. Tako je sovjetski predstavnik Mislivenko razložil, da pojem realni socializem zajema vse dejansko obstoječe socialistične dežele, zavešeni pri Laosu, pa tudi Kitajsko, Jugoslavijo in se sklene s Sovjetsko zvezo, kjer je doslej najbolj popolna oblika realnega socializma. Pri tem so možne tudi grobe zlorabe koncepta socializma, npr. Pol Potov režim v nekdanji Kampučiji. Krize socialističnih dežel so po njegovem primeri preraščanja neprotislovnih dialektičnih protisloviij v protislovnih dialektična protislovia, k temu pa odločilno pomagajo napake vodstva (ker zabaja v revizionizmu) in tuja agentura, ki organizira opozicijo. Ne glede na protislovnost takšnih formulacij je vsekakor zanimivo dejstvo, da so se ravno sovjetski predstavniki in še nekateri drugi oprijeli te izrečno maioistične formulacije različnih oblik dialektičnih protisloviij.

V zapisu smo se omejili le na kratek prikaz problematike povezave svetovne krize s krizo marksizma. Veljalo pa bi omeniti še francoske avtorje, ki so razpravljali o krizi

marksizma v Franciji. Po mnenju Levebvre je ta kriza posebej pereča prav zdaj, ko je na oblasti leвица. Zanj je značilno izogibanje marksizmu pri obravnavi ključnih tem, npr. pri uvajanju samourpravljanja ipd., kompromisi s meščanstvom itd. Za to je po Levebvre odgovorna tudi karterizirana miselna tradicija v Franciji, ki je vse do sedaj nasprotovala dialektičnemu mišljenju, ki je osnova marksizma. Po politični plati pa je jakobinska dediščina francoske revolucije s svojim dogmatizmom in centralizmom vse doslej obvladala politično francoske partije in delavske gibanja, kar je tudi marksizem spreminjalo v ideologijo. Zato je v krizi ravno ideološki, institucionalni marksizem, ne pa kritični, ki pa ga je treba v Franciji šele razviti hkrati z razvojem dialektične misli.

Eno največjih presenečenj letošnjega srečanja so bili številni razpravljalci iz tretjega sveta, zlasti iz Latinske Amerike in Afrike. Uspešno so predstavili svoje poglede na vlogo marksizma in koncept socialistične revolucije in družbe, ne da bi se opirali na znane rešitve realnega socializma. Zahodnemu marksizmu so očitali prikrit evropocentričen in neposluh za radikalno drugačne situacije in probleme ljudi njihovih dežel, kjer je najhujši problem nerazvitost in strahotno izkoriščanje množic, manj pa se problematizira demokratičnost družbe in države ter partijske organizacije. Zato je cela vrsta problemov, s katerimi se npr. ukvarjajo marksisti v Evropi, zanje metafizičnega značaja.

Kaj bi lahko na koncu strnili o pluralizmu marksizmov in vlogi marksizma pri reševanju sedanje ekonomske, kulturne in politične krize po svetu? Nikakor ne pride v poštev vračanje k enotnemu modelu marksizma, posebej ne na račun navideznega internacionalizma. Po dosedanjih gi-

banjih lahko sklepamo, da je pluralizem marksizmov dejstvo in celo njegovo bogastvo, ki je porok za ploden razvoj marksizmov (ne abstraktnega marksizma!). Sleherni se lahko razvija le, če bo priznal pluralizem in se bo v dialogu z drugimi sam razvil naprej. To ne pomeni, da se vsakdo lahko zapre v svoje okvire in goji partikularizem v teoriji in praksi ali pa svoj lažni univerzalizem. Ravno ob prepoznavi, koliko je kak marksizem zares sposoben za demokratično in enakopravno razpravo o vseh problemih z drugimi oblikami marksizma (in tudi z nemarksizmom), se kaže kot odprta in kritična misel, kar je prav osnova marksizma kot kritične znanosti. Sicer pa to priča o ideološkosti takšnega marksizma, ki se želi zapeti vase ali pretendirati na edino veljavnost. Seveda se moramo zavedati, da marksizmi niso le teorije. Za njimi stoji določeno družbeno gibanje, določena vrsta politike in kulture, skratka, podoba družbe, ki jo skuša realizirati nasproti meščanskemu svetu. Zgolj teoretske diskusije in demokratičnosti na teoretski ravni torej še ne pričajo, da so različni marksistični projekti res stopili v medsebojni ekomenski dialog in da so se pripravljali ob njem tudi kritično reflektirati in spreminjati. Dokler tega ne bomo dosegli v praksi, bo marksizem ostal v globoki krizi, ki pomeni med drugim tudi nerelevantnost takšnih vase zaprtih marksizmov za reševanje sedanje svetovne krize. Cavtatske diskusije so edine, kjer je vsem oblikam socialistične in marksistične misli omogočeno medsebojno srečanje, diskusija in zblizanje ali polemika, ne da bi jih vnaprej ogrožala diplomacija. Problem, ali je v krizi marksizem nasloh ali le posamezni marksizmi, je ostal za nadaljnje diskusije. O tem bo še priložnost razpravljati že na naslednjem cavtatskem srečanju, posvečenem 100-letnici Marxovega rojstva.

Andrej Ule

Portret tedna

Janez Arnol

Nekoč se je bil peljal z nekim Dolenjcem v avtobusu. To sicer ni bilo usodno za njegovo sedanje delo, pa vendar se živo spominja tega dogodka. Beseda je namreč dala besedo, in ko je možaku povedal, da dela sponke za embalažo na stroju, ki ga je izdelal sam, ga ta sploh ni pohvalil, pač pa se je namrgodil, rekoč, da je to malo vredno, »klinci, klinci, to pa ja, izdelava teh je pravi problem, ti bi se prodajali, če bi se jih izdelalo naredilo. Ja, če bi lahko zanje stroj izdelal, ne pa, da jih delamo na roke...«

Stroj z oznako AS-Z za izdelavo lesenih oglatih zobotrebec je bila, tedaj sicer še v sodelovanju, prva patentna prijava Zelnikarja Janeza Arnola, ki živi v Škofji Loki. Živi in snuje. V švicarski firmi Sulzer, kjer »zdržuje delo«, ima status izumitelja in konstruktorja z lepim zaslužkom, ki mu ga ta in druge firme bogatijo še z odstotki od njegovih izumov, ki jih kot licence prodaja v druge države. Sadovi njegovih izumov, stroji, namreč ne stoji le v Evropi, pač v Severni in Južni Ameriki na Blížnjem vzhodu, v Libiji, celo Nepal, pomaha pa lahko še z uradnimi dopisi iz Nigerije, Alžirije... Letos je na stroške tujih tovarn potoval v Španijo, na Portugalsko, v Francijo, v Združene države Amerike.

Pot v ZDA mu bo verjetno za vselej ostala v spominu. Tedaj je sodeloval na mednarodnem lesnem sejmu v Louisvillu, kjer je razstavljalo 710 razstavjalcev iz 19 držav in kjer se je 1300 izumiteljev potegovalo za kar najvišja priznanja svojih umotvorov.

Pripoveduje, da je bil vesel, ko se je njegov izum uvrstil v ožji izbor; pozneje so mu sporočili, da je njegov patentirani stroj AS-J-1, ki izdeluje palčke za sladolede in medicino, med dvajsetimi najboljšimi, v skupini naprav z največjim prihrankom surovin pa ga je komisija uvrstila na tretje mesto. Ček za deset tisoč ameriških zencev mu kajpak ni malo pomenil, vendar je bilo nepričakovano dobro mesto in priznanje za njegovo stvaritev večja nagrada kot denar.

Da v svetu mnogo bolj cenijo pamet, inovacije in izume, je sicer vedel že prej, to da je v Jugoslaviji tuj izdelek že po imenu več vreden kot domač, pa je spoznal, ko je izdeloval sponke. Dokler je nudil te izdelke pod imenom »sponke za embalažo«, je prodaja šepala, saj so kupci »hlepeli« po nemških sponkah »Packfix«. Ko pa je začel sponke prodajati pod nazivom »Embafix«, se je posel na hitro in veliko odprl. Da se bo dokopal do tako visokih mednarodnih priznanj in da bodo zunaj tako cenili njegovo ustvarjalnost, si ni mislil niti tedaj, ko je patentiral že nekaj izumov (doslej je v Beogradu prijavil sedem patentov) in se je odločil, da se je imel deset let.

Obrotnik je postal, ko je opravil poklicno solo, leta 1970. Potem je kot dvajsetletni mladenič obiskoval še večerno srednje ekonomsko solo. Tedaj in tudi še kasneje je v ansamblu bratov Arnol vneto razbi-

jal po bobnih in se klatil z veselice na veselico, od plesne dvorane do plesne dvorane. Stik s svetom mu torej ni bil tuj, le da se je s plesišči preselil na poslovne odre.

Da je tako uspešen v tujini, je pravzaprav krivo jugoslovansko pomankanje poslušala za poslovnost. »Kaj poslovnost, to je pravzaprav nevoščljivost. Sicer pa moram reči, da sem jugoslovanskim davkarjem in predpisom hvaležen, saj bi se sicer še vedno ubadala s kovinsko galanterijo in pisal davčne prijave in položnice. Brez šale, res sem jim hvaležen,« dodaja s smejem. Davčni sistem po njegovem dobesedno zatira izumiteljstvo. Vse svoje izdelke je delal na strojih, ki jih je razvil sam. Stroški razvoja so veliki, priznava jih pa ne. Pri tem stroške za tujo licenco obrtniku priznajo, kar pomeni, da je tuja pamet več vredna. Tako se je znašel v položaju, da je moral pokriti stroške za razvoj, ki so bili nekajkrat višji od nekajletnega dohodka, ki ga je davkarja priznala. Vloženi denar je bilo treba nadomestiti, zato je licence ponudil več našim podjetjem. Obenem pa je pritožil na slovensko vrhovno sodišče.

Naše tovarne niso pokazale zanimanja (morda le: »Ja, mogoče potlej, ko bomo videli, kako dela.«), piko na i pa je postavilo vrhovno sodišče, ki ni razsodilo v njegov prid. Tako je bil prisiljen obrniti se drugam. Na milanskem sejmu, kjer so dvigali zastavo le zaradi njega, saj je bil eden jugoslovanskih razstavjalcev, so prišli poleg predstavnikov tujih firm tudi domačini in že je bilo »boljše«. To ga sicer boli, a kljub temu še vedno ponudil licenco naprej doma, šele nato v tujini.

»Pravzaprav ne vem, zakaj,« se široko zasmeje, pa spet ponovi tisto o hvaležnosti. Vesel je naših kupcev, veseli se tudi njihovih bodočih uspehov, ko zagotavlja, da bodo po njegovem načinu narejeni izdelki tudi na tujem trgu dohodkovno zelo zanimivi. Škoda je le, da se mora izumitelj najprej uveljaviti na tujem in da doma ne spoznajo prednosti, ki jih ponuja. In prav ob njegovem nagradnem stroju za medicinske in sladoleadne palčice, je bilo lahko prepoznati nove kakovosti. Povsod po svetu izdelujejo take palčice iz dragega furnirskega lesa, njegov stroj pa jih izdeluje iz odpadkov desk, ki jih sicer pokurimo. V ZDA bi pri 15 milijardah palčic na leto prihranili pol milijona kubikov furnirskega lesa. Tudi drugi njegovi stroji, za parket in ščipalke za perilo, varčujejo tako. Zaprto ni edina zavora za izumiteljstvo in uveljavljanje domače pameti, ki jo toliko razglasa. Ustavlja se tudi pri denarju, ki je nujno potreben za delo, za snovanje. Same ideje za izvedbo izuma avtorju ne zadostuje, v razvoj je treba vlagati. Idej (in domače pameti) je pri nas več, kot si navadno mislimo, le strniti bi jih bilo treba, tako ali drugače. »Saj tudi pisatelji uporabljajo pravzaprav enake črke,« pravi Arnol.

Janez Tušek

Po jakutski tajgi

Ob baklah in ledu na protivnojni miting

Jakutija je potrdila staro pravilo kolonizacije: začasnost postane stalnost

JAKUTSK, novembra – Kam gremo, se nam je začelo svitati šele v Novosibirsku, kjer je bil kratek postanek. Za nami je bilo pol poti, a je bilo, ali pa se nam je to vsaj zdelo, že vse drugače. Veter je zlovesče zavijal okrog letališkega poslopja, mraz je lezel pod kožo, in čeprav smo bili še vedno 3000 km daleč od Jakutije, se nam je že vsem zdelo strašansko hladno. Nismo mogli in ne hoteli verjeti našim spremljevalcem, ki so tolažilno zatrjevali, da minus 40 stopinj Celzija v Jakutiji ni isto kot minus 40 stopinj v Moskvi.

Naša bojazen pred ledenim mrazom, v katerem človek ne more nič, se je, žal, v naslednjih desetih dneh uresničila. Od vsega, kar so nam pripovedovali in zatrjevali domačini in gostitelji, smo brez pripomb in zadržkov verjeli zgolj to, da je Jakutija osrednji del Sibirije in eno najhladnejših področij na zemlji. Tu je bilo res vse sibirsko: ostro celinsko podnebje, ko pozimi redno pade temperatura do -60 stopinj Celzija, pa tudi do -65, slabo porasčena tajga, ki jo v neskončnih prostranstvih zasipata sneg in led, pusta in redka naselja, ki že na daleč kažejo, da so se ljudje šele pred kratkim preselili. Celo Mike Davidow, dopisnik glasila ameriške komunistične partije, ki ni prenesel nobene kritične na račun sovjetske države, in je žolčno branil vse rešitve realnega socializma, je vsakokrat, ko je stopil na plano, namršil obrvi.

Mrzlo je bilo tudi prvo srečanje z Jakutskom, glavnim mestom Jakutske avtonomne republike, ki je s površino nekaj več kot tri milijone kv. kilometrov največja avtonomna republika v Sovjetski zvezi. Čeprav se je november šele začel in je bila v Moskvi temperatura okrog ničle, je bilo v Jakutsku, ko smo po osmih urah letenja stopili na tla, minus 27 stopinj C. Na kratki poti do starega, razmajanega avtobusa, ki nas je odpeljal v edini hotel v mestu, so nam vsem zasklepetali zobje. Takrat in že poprej, ko nas je premetavalo dva tisoč metrov visoko sem in tja v ropotalovnem Aeroflotovem helikopterju, pa tudi pozneje, ko smo se mnogi spraševali, kaj nas je prav v tem času gnalo v Jakutijo in Sibirijo. Mar bi bili ostali v Moskvi in tako kot vse leto brali Pravdo in Krasnaja zvezdo.

Šele ko smo se srečali z ljudmi, smo začeli drugače gledati na življenje v teh neumljnih podnebnih razmerah, za katere smo prej slišali le, ko je beseda nanesla na začetke kolonizacije Sibirije, na izgance, deportiranje in kaznjence, ki so jih gnali sem ječarji carske Rusije, kasneje pa v se bolj tragičnih razmerah Stalinskih enkavedev. Vse dotlej nismo mogli verjeti, da lahko življenje normalno teče tudi pri minus 50 stopinj Celzija, da vozijo mestni avtobusi, da otroci hodijo v šolo, ljudje na delo in v trgovine, v gledališču pa nastopa taškentska opera.

Kot bi vnaprej vedeli za naše misli, pomisleke in dvome, so sodelavci ministrskega sveta Avtonomne republike Jakutije takoj poudarili, da življenje v Jakutiji teče normalno vse leto, tudi v najhujši zimi, in da sploh ni res, kar sem in tja pišejo domači in tuji novinarji, češ da mraz in led v teh krajih velikokrat popolnoma ohromita vsakdanji življenjski ritem. Le kadar seže mraz pod minus 47 ali 48 stopinj, posebni predpisi določajo (kot so povedali sodelavci), da ostanejo doma soljarji od prvega do četrtega razreda osnovne šole in delavci na gradbiščih prenehajo delati na prostem. Vse drugo teče normalno...

Sedimo na tplem in poslušamo prvega namestnika predsednika ministrskega sveta Jakutske avtonomne republike, ki nam govori o zgodovinskem in gospodarskem razvoju dežele, dolgo in vestno našteva številke, ki so povezane z napredkom Jakutije pod sovjetsko oblastjo. V odstotkih in indeksih zvemo vse o tem, kar so tukaj naredili in zgradili v zadnjih desetih, dvajsetih letih: od tega, da je Jakutija še vedno zelo redko naseljena, na treh milijonih kv. kilometrov površine živi samo dobrih osemsto tisoč ljudi, približno pol je Jakutov, drugi so Rusi in drugih narodnosti, do tega, da je v republiki danes 3196 zdravnikov, 655 šol, 600 knjižnic, 18 muzejev, dvojne gledališče in dva akademika. Potem ko je Jakut Nikolaj Ohopkov, ki je že sedemnajst let podpredsednik ministrskega sveta, še drugič zatrdil, da se je v Jakutiji po prostovoljni priključitvi Jakutov velikemu ruskemu narodu pred 350 leti, zlasti pa po oktobrski revoluciji »sprememilo vse razen podnebnja«, se je v slogu: »Kar se ne da, se pač ne da« pomiril tudi Mike Davidow. Še nekaj časa potem je politično komentiral in hvalil daljnovidnost Jakutov, ki so se leta 1638 priključili tedanji carski Rusiji, in prikimal treditvam, da

so se v nasprotju z zahodnoevropskimi kolonizatorji, ki so v teh časih, kot je nekdaj rekel, marsikdaj iztrebljali kolonizirane narode – pokazale vezi Jakutov z Rusijo zgolj kot »napredne in koristne«. Na Daljnem vzhodu so te vezi – tako je zapisano v vseh knjigah o Jakutiji – igralo izključno »civilizacijsko vlogo«.

Pod vtisom tega kratkega zgodovinskega ekskurza, predvsem pa spoznanj, da se v marsičem veliko bolj ločimo, kot je videti na prvi pogled in kot kaže naš »bratski« sestav, smo odšli na protivnojni miting na Trg zmage. Skupina 22 dopisnikov, novinarjev in snemalcev iz vzhodnoevropskih držav in nekaterih komunističnih glasil z Zahoda. Bili smo z vseh strani, iz Amerike in Mongolije. In po pripombah sodeč zagotovo vsi prvič na protivnojnih demonstracijah pri skoraj minus 30 stopinj.

Po glavni ulici so se že pomikale večje in manjše skupine mladih z baklami v rokah in na stenah lesenih hiš so se risale dolge sence ter tako se bolj razgaljale od vetra razpokane deske. Mraz je škripal pod nogami in bolj ko smo se bližali trgu, bolj je bila kolona strnjena. Mnogi smo se šele tedaj začeli spraševati, koliko prebivalcev sploh ima Jakutsk. Za dobrih 150 tisoč ljudi, kolikor jih šteje, se nam je vsem zdelo množica na trgu zelo velika. Veliko je bilo jakutskih obrazov, tudi otroških, zavitih v kučme in volnene šale. Ni bilo videti, da bi koga posebej zeblo. Tako smo tudi mi počasi začeli verjeti, da je zdaj še »toplo« in da pravi mraz šele pride. Dvojica na motornem kolesu s prikolico, ki jo na zglajenem snegu nekajkrat potestno znesse, ravna, kot bi hotela to tudi najbolj zgovorno potrditi.

Pred mikrofoni na lesenem, za to priložnost postavljenem odru, so se zvrstili govorniki iz različnih družbenih organizacij: žensk, mladine, studentov in partijskega komiteja. Vsi so govorili o zahtevah po takojšnjem miru in o oboroževalnih programih tistih, ki jim ni mar »prihodnosti človeštva«. Vrh prireditve je bil, ko so organizatorji občinstvu predstavili novinarsko delegacijo in je za mikrofone stopil »naš« Mike Davidow.

Mike z melodramatičnim glasom, ki za hip zmede poslušalce, začne: »Jaz sem iz Amerike...« in nadaljuje v slogu svoje komunistične partije in glasila »Daily Worlds«, bolj pravovernost kot nalaga vera

sama, usuje pravi plaz obtožb na račun Reaganove politike in ameriške vloge v svetu. Reakcije poslušalcev so bile burne in bučne, ko je – kot star »boljševik« – mahal pred mikrofoni in mimo njih in govoril, da je treba narediti »temu« konec. V mislih je imel oboroževalno tekmo, ki jo je bila sprožila Reaganova administracija. Reporterji češkoslovaške televizije so snemali skoraj vse in so kljub slabi svetlobi tudi zdaj nosili naokrog kamere, reporterja vzhodnonemške televizije pa sta, takoj ko smo prišli v hotel, poslala 8000 km daleč v Berlin poročilo o protivnojnem shodu v Jakutsku.

Zgodaj drugo jutro smo pripravili kovčke in se pripravili na odhod na jug Jakutije, kjer so nova industrijska središča in velika nahajališča zlata in črnega premoga. Tako smo se tudi mi podali po jakutskih prostranstvih in razdaljah, ki še vedno predstavljajo velik problem. Edino prevozno sredstvo med večino jakutskih krajev, mest in naselij je zdaj in najbrž še za nekaj časa letalo. Cesta, tista prava, za katero sovjetski propagandisti radi pravijo, da je po površini tako velika kot devet japonskih, je v Jakutiji ena sama. Teče pa z juga proti Jakutsku in naprej na vzhod, v Magadan. Železnico so speljali do Jakutije šele pred letom dni, ko so zgradili odcep, ki povezuje transsibirsko magistralo z novobajkalsko-amursko progo. Tako ostajajo samo vodne in zračne poti.

V Culman, Nerjungri, Berkakiti in Aldan smo poleteli z majhnim reaktivcem »JAK 40«, ki nam ga je proti plačilu odstopila jakutska uprava »Aeroflota«. Z njim in s petčlansko posadko, ki je z nami preživela teden dni, smo pristajali in vzletali na različnih letališčih, takih, ki so jih šele pred kratkim zgradili sredi tajge, ali pa so tam že nekaj časa, z letališkimi stolpovi ali brez njega, in velikokrat upali, da bomo pod sabo le ugledali vsaj delček prave letališke steze. Kapitan letala je dopisniku »Rude prava«, ki je zagnano intervjujal vse vprek: učitelje, partijske sekretarje, stevalce, soferje, dejal, da je to edini način, da si v tako kratkem času v Jakutiji kaj ogledaš.

Reka Lena, nad katero smo leteli dvakrat, je zgovorno pričala, da so v teh krajih zares velike težave s prevozom. Bila je zamrznjena že skoraj v vsej širini – pri Jakutsku je od 6 do 10 km – samo v srednjem toku so se še premikale debele ledene gmote. Led pa je bil pregost, da bi po njej lahko plule ladje. Po trditvah domačinov je to najbolj neprijetno obdobje: reke ni mogoče prečkati ne po vodi ne po ledu, mosta čeznje ni. In nič nenavadno se nam ni več zdelo, ko smo slišali, da je še najbolj pozimi, ko je vse zamrznjeno. Takrat menda lahko potujejo z avtomobili, tovornjaki, posebnimi gosencarji, pasjimi in jelenjimi vpregami skoraj povsod, čez reko, zamrznjena močvirja, pa tudi po tistih nekaj redkih cestah, ki se vijejo po negostoljubni in širni tajgi.

V Culman nismo prvič nepravilni. Ze v Jakutsku so nam povedali, da se je tamkajšnje industrijsko področje praktično začelo razvijati šele pred osmimi leti, potem ko je sovjetska partija na 25. kongresu leta 1975 sprejela sklepe, da je treba najhitreje začeti izkoriščati velika nerjungska nahajališča črnega premoga, ki po nekaterih ugotovitvah znašajo 450 milijonov ton. Tak je bil tudi prvi vtis ob srečanju z naselbinami in ljudmi. Kot pri vseh dozdajšnjih kolonizacijah po svetu je tudi v Jakutiji začasnost postala stalnost.

Domačini so nam pravili, da je večina ljudi, ki so prišli v te kraje, sprva mislila: ostanemo za nekaj let. In po tem so se tudi ravnali. Gradili so majhne lesene hiše, ki so že dolgo značilne za Sibirijo, saj je les edini gradbeni material, pa tudi hude zime ne dopuščajo dolgih gradenj. Culman je še danes, ko se vsa tukajšnja naselja in kraji naglo širijo, vse lesen. Zato je Mika Davidow, ki je nenehno delal primerjave med Sovjetsko zvezo in Ameriko (in to na ameriški račun), vse skupaj – kot je sam nekajkrat rekel – še najbolj spominjalo na Aljasko.

Priznati pa je treba, da je imel v marsičem prav. Med lesenimi hišami in dvonadstropnimi barakami, ki so jih obdajali posušeni in z lišaji obraščeni borovci, so manjkale samo tovrstne komske vprege in bradati zlatokopi, pa bi bila podoba aljaške zplate mrzlice s konca prejšnjega stoletja popolna. Ko je eden naših kolegov to omenil domačinom, ni bil nihče užaljen. Odrnili so, da gre tudi pri njih za svojevrstno »mrzlico« – le da premogovno.

Danilo Slivnik

Zgubljanje zemlje

Basen ima prav: jež zanesljivo prežene lisico

Zaradi rasti Trsta je bilo v zadnjih desetletjih prodane in razlašene polovico slovenske zemlje

TRST, decembra – Neusmiljene tipalke mesta se korak za korakom v dolžino in širino oklepajo slovenske zemlje po predmestnih njivah, po obmorskem bregu in po Krasu. Dramatične igre med napadalci in napadanimi, ki trajajo že desetletja, opazuje avditorij zdaj z jezo nemočnega, zdaj s površnostjo nezainteresiranega. Od nikoder ni strogega sodnika, ki bi postavil trdna pravila in zahteval od udeležencev, da se v igri dosledno ravnajo po njih.

Četrtilijonski Trst, ki noče umreti v gospodarski stagnaciji potrebuje vedno nove površine za svoj napredek. Sodobna urbanizacija, ki je zlasti v šestdesetih in sedemdesetih letih urnega gospodarskega razvoja, obogatena s spoznanji sociologije stremela k ustvarjanju pogojev za nov način življenja skupnosti, je izoblikovala tudi nove norme za gradnjo stanovanj, industrijskih objektov, prometnic in za rekreativne potrebe. »Človek naj globoko zadihala!« so rekli urbanisti in gradbeniki in tudi na Tržaškem so začeli nekdanje siromašne kasarniške bloke zamenjavati z gradnjo manjših stanovanjskih enot, vrstnih hiš in vil ter tavarn z zelenimi površinami. Nekdanji zelenjavni vrtovi in njive v predmestjih, pri Sveti Ani, Svetem Ivanu, pod Katinaro in Kolonkovec, s katerih so oskrbovali mestno prebivalstvo, so se skrčili. Mesto je terjalo širino. Nova stanovanjska jedra za prišleke so zrasla tudi v bolj oddaljeni zgornjski občini, v Boljuncu. Na brežini in sredi kraških gmajn. Nekoe povsem slovenski Devin je tako rekoč čez noč popolnoma spremenil etnično podobo. Podobno je s Sesljanom, kjer so si bogatejši Tržačani postavili vrsto tako imenovanih drugih hiš, v katerih preživljajo konec tedna in počitniške mesece. Pri Zabljah pa so šle v razlastitvene postopke ogromne površine za novo industrijsko cono, ki je še zdaj delno nezazidana. Cezalpski naftovod in nova obvozna cesta za mesto in tržaško pristanišče sta presekalala Kras in vzhodni breg Trsta. Potreba in zahtev pa še ni konec, nasprotno, vse bolj naraščajo.

Procesa prisilnega razlašanja in prostovoljnega prodajanja slovenske zemlje sta donedavno potekala vzporedno. Z rasto življenjskega standarda meščanov so morali tudi Slovenci, če so mu hoteli sedeti, prodajati zemljo, da so si kupovali avtomobile, popravljati hiše ali pa se selili v nova stanovanja v mestu. Odpiranje novih delovnih mest je mnoge zamamilo, saj je postalo delo v industriji in obrti donosnejše od kmetovanja. Novopečeni mestni bogataši, trgovci in ljudje drugih premožnejših poklicev pa so našli v nakupih zemlje vabljivo pribežališče za oplajanje kapitala. Dolgo se slovenski lastniki niso zavedali, da so se z navideznim dvigom standarda dejansko osiromašili. V lasti meščanov se je znašel že skoraj celoten kriški in nabre-

žinski breg, le redkokje še segajo repi slovenskih parcel do morja...

Zdaj je povsem očitno, da so se nekatere slovenske občinske uprave preveč zanesle na nepremišljeno spuščale v urbanistične avanture in da so tudi organizacije Slovencev vse premalo organizirano opazovale novo stvarnost. Končna posledica spleta različnih okoliščin je, da so Slovenci na Tržaškem, ki so vojni razpolagali še z okoli 73 odstotki teritorija, izgubili v zadnjih desetletjih skoraj polovico bivanjskega prostora. Zdaj skušajo njihove organizacije v dialogu z oblastmi rešiti, kar se še rešiti da.

»Nismo proti nujnim razlastitvam za javne potrebe, vendar za odvzeto zemljo terjamo pravično odškodnino tako za njene lastnike kot za skupnost«, pravi tajnik kmečke zveze Edi Bukavec, ki zadnja leta zagovarja pred oblastmi interese slovenskih kmetov. »Enotnost naših zahtev krepi zavest, da se z odtujevanjem ogromnih površin ne smemo sprijazniti, ne da bi prešli pravično odškodnino in družbeno protivednost, ki naj vsaj delno nadomesti ali omili škodo«, mu pritrjuje tajnik slovenske kulturno-gospodarske zveze Dušan Udovič. Da bi se organiziran glas Slovencev bolj slišal, so zasnovali koordinacijski odbor zemljiških lastnikov za vzhodni Kras in zatem še konzorcij »Naša zemlja«.

Zdaj se slovenske organizacije na treh frontah bojujejo z razlaševalci in spremlja jih žarek upanja, da je njihov odločen nastop le pripeljal do vsaj delno drugačnega vrednotenja prostora, ki ga naseljujejo Slovenci. Začelo se je ob predmestnem naselju Kolonkovec, kjer so si uslužbenici nekaterih podjetij omislili novo stanovanjsko naselje na zadržni osnovi. Izdelali so načrte in zaprosili občino, naj jim z razlastitvijo zagotovi gradbene parcele. Ko je občinska uprava začela razlastitveni postopek in so domačini protestirali, so gradbeniki prišli na zamišljene parcele celo s policijo, da bi jih zavarovala pri delu. Zanimivo je, da so se celo nekatere sindikalne in politične organizacije postavile na stran graditeljev. Šele odločni nastop slovenskih organizacij v korist Kolonkovečanov je pripeljal do delnega sporazuma, po katerem so nekoliko omejili gradnje. Druga fronta je odprta okoli razlastitev za načrtovani center za znanstvene raziskave pri Padričah na Krasu. S širokimi zamahi so načrto-

valci zakoličili velike površine in po odločnih nastopih tamkajšnjih prebivalcev priznali, da so center predimenzionirali. Ne sprejemajo pa predloga, da bi v upravnih organih bodočega centra sodelovali tudi predstavniki krajevnega prebivalstva. Slednjic se prav sedaj končuje polemični nastop okoli trase nove prometnice, ki bo segala od Sesljana do državne meje pri Fernetičih in se pri Opčinah spustila kot obvoznica proti pristanišču. Ne da bi poravnali dolgove številnim nekdanjim lastnikom parcel že pred dvema desetletjema zgrajene ceste pri Sesljanu, so začeli pred meseci pod varstvom organov javnega reda kolonizirati novo traso, ki je predvidevala tudi rušenje šestih hiš v Vrhu pri Rovtah. Tokrat so v obrambo slovenskih interesov nastopile poleg njihovih organizacij tudi krajevne uprave ob celotni predvideni trasi. Sklenile so, da ne bodo izdale dovoljenj za izvajanje del, dokler ne bodo rešeni vsi problemi z lastniki zemljišč in upoštevana tudi njihove pripombe k načrtovani trasi. Ob vseh teh razlastitvenih načrtih so se zvrstili številni sestanki na krajevnih in deželni ravni. Na njih so predstavniki slovenskih lastnikov terjali predvsem smotnost v načrtovanju, tržno ceno za odvzeta zemljišča in pa odškodnino krajevnim skupnostim. Izhajali so iz spoznanja, da pomeni izguba zemlje ob gospodarski škodi za lastnike tudi gospodarsko in predvsem narodnostno škodo za celotno skupnost. Zato naj bi razlaševalci materialno prispevali k graditvi javnih objektov, ki bi koristili skupnosti. No, te dni je končno prišlo do prve javne obveze deželnega odbora, po kateri bo dobila Kraska gorska skupnost odškodnino za odvzeto zemljo za bodočo traso ceste po Krasu. Hkrati bo deželni odbor poskrbel še za pravočasno plačilo individualne odškodnine prizadetim in zlasti za zgraditev novih hiš tistim, ki jim bodo podrla stare.

Izguba slovenskega prostora je po vsem sodeč nepovratna. Slovenska narodnostna skupnost je pred nedavnim poskusila kot delno nadomestilo za etnično škodo s ponovnim odkupom zemljišč turistično ovrednotiti del sesljanskega zaliva, pri čemer bi sodelovalo tudi slovensko turistično gospodarstvo. Toda proti temu se je dvignil ves nacionalistični Trst, ki je pobudo ocenil kot manjšinsko ekspanzijo na škodo večinskega naroda. Pod političnimi pritiski so Slovenci končno morali opustiti načrt. Sicer pa ugotavljajo poznavalci, da pomenijo razlastitve in prodaje slovenske zemlje nepopravljivo škodo za slovensko kmetijstvo v pokrajini. Pred vojno in takoj po njej so predvsem slovenski kmetje zalagali mestne tržnice z zelenjavo, mlekom, jajci

Zdaj je povsem očitno, da so se nekatere slovenske občinske uprave preveč zanesle na nepremišljeno spuščale v urbanistične avanture in da so tudi organizacije Slovencev vse premalo organizirano opazovale novo stvarnost. Končna posledica spleta različnih okoliščin je, da so Slovenci na Tržaškem, ki so vojni razpolagali še z okoli 73 odstotki teritorija, izgubili v zadnjih desetletjih skoraj polovico bivanjskega prostora.

in drobno perjadjo. Zaradi konkurence od drugod in izgube zemlje je kmetijstvo v zadnjih desetletjih naglo propadlo. Vendar je na Tržaškem še kakih 1200 družin, ki se ukvarjajo z vrtnarstvom, cvetličarstvom, vinogradništvom in govedorejo. Velika večina je slovenskega porekla. Kmečka zveza si je v zadnjih letih prizadevala, da bi kmetovalce organizacijsko in poslovno povezala. Na obrobju Krasa je nastalo nekaj obetajočih združinskih organizacij.

»Za naše pobude ne najdemo in ne najdemo pravega razumevanja«, pravi Edi Bukavec. »Deželne oblasti ne vidijo naših specifičnosti, zanje je bolj zanimivo kmetijstvo na prostiranih furliških ravnah«. Da oblastem res ni veliko do ljudi in njihovih potreb, je zlasti pokazal prejšnji teden deželni svet, ki je kljub nasprotovanju slovenskih organizacij in kmetov sprejel zakon o naravnih parkih in rezervatih. »Tisto, česar nam niso vzeli za javne objekte, je zdaj zaščiten za sprehajališča za meščane«, je eden od udeležencev manifestativne prisotnosti kmetov na zasiedanju deželnega sveta komentiral novi zakon. »Le Kraševci ne bomo mogli samostojno razpolagati z našo zemljo«. Zakon predvideva kar 20 rezervatov, kjer naj bi uredili sprehajališča, parke in igrišča za nedeljske izletnike. Pri tem pa povsem pozablja, da bi domačini lahko tudi drugače izkoriščali te površine.

In vendar, pravijo Kraševci, bi mesto lahko bolj smotno reševalo svoje prostorske in druge težave. Vedo, da je tržaška občinska uprava dala pred časom izdelati študij o tem, kako bi lahko sanirali in izkoristili za nove stanovanjske gradnje stari del mesta, kjer je menda kar 9000 razpadajočih ali praznih stanovanjskih enot. Toda raziskava je pozabljena, ker se je pokazalo, da so velik del mestnih površin že pokupile zavarovalnice, banke in vplivni privatniki, ki terjajo za morebitni odstop veliko denarja. Postopke za razlastitve pa je v mestu nemogoče začeti. Prav tako ugotavljajo, da so ob nekaterih zapuščenih vilah starih meščanskih družin ogromni parki z zelenimi površinami, ki bi jih lahko namenili za sprehajališča in oddih. Slednjic so produktivno povsem neizkoriščene velike površine obraščene zemlje nad Svetim Ivanom, ki bi jih lahko z malo truda in denarja usposobili za rekreacijsko območje.

Toda nič ne pomaga. Zdi se, kot bi v razlastitvenih postopkih okoli mesta vladala nekakšna zakonitost. Izkušnje kažejo, da tudi Slovenci ne morejo ubežati znani zgodbi o jezu in lisici v brlogu.

Lojze Kante

Foto Janez Bogataj

Dunajsko gledališko pismo

Demontaža in ponovno vstajenje tajnega svetnika J.W.v.G.

Walser je napisal dramo o Eckermannovem žrtvovanju, igralec Hoffmann jo je spremenil v prispevek h kultu (Goethejeve) osebnosti

DUNAJ, decembra – V dunajskih gledaliških vrši, premiera se vrsti za premiero, kulturne strani časopisov so rezervirane za gledališke kritike, uvodniki analizirajo burghtheatrski repertoar, glosatorji se razburjajo, da je novi direktor Opere na Ringu Lorin Maazel iz strahu pred konservativnim okusom publike predvidel samo tri predstave Schönbergovega dvanajsttonalnega odrskega dela »Mozes in Aron« – uprizoritev pa je »hit« sezone. Spričo teatarske ravni obdonavske prestolnice se zdi pravkar kolportirano anketno vprašanje »Ali je Dunaj provincialen?« provincialno.

Takšna vprašanja so vedno provincialna, kajti nihče ne ve, kaj provincialnost je. Na Dunaju so ta pojem od nekaj razumeli kot izraz nerazumevanja za moderno, nenavado, nastajajočo. »Provincialno« v dunajskem gledališkem življenju je podlaganje tradicionalnemu nagnjenju občinstva, da odrsko delo dojema kot serijo solističnih nastopov priljubljenih igralcev in da se nagonsko upira »razmišljanju« na parternem ali ložnem sedehu. Že ko je začel prodirati Gerhard Hauptmann, je bil Dunaj med zadnjimi kulturnimi središči, ki so ga spustila na svoje odre, in od takrat je moderna odrska literatura vedno v zamudi – najprej morajo drugod ugotoviti, ali je avtor »vreden« dunajske uprizoritve.

Za takšnega je Dunaj vsaj veljal in tako piše v vsakem priložniku za dunajsko kulturno rabo. Toda če takšne ocene niso bile že doslej dovolj dvomljive in obrabljene, jih vsckakor razveljavljajo nekateri dunajski gledališki dogodki in prvi polovici letošnje sezone. V Akademietheateru, komorni dependanci Burghtheatra, je imela te dni krstno predstavo dramatičnega kritičnega literarno zgodovinskega eseja o Goetheju »In Goethes Hand« (v Goethejevih rokah), ki ga je napisal levo levčarski zahodnomemski pisatelj Martin Walser kot satirično demontažo – v letošnjem jubilejnim »Goethejevem letu« je bila priložnost, da se nekeki besedni ustvarjalci vsaj nekoliko znebigi strahotnega kriterijskega pritiska, ki ga ustvarjalnost »weimarskega tajnega svetnika« nespremenjeno izvaja nanje. V Volkstheateru pa se je zgodilo nekaj drugega »neprovincialnega«: Shakespearovega »Richarda Tretjega« so uprizorili kot nekakšno punk opero, s smetiščem namesto kraljevskega dvora, s scenografskimi asociacijami, ki so segle v obdobja najrazličnejših revolucij, z Richardom, ki je bil oblečen v ameriško vojaško uniformo, s Henrikom, ki ga s tovrstnim divjalom pripeljejo na oder ubit morilca. Neobčajno dovolj za »provincialno« dunajsko občinstvo – toda predstava so razprodane.

Martin Walser je hotel napisati dramo o tragediji Eckermannovega žrtvovanja, o tem ni dvoma. Johann Peter Eckermann: ime, ki je nerazdružljivo povezano z Johannom Wolfgangom von Goethejem. Njegovo zvesto zapisovanje vsake besede, ki je prišla iz »božjih ust« (Goethes Hand – Gottes Hand, Walserjev naslov je vse prej kot netendenciozen), je že od nekaj zbuja zanimanje za zapisovalčev motivacijo, celo sočutje – edino, kar je od tega človeka ostalo, je bil miselni svet nekoga drugega. Sicer so Eckermannovi »Pogovori z Goethejem« morda bolj znani in brani kot Goethejeva dela sama, toda literarnim poznavalcem se »staveva inako«. Tu se je nekdo žrtvoval. Tu se je nekdo pustil izkoristiti.

Ta »izkoriščevalski« vidik je bil osrednji razlog za Walserjevo literarno-kritično dejanje. Vse, kar je doslej znanega o oportunističnem značaju, samovoljnosti in egoizmu »nemškega literarnega kneza«, je z zavidevanjem vredno akribijo povezal v novo podobo Goethejeve osebnosti in weimarskega dvorjanskega uživača prikazal kot uglačanega grobjarja, ki virtuosno igra na klavirski svoje, od vseh priznane in nesporne duhovne veličine in si pri tem nabira koristi – duhovne in gmotne. Eckermannu se kot 30-letnemu nadobudnemu mladeniču izpolni življenjska želja – videti Goetheja. Ko mu mladi oboževalec stoji nasproti, se Goetheju v trenutku razkrije vsa psihologija tega človeka, vse njegovo hrepenenje po služeni nesmrtnosti, njegova želja po podložnosti, njegov kompleks manjvrednosti pred najvrednejšim, njegov občutek vdanosti pred tistim, kar ga nadkraljuje. In tak, kakršen Goethe v resnici je, si ne pomišlja tega človeka za sužnjiti in ga podrediti svojim potrebam in namenom. Do njegove smrti ostane Eckermann pri njem, zvesto zapisuje vse, kar mu avtor »Fausta« namerno ali »nenamereno« narekuje, trpi pomanjkanje in od go-

spodarja ne dobi niti groša plačila ter si v svoji revščini ne more privoščiti niti poroke s svojo »večno nevesto« Annchen.

To je fabulativno jedro Walserjevega odrskega dela, ki se začena z Goethejevo smrtjo in debato o mojstrovih poslednjih besedah (ta debata se konča za gledalca z domnevo, da Goethe ni izrekel znamenitega programatičnega gesla »Več luči«, preden je umrl, temveč se je obrnil k svoji snahi Ottiliji in ji šepnil: »Daj mi tač-ko...«) in se nadaljuje s serijo retrospektivnih prizorov, v katerih Goethe briljira s svojo sposobnostjo mirjenja in podrejanja, nesrečni Eckermann pa čedalje bolj tone v odvisnost od pokroviteljeve genialnosti. Nastopa cela vrsta ljudi, ki dokumentirajo Walserjevo kritično distanco do božanskega starca: majhni pisatelji, gostilničarji in rokodelci, ki jih je opeharil, sin Avgust, ki se pod neznošno pezo očetove avtoritete vdaja pijaci in postaja brutalen, in nazadnje še revolucionarni predmarčni pesnik Ferdinand Freiligrath, soodrečni Marxovega lista »Neue Rheinische Post«, ki Goetheju očita izdajstvo nad Sturmom in Drangom in v ognjevitem govoru ob namigih na socialopolitično brezbrzičnost nemške inteligence prerokuje napove prihod nemškega fašizma. V teh pasazjah je sicer več sodobnega zahodnomemškega protestništva kot meščanske revolucionarnosti iz srede 19. stoletja, toda »In Goethes Hand« hoče biti politična analiza za današnjo rabo.

Toda kaj se zgodi, ko predstava še nekaj časa teče in ko Goethe še nekaj časa govori? Če bi pisatelj ne bil ves čas pri gledaliških vajah in besedilo spriti spreminjal, bi lahko domneval, da je režiser Karl Fruchtmann Walserju podtaknil nekaj, kar ta sploh ni imel v mislih: čeprav je namen »demontirati« Goetheja, docela razviden, se »negativna figura« v interpretaciji starega burghtheatrskega prvaka Paula Hoffmanna nekako sama po sebi, po logiki splošno veljavne predstave o Goetheju od minute do minute bolj spreminja v vse obvladujočo, pramodrost izžarevajočo, brezpogojno simpatijo terjajočo osebnost, ob kateri »junak« Eckermann neusmiljeno izgublja težo in vsebino svoje tragičnosti. Zdi se, kakor da bi Walser – ne vedoč, da to počne – spriti razveljavil svoje temeljno izhodišče, kakor da bi on sam, tako, kakor je Eckermann, podlegal skrivnostnemu čaru velike osebnosti, ne glede na to, da jo je razumsko spregledal in razkrinkal...

Kaj se zares dogaja, ni povsem jasno. Walser trdi, da nikdar ni imel namena Goetheja »uničiti«, že zato ne, ker je neumiljiv in bo večno navzoč v nemški kulturni zavesti, vendar skoraj ni dvoma, da je tisto »vseobsegajoče« predvsem zasluža – ali krivda – velike igralske osebnosti Paula Hoffmanna. Figura »demontiranega« je napolnil s tolikšno umetniško inteligenco, da je »tradicionalni« Goethe ponovno vstal od mrtvih in zdaj hodi po odru kot prispevek k lastnemu kultu osebnosti. Ker je predstava v vsakem pogledu odlična (posebno pozornost zbuja stopničasta scena italijanskega scenografa Ezia Toffolutija), je možnost dojemanja dvojnosti nameravanega in doseženega docela neproblematična. Gledalec »vse vidi« in »vse razume«. Dražljiva, dragocena uprizoritev, ki bo še dolgo napolnjevala Akademietheater.

Ko je direktor Volkstheatra Paul Blacha angažiral Herberta Kreppla za režiserja »Richarda III.«, je vedel, da tvega. Kreppel se je že nekajkrat proslavil s provokativnimi, neusmiljenimi »dnevno politično aktualiziranimi« uprizoritvami klasikov, pričakovati je bilo, da bo Richarda asociiral vsaj s Hitlerjem. Ko je za glavno vlogo angažiral Wilfrieda Baasnerja, je vedel, da prav nič ne tvega. Baasner, senzibilni silovitež od nekod iz vzhodne Prusije, je s svojo lanko interpretacijo Othela v Schauspielhausu tako navdušil dunajsko občinstvo, da je bil uspeh uprizoritve zagotovljen, vseeno, kakšna bo.

Uprizoritev pa je takšna, da so se celo gledalci, ki so navajeni na kakšnega Petra Zadka ali Petra Steina, spočetka nekoliko nelagodno spogledovali. Ko se vzdigne zastor, je na odru velikanski, več metrov visok kup smeti in odpadkov – na primer avtomobilskih gum – iz te deponije se kadil zoprn dim, ki kmalu napolni ves auditorij. Dolgo trajajo, preden se na kupu smeti začne nekaj premikati. Zdelo se je, da je to svitek raztrganih oblek, toda ne, ta svitek se pregiba, kmalu se pokazeta plešasta glava in pohabljena roka, nekaj pošastnega se dviguje na tem pobočju vsega odvrgenega, že se zravna visoka postava v lisasti vojaški monturi, že odšepa na rampo in se razkorači – tu je, princ yorški, vojvoda glosterski, Rihard...

Zdaj najbrž že ni več treba posebej omenjati, da iz odprtih tistih odvrgenih avtomobilskih gum od časa do časa kakor podgana prilze kakšna dramska figura, tudi ne, da prestol, na katerega sede Rihard, potem, ko je pomiril, kar se je pomoriti dalo, stoji na samem vrhu tega kupa smeti in da Riharda na tem kupu tudi pokončajo, razumljivo se zdi tudi, da sta najeta morilca, ki ubijeta Clarencea, oblečena kot hamburška rockerja in se obnašata kot praterska štrčija. Rihardovo zapeljevanje lepe Anne, ki jo je pravkar napravil za vdovo, je ogabno psihanalitično slepomišljenje. Logično, da lord Hastings hodi oblečen, kot da bi pravkar prišel z Downing-Streeta, da Edvarda zakoljejo kot v kakšni ceneni ameriški kriminalki in da Rihard drži svoj nastopni kraljevski nagovor kakor na volilnem zborovanju – in molčeče »ljudstvo«, natlačeno v lojrske vozove, s kakršnimi so jakobinci vozili žrtve na morišče, ga slavi prek magnetofonskih trakov.

Anahronizem je koncept te uprizoritve. Kostumi segajo od germanskih časov do današnjih dni, časovno neopredeljeno, malce razdejano poslopje v ozadju odra je kakor da je iz konca druge svetovne vojne, lahko bi bil hotel, lahko bi bila katedrala. Krepplu ni šlo za historičnost Shakespearovih historij, malo mu je mar deformacija zgodovinskega Riharda in dramatikov podaniški poklon pred Tudorji, ki so z njegovo odstranitvijo prišli dokončno na oblast, in iz »Henrika VI.« si je izposodil vsaj pet prizorov; šlo mu je za deponijo hudobnega, za pervertirano oblastništva, za dolednost uzurpatorskega nasiništva, ki se mora končati z brutalno, netragično, nobenega usmiljenja zbujujočo smrtjo. Z odrešitvijo Mladi Richmond, poznejši Henrik VII., se pripelje na oder na srebrno pobarvanem vilicarju – dvigalo ga, odtega v blesteč aluminijast srednjeveški oklep, tako dolgo dviga proti sofitam, da njegova dolga sulica z rdečim praporčkom pred konico dobi dovolj zraka in prostora za spektakularen sunek v hudodelčev srce. Tako sveti Juriji pokončujejo zjame.

Marsikaj so režiserju očitali: da koketira z »estetiko grdega«, da je manirist in da njegovo namigovanje na današnji ali polpretekli čas ni dovolj doloceno in razvidno; toda da je ustvaril širokopotezno, nekonvencionalno, do potankosti izdelano in niti za trenutek dolgočasno predstavo – tega ni zanimal nihče. Pravcate slavospevi pa pojejo Wilfriedu Baasnerju. Osrednji dogodek štiriurnega večera je. Intenzivnost Baasnerjeve igre je skoraj boleča, izrazni paleti ni konca, bestialnega kraljevskega pohabljenca igra mestoma kot činčinega intelektualca, mestoma kot bolnega otroka, zdaj je intrigant, ker ga drugi silijo k intrigi, zdaj je genialni kreator zlega iz lastnega premisleka. Neverjetno visoka je stopnja njegove govorne umetnosti (romantični Schleglov nemški prevod je v »punkovski« inscenaciji dodaten mik), neverjetno so tudi njegove fizične zmognosti – zaključni dvojni – potem, ko ne dobi »konja za kraljestvo« – so dolgotrajno silovito mečevanje z nevidnim sovražnikom po vseh nadstropjih razsežnega odra, po vsej strmi civilizacijskega smetišča, v vseh kotih abstraktno-konkretnega prizorišča. Zdi se, da umre od utrujenosti in da sam naravna Jurijevo ost v pravo smer.

Slavko Fras

Goethe in Eckermann

Izobraževanje odraslih in produktivnost dela

Stroka, ki ji čas ni naklonjen, a je družbi nujno potrebna

Andragogi so na posvetovanju ugotavljali vzroke prepočasnega razvoja te stroke pri nas

Zveza andragoških društev Jugoslavije je imela pred kratkim posvetovanje, namenjeno izobraževanju odraslih in produktivnosti dela. Referat dr. Ane Krajnc, štirideset koreferatov, dvesto udeležencev – vse to so zunanja znamenja tega delovnega srečanja. Nekaj pa vendarle poudarimo o tem, kako zavzeto so se andragogi lotili razprave o izobraževanju kot dejavniku trdnjšeja gospodarskega in družbenega razvoja.

Posvetovanje je potekalo v času, ki ni najbolj naklonjen izobraževanju odraslih. Zato je bilo treba ponoviti nekatera znana sistemska načela, ki so hkrati bistvo revolucionarnosti naše sedanjere reforme vzgoje in izobraževanja: da je izobraževanje odraslih sestavina enotnega sistema vzgoje in izobraževanja in v tej celoti sestavi del družbenega dela, da se razvijata vzgoja in izobraževanje iz porabniške sfere v družbenoekonomske odnos in družbeno reprodukcijo. Času primerno je bilo treba osvežiti in razčistiti dejstvo o izobraževanju kot ustvarjalni sili napredka in razvoja, o izobraževanju kot komponenti delavčevega razrednega boja za znanje, ki ga bo usposabljal za delo in življenje, spodbujalo in opogumljalo za pravico in dolžnost, za odgovornost za družbeno reprodukcijo, za njegovo celovit materialni in duhovni razvoj ter ustvarjalnost. Če tiči izobraževanje odraslih na obrobju teh dialektično prepletanih procesov, potem to ni le odsev splošnih neskladij v družbenem razvoju, le posledica splošnega zanemarjanja človeških potreb, moralnih vrednot, duhovnih potreb in možnosti, ampak se v tej vzročno-posledični zvezi kaže tudi kadrovska šibkost stroke, prepričani teoretični in strokovni prispevek ter vpliv na načrtovanje in programiranje, na organizacijo in izvedbo izobraževanja. V kadrovsko obubožanih organizacijah združenega dela, v splošni megli, ki zastira izobraževanje odraslih in mu ne daje pravega življenjskega prostora, zlepa ne more dozoriti spoznanje o celoviti funkciji permanentnega izobraževanja, pridobivanja, poglobljanja in obnavljanja znanja. Zato se tudi ne more prebiti spoznanje o njegovi proizvodno-produktivni moči in zato temu področju človekove ustvarjalnosti ne priznavamo, da je to specifično delo in proizvod, ki ima svojo vrednost in ceno in zato podlaga za svobodno menjavo svojega dela z drugimi deli družbenega dela. V prihodnje lahko računamo v našem družbeno-gospodarskem razvoju s tem, kar ima-

mo, in se opremo na to, kar znamo in hočemo. Takšno je naše skupno prepričanje. Pretežno količinske spodbudilne razvoja moramo nadomestiti s kakovostnimi, med katerimi imajo osrednje mesto ustvarjalnost, produktivnost in večja gospodarnost.

Tak zasik bomo zmogli samo z močjo delovnih ljudi, z močjo individualnih in kolektivnih sposobnosti, z vrednotenjem ustvarjalnega dela, s človekovo potrebo, pravico in dolžnostjo, da aktivno spreminjamo razmere v procesu uresničevanja socialističnih samoupravnih odnosov. Iz take družbene usmeritve našega nadaljnega razvoja mora potegniti nauk zase tudi vzgojno-izobraževalna dejavnost. Posebno pomembno mora biti izobraževanje odraslih, zato so jugoslovanski andragogi svoje posvetovanje namenili izobraževanju odraslih in večji produktivnosti dela. Tema ima izhodišče v času pred dvema letoma, ko so andragogi na svojem kongresu obravnavali andragoško funkcijo organizacij združenega dela kot dejavnika razvoja produktivnosti, dohodkovnih odnosov in samoupravljanja. Od tedaj je izobraževanje odraslih na statusni lestvici samo še zdrsnilo za nekaj klinov navzdol. Predsednik Zveze sindikatov Jugoslavije Bogoljub Nedeljković je v imenu pokrovitelja v nagovoru pozval udeležence posvetovanja: »Pričakujem, da boste v mejah objektivnih možnosti odgovorili na vprašanje, kakošno izobraževanje potrebujemo, da bi v njegovi učinkovitosti povečali individualno in družbeno produktivnost dela, s tem pa dosegli hitrejši družbenoekonomske razvoj in hitreje odpravili probleme, s katerimi se danes srečujemo.« Večina avtorjev – teoretikov in praktikov – se je v referatu in koreferatih ustvarjala ob vprašanih, ali je izobraževanje odraslih dejavnik večje produktivnosti, predvsem pa kakšno mesto ima in kakšen delež v strukturi dejavnikov, ki vplivajo na produktivnost. Problem izobraževanja in produktivnosti so skušali osvetliti razpravljalci v treh skupinah v več plati: z vidika planiranja, permanentnega izobraževanja, različnih vrst izobraževanja – iz dela, ob delu in za delo. V posebni skupini so obravnavali problem s stališča razvoja in prestrukturiranja gospodarstva ter izobraževalnih potreb delavcev. Druga skupina je razpravljala o inovacijah v izobraževanju odraslih, medtem ko se je tretja poudarila ob problemu spreminjanja in vrednotenja učinkov izobraževanja odraslih. Nedvomno bi andragogi lažje ugotavljali delež izobraževanja v produktivnosti, če bi imeli domače raziskave in njihove izsledke svojih in tudi drugih znanstvenih disciplin in strokovnih področij, predvsem če bi imeli na razpolago interdisciplinarno temeljne raziskave. Tako pa je domača andragoška znanost bolj ali manj praznih rok. Načrtovani raziskovalni projekti s področja izobraževanja (vsaj v naši republiki) ne obetajo sprejem, ker takih raziskav ne načrtujemo. Nepovezano, delno empirično raziskovanje ne bo prida pomagalo stroki, da prispeva svoj delež na celovit pogled tega zahtevnega in občutljivega družbenega in gospodarskega fenomena. Izkušnje povsem nasprotno skupine dejavnikov produktivnosti so zelo poučne. Doslej najbolj favorizirani dejavnik – nagrajevanje po delu – se izmika iz prakse z večjo silo, kot ga potiskamo vanj; in vendar mu nekateri pripisujejo odlično motivacijsko moč! Zaveda se sicer mnogo bolj zapletena in pogojena s protislovji v družbenoekonomskih odnosih, vendarle pa kaže na to, da denarna spodbuda (to potrjujejo mnoge mnenjske raziskave) nima odlične motivacijske moči za boljše delo in za več dela. Bržčas bi tudi hitreje prišli do pravih meril za nagrajevanje po delu in mu izmerili realno moč, če bi videli ta dejavnik v povezavi z drugimi, v našem primeru s tistimi, ki segajo v človekov vrednostni sistem in v njegov motivacijski kompleks. Zato bi ravnali napak, če bi iz celotnosti dejavnikov za večjo produktivnost iztrgali katerega koli in ga ne bi videli v dialektični prepletenosti in v povezavi z drugimi. Tudi za izobraževanje odraslih velja to. To pa pomeni, da je treba z njim računati in da kompleks produktivnosti ni mogoče reševati brez izobraževanja odraslih. Seveda mora s tem najprej soglašati družbenopolitična praksa. V resoluciji o družbenoekonomskem razvoju Jugoslavije za leto 1983 si prizadevamo poenotiti razvojne cilje. Pri tem pa nam pomenjajo sposobnosti določiti tudi poti, kako jih bomo uresničili, kateri

dejavniki bodo odločilno vplivali na kakovostne spremembe v družbenoekonomskem razvoju. V resoluciji je izobraževanje odraslih komaj omenjeno.

Mar je mogoče pozabiti na ta vidik ekonomske stabilizacije, potem ko je komisija zveznih družbenih svetov dala iz rok prve dokumente z naslovom »Izhodiščne osnove dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije«, v katerih so vloga in naloga izobraževanja odraslih za potrebe zaposlenih in nezaposlenih delavcev zelo jasno opredeljene? Po mnenju komisije se ne moremo sprizniti z gestokovnim delom, zato je za uspešen družbenoekonomski razvoj in tehnološki napredek treba zagotoviti optimalno kvalifikacijsko strukturo zaposlenih, jim pomagati do znanja za potrebe ustvarjalnega dela in bolj učinkovito samoupravno urejanje razmer. Odnos do izobraževanja odraslih, kot se kaže v razvojnih listinah, odseva tudi razmere v sistemu vzgoje in izobraževanja. Praksa je skoraj izrinila iz zakona o usmerjenem izobraževanju. Kot da bi potiskali ta del izobraževanja v vlogo privskega, v podсистem. S tem seveda načinjamo in grdo preizkušamo konsistentnost zakona v njegovi ideji in družbenoekonomski zasnovi. Ta trenutek pa si otežujemo tudi celovito načrtovanje izobraževanja, programiranje izobraževalnih oblik in vsebin za potrebe družbenega in tehnološkega razvoja pa tudi za potrebe sedanjega stabilizacijskega programa. Če bomo vedeli, kakšne vrste izobraževanje in kakšne izobraževalne vsebine potrebujejo delavci, na katerih sloni vsa teža stabilizacije in odgovornost za zasik v novo družbeno in tehnološko razvojno obdobje, potem bomo prej spoznali, kakšno vzgojo in izobraževanje in kakšne izobraževalne vsebine mora dobiti mlad človek za vstop v te izjemno dinamične, ne docela napovedljive družbene in tehnološke spremembe jutrišnjega in pojutrišnjega časa. Problem terja torej temeljitejšo analizo (pred časom je Andragoško društvo Slovenije nanj že opozorilo s posebnim gradivom.) Na tem omejenem prostoru je mogoče povzeti samo nekatera dejstva, kot jih vidi v tem trenutku andragoška stroka.

Za sedanje razmere v gospodarstvu, za potrebe tehnologije in za večjo proizvodno in poslovno učinkovitost, za uveljavljanje socialističnih samoupravnih odnosov ima poseben pomen dopolnilno izobraževanje in usposabljanje. Z različnimi programi bi morali pomagati delavcem do znanja za konkretno delo, že za danes, ne glede na delovno mesto, ne glede na formalno izobrazbo. Zato ne gre zgolj za prekvalifikacije za potrebe novih tehnologij, za delavce z nizko izobrazbo in kvalifikacijsko ravni, čeprav predvsem za te! Gre za vse, ki jim je novi dotok znanja potreben. In potreben nam je vsem, ker vemo, da nobena sola ne daje znanja za večne čase. Tudi na tem spoznanju je zgrajen koncept permanentnega izobraževanja ali izobraževanja skozi vse življenje. Poleg neposrednih učinkov, ki jih ima dopolnilno izobraževanje in usposabljanje, je treba poznati tudi širši pomen te vrste izobraževanja. Potreba in želja po ustvarjalnosti, idejah, po spreminjanju in napredku, inovacije in racionalizacije se rojevajo samo iz miselnih nabitih glav. S prazno glavno ni o čem misliti, kot je pred časom duhovito dejal prof. Vlado Schmidt. Pri tem pa seveda ne smemo spregledati, da je tudi danes vsa ideja iz zakona o usmerjenem izobraževanju o izobraževanju ob delu in izobraževanju iz dela kot prevladujočih vrstah izobraževanja.

Na kakšne strokovne zmognosti in zmognosti za dopolnilno izobraževanje lahko računava v dosedanjih razmerah naše gospodarstvo? Na posvetovanju je bil novič izražen protest proti pritiskom za »vsesplošno sholarizacijo« celotnega izobraževalnega sistema, v katerem bi naj izobraževanje odraslih spremenili v solanje odraslih. Znani so strokovni razlogi za fleksibilne in dinamične oblike izobraževanja odraslih in zameno za šolske, ne glede na to, da gre pri nas za podružbjanje vzgoje in izobraževanja ne le v njuni idejni zasnovi, ampak tudi institucionalni. Nobena sola nima več monopola nad vzgojo in izobraževanjem. Posamezne njene funkcije prevzemajo tudi drugi deli družbenega dela. Na te spremembe pa smo slabo pripravljani. Šole za dopolnilno izobraževanje niso usposobljene. Dopolnilno izobraževanje namreč poteka po drugačnih tiralnicah kot redni pouk. Na druge nosilce in izvajalce dopolnilnega izobraževanja nismo dovolj mislili. Delavske univerze z najstarejšo tradicijo v izobraževanju odraslih, predvsem v dopolnilnem izobraževanju, se zvečine vrtijo v krogu, kot da bi bilo res »po starem ne smem – po novem ne vem«.

Ve se, kdo je v tem trenutku na potezi. Tudi v praksi je treba spraviti izobraževanje odraslih pod streho zakona o usmerjenem izobraževanju, zagotoviti v mejah potreb in možnosti tudi temu delu izobraževalne dejavnosti družbenoekonomskega podlaga. Odnose v svobodni menjavi dela za področje vzgoje in izobraževanja pa urejamo v samoupravnih interesnih skupnostih.

Ni dvoma, da je eden izmed problemov napredovanja stroke v njeni profesionalizaciji. Pri tem ne mislimo, da bi naj bilo izobraževanje odraslih v rokah samo andragogov – poklicnih strokovnjakov za izobraževanje odraslih. Nasprotno! Andragoška stroka kot najmlajša v razvoju družbenih znanosti ima prednost pred mnogimi drugimi prav v tem, da se je v procesih osamosvajanja iz okrilja pedagoške stroke odprla v konkretno družbo in se pri tem oprla na mnoge druge znanosti in da je svojo teoretično osnovo in strokovno aplikacijo črpala iz analize družbene stvarnosti. Zato je postala komplementarna tudi drugim strokam.

Iz zgodovine vemo, da je njena mnogo starejša sestra – pedagogika – napravila najdaljše korake, kadar so se zanjo zanimali ljudje zunaj ožje stroke – humanisti, politiki, pisatelji, revolucionarji. Zato bo ne glede na drugačne družbene odnose in potrebe tudi današnje širše zanimanje za probleme vzgoje in izobraževanja nasploh stroki samo v prid. Tako kot na drugih področjih tudi v izobraževanju odraslih ne gre brez teoretičnih zakonitosti stroke in njene strokovne prakse. Andragog, ki je strokovnjak za izobraževanje odraslih, mora biti sposoben povezati strokovnjake z drugih področij v timsko delo in v tej funkciji delovati v vseh delih andragoškega cikla – od spoznavanja izobraževalnih potreb, načrtovanja, programiranja, izobraževalnih vsebin do realizacije izobraževalnih programov; podobno kot sme pričakovati, da ga bo tehnolog, ekonomist, sociolog, psiholog, jurist... pritegnili za svoje področje dela v svoji tim.

Zato je bila dobra stran tokratnega andragoškega posvetovanja, da so se zbrali andragogi in andragoški delavci iz najrazličnejših matičnih strok. Zato je tudi bilo mogoče videti terno, ki so jo obravnavali iz najrazličnejših gledišč.

Ivanica Vrhovčak

Vroča scena

Vprašanja o Golubnjači in ustvarjalni svobodi

Radulovičeva drama o nekem grozljivem otroštvu je vnovič sprožila razprave o pravici do pripovedovanja in prepovedovanja

Zbor delovnih ljudi Dramskega centra v Srbskem narodnem pozorišču v Novem Sadu je 13. decembra soglasno sklenil, da se umakne z repertoarja drama Jovana Raduloviča »Golubnjača« (=votlina, kjer imajo golobje gnezdo, golobnjak) v režiji Dejana Mijača. Premiera je bila 10. oktobra, do 13. decembra pa so dramo odigrali desetkrat.

Ta dogodek je v precejšnjem delu jugoslovanskega tiska, zlasti se beograjskem, zbudil izredno pozornost, takoj zatem pa polemične odzive, kakršne doživlja redko katera igra. Povzemamo nekaj morda glavnih poudarkov iz reakcij, ki so jih prinesli časopisi. Za kaj je slo? Mladi pisec Jovan Radulović je za svojo novelistično zbirko »Golubnjak« pred časom prejel nagrado »Šest sekretara Skojaja«, beograjsko mladinsko gledališče Boško Buha pa je pri avtorju »naročilo« predelavo proze v dramsko obliko. Toda ko je bila drama napisana, jo je gledališče odklonilo – z obrazložitvijo, kot piše Borba 18. dec., da bi »delo lahko izzvalo ideološke nespornazume«. Novosadski Dnevnik z dne 19. decembra pa o obrazložitvi te zavrnitve pove nekaj besed več: po tej verziji je »programski svet tega gledališča 21. decembra lani zavrnil to delo, saj je menil, da je obravnavo nacionalistično, da ga karakterizira »zaprti krog sovraštva«, da poleg »kletev in potencirane seksualnosti« drama prinaša tudi versko mržnjo, ki je prikazana kot del človekove osebnosti«.

Besedilo, kot lahko beremo v »dosjeju« o tem »primeru« v Borbi 18. decembra, je potem vendarle prišlo na novosadski oder, sprejel ga je zbor delovnih ljudi Dramskega centra, pri čemer sta bila »proti« samo

dva navzoča, en delavec pa se je vzdržal. Tako so se začele vaje, deset uprizoritev pa je pri kritiki in občinstvu, kot piše isti časopis, doživelo le ugodne ocene oziroma odmeve: nobena kritika ni bila negativna: »Širom po Jugoslaviji,« piše Borba, »je bilo objavljenih 13 kritik in vse po vrsti so bile pozitivne.«

Hkrati pa se je, navajamo naprej po Borbi, začelo šušljati, da je treba čim prej v Novi Sad in videti predstavo, ker da jo bodo zaradi izvalne vsebine umaknili s sporeda. Te govornice so se tako množile, da se je 3. decembra sestala osnovna organizacija ZK Drame v Srbskem narodnem pozorišču (SNP), kjer pa je ob koncu razprave bilo ugotovljeno, da v predstavi komunisti osnovne organizacije »ne vidijo nikakršnih negativnih učinkov«, niti »negativnega vpliva na publiko«, zato tudi ni razloga, da je ne bi več igrali. Na tem sestanku so komunisti Drame tudi izvedeli, kaj se je dogajalo oz. zgodilo: »Obvestili so nas, da je skupina mladincev na predstavo reagirala: izjavili so, da to, kar se dogaja na odru, na mlade deluje negativno. Sekretarju in članom sekretariata so dejali, da bi o tem bilo treba razpravljati in bi potlej, če se izkaže, da ima predstava negativne učinke, predstavo na najboljši način, tudi z odločitvijo zbora delovnih ljudi, takoj ali postopoma spravili z odra.«

Nacionalizem v BiH

Nevralgične točke in nezaceljene rane

Kaj je »bosanski duh« in kakšne so koristi molčanja?

Hrvaški nacionalistični grafiti, ki so se lani pojavili v okolici kraja, kjer se je »prikazovala« mati božja, v siromašni hercegovski vasi Medjugorje pri Čitluku, so bili v Bosni in Hercegovini povod za vrsto razprav in razčističevanj – tudi pred sodno poroto. O omenjenem pojavu in nekaterih drugih kleronacionalističnih, o medjugorskem »čudežu« in vsem, kar se je nečastnega spletalo ob njem, pa zdaj v BiH že dlje časa ni nič slišati. To pa ne pomeni, da tudi letos ni bilo v tej republiki vročih – in vročičnih – diskusij ter polemičnih zapisov o nacionalizmu in »mračnih silah, ki kličejo temo«.

Nacionalizem in kleronacionalizem sta bila z nekaterimi drugimi »izmi« vsaj obrobni temi skoraj sleherne seje CK ZK BiH. Več kot običajno je bilo o njiju slišati na sejah marca in septembra. Tako je septembra predsednik CK ZK BiH Hamdija Pozderac, zbudil pozornost s trditvijo, da »delovanje nacionalistov, dogmatikov, liberalcev in kleronacionalistov ni zgolj povečano, pač pa je mogoče dobiti vtis, da je tudi mnogo bolj organizirano«, ter da »ni mogoče govoriti več zgolj o ekscenzi, pač pa o poskusih konsolidacije sovražnih sil, ki se povezujejo zlasti na nacionalističnem in

šovinističnem temelju.« Četudi je predsednik CK ZK BiH temeljito in nadrobno opisal pester oblike delovanja duhovništva vseh treh (islamske, srbske in hrvaške) cerkva ter omenil povečano aktivnost dogmatikov (zahtevajo »čvrsto roko«), pa so v minulih mesecih največ obsodb doživeli tako imenovani anarholiberalci, sicer označeni tudi kot srbski nacionalisti, unitaristi, ultralevičarji ipd. »Ti se,« je dejal Hamdija Pozderac, »skupaj s somišljeniki iz drugih okolij z javnim nastopanjem trudijo prikazati bosansko-hercegovsko okolje kot dogmatizirano, brez človeških, nacionalnih in ustvarjalnih svobosti, z

7. decembra je o drami razpravljalo predsedstvo Mestnega komiteja ZK Novi Sad. Na tej seji so razveljavili pozitivna stališča OO ZK Drame o »Golobnjaku« in med drugim je bilo rečeno (citiraj po Borbi): »Z izvedbo te predstave je javno ustvarjena platforma za zbiranje in nastopanje nacionalističnih, ultralevičarskih, anarholiberalističnih in drugih protisocialističnih in protisamoupravnih sil, njihovih posledic pa v svoji akciji člani ZK v SNP niso pretehtali.«

Na podlagi tega mnenja je bil dopoldne 13. decembra nov sestanek OO ZK Drame, na katerem so znova pretresali problematiko v zvezi z »Golobnjakom«, pri čemer je »več komunistov dalo prostor in možnosti za to, da se o sproženih vprašanjih govori na pravi način, s pravo kritičnostjo in samokritičnostjo... Komunisti Drame soglasno, da ta vprašanja zaslužijo širšo idejno razpravo,« piše med drugim Borba.

Dopolodne istega dne je potekal tudi zbor delovnih ljudi v »razširjeni sestavi«, na kateri je bil soglasno sprejet že omenjeni sklep, da drame v SNP ne bodo več igrali. Novinarji so dobili pismeno obrazložitev tega sklepa, ki ga navajamo po Politiki z dne 15. decembra: »Zbor delovnih ljudi Dramskega centra SNP v razširjeni sestavi... je sprejel sklep... Ta sklep smo sprejeli na podlagi ocene, da so se ob predstavi in v dogodkih v zvezi z njo izrazili pristopi, prizadevanja, politična sporočila in cilji, ki vodijo do negativnih družbenih reakcij, pa tudi zaradi nesprijemljivega tretmaja mednacionalnih odnosov v igri. Sklep se sprejema tudi zaradi možnosti manipulacije s predstavo, saj bi jo lahko zlorabil sovražnik naše sodobne samoupravne socialistične stvarnosti. Zbor prav tako meni, da je nujno potrebna celovita analiza okolice, v katerih je ta igra prišla na repertoar, pa tudi širša razprava o statusu in programski usmeritvi Dramskega centra SNP v okvirih gledališkega življenja Novega Sada in pokrajine.«

Sava Dautović je v Politiki 16. decembra o sklepu, da »Golobnjak« ne bodo več igrali, napisal oster komentar, v katerem je nadrobneje razčlenil »zgodovino« podobnih primerov – administrativnega sklepanja in ukrepanja v kulturi v zadnjem času. V zvezi z »Golobnjakom« pa pravi, da je sklep o umiku predstave bilo mogoče slutiti, ko je v novosadskem Dnevniku izšla kritika (z naslovom Politični skobci v golobjem perju »umetnosti«) književnika Bogdana Čičića (9. decembra), v kateri je predstavo napadel. Dautović pravi, da so »nedvoumno besedo komunistov (na njihovi prvi seji) dezavuirali zakulisni pritiski, ki so se končali z misteriozno sprejetim sklepom nekakšnega hibridnega zbora delavcev, da se predstava umakne.« Pisec tudi pravi, da je ta »neljubi primer rezultat mentalitete zunaj kulturne sfere, samovolje, ki posega po administrativnih poteh tudi tam, kjer bi rešitev lahko iskali le skozi dialog in kritično pronicanje v resnične estetske in politične sestavine »osumljenega« dela. Za tak izhod v kulturi se je zavzemal tudi Miroslav Krleža... Kar zadeva prepovedi, z njimi zagrešimo metodološke napake. Tako bi bilo, četudi bi šlo za ideološko problematične stvari. Potrebna je polemika ali kritična konfrontacija, ne pa administrativna prepoved.« To Krleževu naročilo je po Dautovićevih besedah v Novem Sadu doživelo poraz.

ustvarjanjem ekscenčnih primerov pa pozornost javnosti odvrdni od družbene akcije za bolj stabilno družbeno-politične in ekonomske razmere.« Na njihovo dejavnost vpliva »paternalistično ravnanje tistih, ki so zlasti zaradi političnih razlogov odšli iz BiH v druga okolja (beri: v druge republike, op. p.) in ki jim objubljujejo tam »zatočišče«, pri pisanju pa pomagajo kot svetovalci.«

V referatu Hamdije Pozderca sicer ni bilo slišati nobenega imena tistih, ki so tako ali drugače izpričali anarholiberalistične poglede in hotenja. Članom CK pa tudi opazovalcem bosansko-hercegovskih razmer kakršnokoli poimenovanje, ki bi razkrilo politično tako zelo škodljive akterje in jim razgalilo obraz, tudi ni bilo potrebno. O krivicah, zaznamovanih z anarholiberalističnim predznakom ter nacionalistično, unitaristično ali ultralevičarsko barvo, je bilo v tem letu mogoče brati v odzivih in reagiranjih v »Oslobodjenju« in sarajevskem tedniku »Svijet«. Oba sta ostro obračunavala s pisanjem nekaterih intelektualcev v beograjskih ali zagrebških časopisih, pa naj so bili to domači anarholiberalci ali njihovi pokrovitelji. Prav vsak od njih si je že davno prislužil vzdevek iz političnega zargona – postal je »primer«.

»Primer« Vojislav Lubarda – književnik, pisec romanov »Ljuljaška«, »Bližnji svoj« in treh spornih v BiH »Gordo postarjenje«, »Preobraženje« in »Anatema«. Po objavi prvega dela romana »Gordo postarjenje« je na sarajevski televiziji, kjer je dotlej delal, dobil odpoved, ker je »skodoval trenutnim in trajnim interesom narodov in narodnosti Jugoslavije«. Postal je »nikdo in nihče, zaman iskal službo in jo nazadnje dobil šele v Beogradu.« »Gordo postarjenje«, je dejal Lubarda letos v intervjuju za časopis »Ideje«, »prikazuje nepopolno podobo revolucije in do konca razgalja bratomorilski pokol, surovo zivalskost medsebojnega iztrebljanja. Naslikal sem podobo vsesplošnega zla, zla kot vladajoče sile v vojni.« Tudi partizanov ni olepševal, kar je sprožilo pravo lavo gneva.

Roman »Preobraženje«, ki je izšlo leta 1979 in govori o odnosih med Srbi in Muslimani, po času dogajanja pa je predhodnik romana »Gordo postarjenje«, je v BiH sprožil val ogorčenja družbenopolitičnih dejavnikov. Lani, po desetih letih ležanja po predalih, je izšla še »Anatema«, Lubardino pričevanje o preganjanju romana »Gordo postarjenje« oziroma njega samega. Tudi »Anatema« (Izobčenje) je v BiH dočakala obsodbo.

Istega dne, ko je izšel v Politiki ta komentar, je bila v Novem Sadu 2. seja predsedstva Mestne konferenec ZK, na kateri so znova na široko obravnavali vprašanja v zvezi z »Golobnjakom«. Tu je bilo, kot lahko povzamemo iz poročila, ki ga je prinesel novosadski Dnevnik dne 17. decembra, znova potrjeno mnenje, da dogodki »v zvezi s predstavo niso izključno umetniške narave, ampak so tudi globoko idejni in politični. Jasno je, da gre za zlorabo, kajti pod zastavo »Golobnjaka« so se začeli zbirati vsi po vrsti: nacionalisti, anarholiberalci, novolevičarji in drugi, ki skušajo nadaljevati svojo igro, toda ne na gledališkem, temveč na družbenem prizorišču«. Tu je bilo tudi sklenjeno, da bodo zadevo glede »Golobnjaka« široko pretresli tako v gledališču kot v osnovnih organizacijah v Novem Sadu, jasno pa je bilo tudi rečeno, da »komunistov v SNP nihče ne obtožuje, da so nacionalisti, toda povedati je treba, da so s svojim odnosom do vseh teh pojavov zavestno ali ne... dajali prostor tudi tem silam, ki z obrambo ustvarjalnosti branijo tudi nekaj drugega«.

Borba je, kot že rečeno, 18. decembra objavila obsežen »dosje« o dogodkih, toda tudi komentar, ki ga je napisal gledališki kritik tega časopisa Milutin Mišić. Med drugim v njem pravi, da »Golobnjak« predstavlja »silovit dramski tekst, ki govori o nekem surovem ambientu in času, v katerem otroci od mladih nog dobivajo brutalno poenostavljene in pogosto sprevržene predstave o odnosu med stari in otroki, ljubeznijo in spoloma, tovarštvom in sovražtvom... Pri tem je očitno, da se Radulovičev junaki gibljejo na meji strmpoti, kar tragični finale predstave nedvoumno potrjuje. Tako je tudi občasno sklicevanje na mučniško usodo srbskega naroda podano v tako groteskni obliki, da mladi z njo uganjajo prav take šale kot z drugimi stvarmi. Zato se scenska postavitev »Golobnjaka«, v svoji končni podobi, tudi pojavlja kot svojevrsno tragično-gledališko očistitveno tega zla, ki so ga prinesli čas in določeno okolje in dogajanje.« Mišić nadalje pravi, da so tudi nacionalisti v nekaterih Goethejevih in Nietzschejevih delih odkrivali svoja »oporišča« o superiornosti germanske rase, pa si noben normalen človek ne dovoli, da bi »Goethejevo in Nietzschejevo delo imel za nacionalistično.«

Naslednji dan, 19. decembra, pa je novosadski Dnevnik objavil besedilo, ki ga je podpisalo uredništvo, naslovljeno pa »Sovražstvo in razdor nista humani sporočila«. V njem utemeljuje in brani prepoved »Golobnjaka« in v prvem delu posreduje tudi del vsebine besedila oziroma predstave (besedilo je sicer letno spomladaj izšlo v gledališki reviji Scena, ki jo izdaja Sterijino pozorišče v Novem Sadu). Navajamo del opisa prizorov kakor ga prinaša Dnevnik:

V dimu svetovskega slavja, ki se tako rekoč še ni razkadil, deček Srb malodane zakolje dečka Hrvatata, in to pred jama, v katero so pred dvajsetimi leti ustaši metali poklane Srbe. V to jama zdaj dečki vržejo hrvaške ovna, ki so mu prej s kamenjem stolkli mošnjo, ker je naskakoval srbske ovce... Pred to jama se ob praznovanju dneva pomladi dečki iz neke šole, zbrani pod zastavo s peterokrako zvezdo, zmerjajo med sabo. Srbi nenehno ponižujejo Hrvatata, Hrvatati Srbe, potem pa vmes vzklikajo parole v čast bratstva in enotnosti. Ko pride pred jama njihov vzgojitelj, njihov učitelj, ima nekakšno brezvezno predavanje o čebelah, ki je povsem neprimerpo

»Primer« dr. Vojislav Šešelj – do februarja letos docent na Fakulteti za politične vede v Sarajevu, takrat izključen iz ZK in »izločen iz predavateljskega procesa«, zdaj zaposlen v inštitutu fakultete. Šešelj je zahteval, da se zaradi plagiatu sproži postopek za odvzem magistrskega taktatnega sekretarju MK ZK Sarajevu Brani Miljušu. Magisterji so B. Miljušu zaradi »plonkanja« že odvzeli. Poleg tega je dr. Šešelj tudi pisec članka o sodelovanju prof. dr. Atifa Purivatre in prof. dr. Hasana Sušića (oba s Fakultete za politične vede v Sarajevu) na madridskem simpoziju o Gadafijevi Zeleni knjigi. Dr. Šešelj je napadel stališče dr. Atifa Purivatre na omenjenem simpoziju o obstoju treh vrst socializma – na temelju marxizma, islama in krščanske vere. Glede na to, da referat dr. Sušića ni bil nikjer objavljen, je dr. Šešelj domneval, da ne more biti bistveno boljši od Purivatrinega. Dr. Šešelju se je tudi zdelo, da je objavljene člankov v »Ninu« in drugih beograjskih časopisih veliko manj – če sploh more biti – sporno kot sodelovanje v islamskem časopisu »Preporod«, pri čemer je omenil dr. Atifa Purivatro, dr. Muhameda Filipoviča, profesorja filozofske fakultete, in mag. Nijaza Durakovića. Dr. Šešelj je bil, kot je zapisal dr. Fuad Mihić, »enoglasno izključen iz ZK, potem ko je o teh intelektualnih gnusobah izrekla ustrezno besedo partijska instanca.«

»Primer« Petar Šimunović – asistent na sarajevski filozofski fakulteti. V septembrski številki je objavil kritičen zapis o knjigi dr. Muhamina Rizvića »Književnost BiH med obema vojnama«, ki je sicer dobila nagrado sarajevske založbe »Svijetlost«. Šimunović dr. Rizviću očita, da je pri razlagi pomena nekaterih muslimanskih piscev govoril o njihovem patriotizmu in predanosti, v resnici pa so med vojno sodelovali v ustaških časopisih in peli hvalnice Hitlerju ter dr. Anteju Paveliču oziroma NDH. Dr. Rizvić, je zapisal Šimunović, bi moral tovrstno dejavnost muslimanskih književnikov omeniti vsaj pod črto. Šimunovićev zapis je doživel kritiko tudi na kongresu Zveze socialistične mladine BiH, ko je Branko Mikulić, predsednik predsedstva BiH dejal, da so tisti, ki prikazujejo sodelovanje z okupatorjem le ene od bosansko-hercegovskih narodnosti, razdiralci večnacionalne skupnosti, kakršna je BiH, ki je zaradi nacionalizma med vojno veliko pretrpela.

Vsi trije »primeri«, kolikor mogoče objektivizirani, kažejo na nevralgične točke, ob

Umetnost ni okrasni privesek življenja

Ob zapletih v zvezi z »Golobnjačo« je v četrtek v Beogradu sklicalo posebno tribuno Zdrudena dramskih piscev Srbije. Predsednik združenja Miodrag Djordjević je uvodno dejal, da se mnogi ljudje še ne zavedajo, da je gledališče del življenja, in ce smo danes v skupščini priča burnim razpravam, je jasno, da tudi od gledališča ni mogoče pričakovati, da bo okrasni privesek življenja.

V pogovoru so gledališki kritiki in pisci – kot povzemamo po Tanjugu – obsodili prepoved uprizorjanja Radulovičeve igre, pri čemer so ob drugem menili, da je v njej vse umetniško motivirano in upravičeno. Delo res odkriva temne strasti in nacionalno sovraštvo, toda hkrati jih tudi razveljavlja, demistificira. V tem smislu je izreznjivoče in globoko antinacionalistično. Ob koncu je spregovoril tudi upravnik Srbskega narodnega pozorišča iz Novega Sada Nikola Petrović in dejal, da bi predstavo bilo mogoče vrniti na oder, ogledali pa naj bi si jo člani združenja dramskih umetnikov in presodili, ali naj jo uprizorijo tudi v drugih krajih Jugoslavije. Dejaj je tudi, da so gledališki delavci SNP v kafkovski atmosferi morda bili zmanipulirani, in dodal, da v Novem Sadu »so sile, ki lahko priznajo, da so nekatere stvari bile nepremišljene, in bi Golobnjačo znova lahko uvrstili v program«.

atmosferi vroče nestrpnosti mladcev. Poleg tega, da učitelj razmišlja povsem brez zveze, je tudi pederast – kar je zelo jasno razvidno iz dramskega besedila, izhaja pa to tudi iz predstave... Vse to se dogaja nekje v Dalmatinskem zagorju, v revni, zaostali vasi, v primitivnem okolju. Takšno okolje nedvoumno ustreza ohranjenju temnih strasti. Toda ne besedilo ne predstava ne pokažeta duhovne razsežnosti primitivizma, ki rojeva temne strasti, temveč pojave samo registrira. Iz vsega izhaja sklep: razdor, ki se je začel z ustaškimi pokoli, traja do danes, edina stalnica je sovraštvo, sovraštva ne morejo odstraniti ne čas ne vzgojitelj v soli ne prvoborec in komunist. Predstava vse to prikazuje sugestivno, dobro je režirana in igralci v njej dobro igrajo, toda prizadevanje ržiže je bilo v tem primeru v službi nehumanega angažmaja.«

Članek govori potem deloma o historiatu »Golobnjaka« deloma navaja ocene političnih organov, opozarja pa tudi na redke pomsleke, ki so bili izraženi, preden je bilo besedilo sprejeto v program Dramskega centra v SNP. Ob koncu je rečeno: »Pred napadi na bratstvo in enotnost – je to treba povedati? – in pred napadi na jugoslovanstvo ima družba pravico in dolžnost, da se brani tudi z represivnimi ukrepi, pa če so še tako nepriljubljeni. Ni nesreča v tem, da je do takšnih ukrepov prišlo. Nesreča je, da se v imenu ustvarjalne svobode v različnih okoljih različno presoja o nedeljivosti jugoslovanstva. Sovražstvo, ki prihaja na dan v Golobnjaku, sovraštvo srbskih otrok do hrvaških in narobe, razdor med njimi kot trajno stanje, po svoji naravi ne morejo prinašati humanih sporišč. Ko pa se nehumanost, nasilje, kletve, nesmisel življenja ponujajo kot alternativa bratstvu in enotnosti, potem nobeno sredstvo, s katerimi bi to želeli preprečiti, ne bi smelo biti sporno, kjerkoli naj bi se že pojavilo in se jima postavilo po robu.«

17. decembra zvečer je v SNP gostovalo beograjsko Narodno pozorišče z igro »Ubili so kneza« Zivorada Lazića. Pred začetkom predstave je pred gledalce stopil igralec Predrag Manojlović in ob drugem

rekel, da »mi igralci protestiramo proti birokratskim pritiskom in administrativnemu vplivom na igro »Golobnjak«, podnejevanju našega dela in naše umetnosti, kar je pripeljalo do tega, da so predstavo spravili s programa«. Dejaj jim je, da »bomo« iz spoštovanja do gledališke umetnosti in do vas, ki niste prepovedali »Golobnjaka«, ampak ste ga s poslanjem podpirlali, odigrali nocojšnjo predstavo.«

Protesti zoper prepoved so se pozneje še pomnožili. Tako je direkcija Sterijinega pozorišča v Novem Sadu beograjsko gledališče Atelje 212 poslalo (22. dec.) pismo, v katerem sporoča, da umika kandidaturu dveh svojih predstav za Sterijino pozorišče (»Kosančev venec« Slobodana Selencića, »Materialist« Predraga Čudića). Izvršni odbor Sterijinega pozorišča je o tem pisno že razpravljal in menil, kot poroča Tanjug, da brzojavnih odstopov in pisem ni mogoče pošiljati na naslov Sterijinega pozorišča, saj le-to Golobnjaka ni uvrstilo niti umaknilo s programa. S tem se po mnenju članov izvršnega odbora samo nadaljujeta bojkot in izsiljevanje, veliko škodo pa trpi ugled gledališča v vsej državi.

Dramskemu centru SNP v Novem Sadu je poslalo protestno pismo tudi predsedstvo Združenja srbskih književnikov, poroča (22. dec. Tanjug). V njem pravi, da se z administrativnimi ukrepi ne morejo reševati vprašanja kulture in umetnosti v samoupravni socialistični družbi in da se tako zožuje prostor ustvarjalne svobode. V nadaljevanju je govor o nagradi, ki jo je dobila zbirka novel »Golobnjak« (nagrada Sedam sekretara Skoja poljeduje Zveza socialistične mladine Hrvaške), zatem pa je rečeno: predstava Golobnjak je izzvala »navdušenje strokovne kritike in občinstva in v jugoslovanskih središčih so jo skoraj soglasno ocenili kot dogodek v našem gledališkem življenju. Predsedstvo Združenja srbskih književnikov ob spoštovanju stališč ZKJ o ustvarjalni svobodi meni, da takšni sklepi s posledicami ki lahko nastanejo, niso v skladu z načeli našega svobodnega samoupravnega socializma.«

Pripravil Jože Horvat

tezo dr. Muhameda Filipoviča, sicer profesorja na sarajevski filozofski fakulteti. Ta je namreč leta 1967 v sarajevski reviji »Život« v članku »Bosanski duh – kaj je to?« zapisal približno takole: V BiH so izvirno prebivalstvo Muslimani, ti so prvotni prebivalci, »Bošnjaki«, medtem ko so Srbi in Hrvati »prišleki«, njihovi pisci – kulminacija naj bi bil Ivo Andrić – pa so po tej tezi dr. Filipoviča Bosni prinesli več škode kot vse osvajalne vojske. Zaradi tega članka je bil dr. Filipović izključen iz ZK, nekaj let zatem ponovno sprejet vanjo. Pozornost oziroma proteste v javnosti je spet zbudil s svojim nastopom na cavtatski okrogli mizi o socializmu leta 1978, ko je govoril o islamskem socializmu.

Dr. Muhić govori o »ustvarjanju psihoze o panislamistični pošasti v BiH«, ki naj bi jo »širili tisti posamezniki, povezani v neformalne skupine, ki jim je že dolgo blizu ideja o zgodovinski presedežnosti BiH kot državnopravne in kulturno-zgodovinske tvorbe z vsemi njenimi posebnostmi, ki izhajajo iz njenega večnacionalnega bitja«.

Književna dela, ki govorijo o bratomorilski vojni v BiH, so ne le enkrat zbudila in razplamtela polemične in drugačne strasti. To se ni zgodilo le ob romanih Vojislava Lubarde. Ko je Derviš Sušić leta 1979 kot dopolnitev televizijske serije »Tale« napisal roman »Parergon« (»Parergon – neke marginalne stvari«) ter v njem na temelju resničnih zgodovinskih dejstev pokazal na vlogo islamskega duhovništva med drugo svetovno vojno, je knjiga sprožila ostre reakcije med delom islamskega duhovništva. Roman »Nož« Vuka Draškovića, ki obravnava enako temo, bratomorilsko vojno, so dočakale obsodbe, pa čeprav je komaj dobro izšel. Se mar uresničevati bojazn Meše Selimovića? »Se danes ne morem razumeti,« je napisal leta 1972, »da je o zločinih posameznih nacionalnih skupin med NOB treba govoriti zelo obzirno. Ali resnica, pa naj bo kakršna koli že, ne bi bila koristnejša? Vem, neprijetno je kopati po ranah, posebej starih... Toda iz lastne kože ni mogoče in vsi moramo nositi vsak svoje breme in svojo usodo, prav zato, ker se nečemo in ne moremo identificirati z zločinci in ker obojamo vse zločine nad ljudmi in narodi. Sram in nacionalni kompleksi, zaradi katerih molčimo, nam ne bodo pomagali; zgodovina se ne more niti izbrisati niti spremeniti.«

Mija Repovž

Arheološka izkopavanja

Hrib, imenovan Spaha, iz razdalje štiri tisoč let

Obisk v Kočevju bronaste in bakrene dobe

Da je v veliki beli stavbi ob Rinzi muzej, napovedujeta že na dvorišču stara, zelena pobarvana topova, ostanka iz prve svetovne vojne. Drugače pa je stavba še posebno znamenita zato, ker je v njej prve dni oktobra 1943 zasedal zbor odposlancev slovenskega naroda. Od takrat je v dvorani nad obzidjem »Narod si bo pisal sodbo sam« (po Cankarju), veža pa je počaščena s sivo marmorno oblogo in spominskimi obeležji.

Arheologinja Greta Hirschbäck-Merhar (Foto Janez Zrnc)

Ta kočevska stavba, pred vojno še nedograjen Sokolski dom, se od druge svetovne vojne naprej imenuje Dom Jožeta Šeška, po ubitem domačinu revolucionarju. V dvorani so zdaj gledališke predstave, ob njej pa lepo urejeni razstavniki Pokrajinskega muzeja. Stalna zbirka: poleg redkih starostnosti iz nekdanjih gradov celjskih grofov in nekaj narodnega blaga je poglaviti poudarek na partizanskem orožju in orodju, prefotografiranih dokumentih in vojaškem suknjiču Edvarda Kardelja v vitrini. Glede na pomembnost Kočevja v enobojju, pravzaprav malo. Delovna sobica vodje muzeja, arheologinje Grete Hirschbäck-Merharje je v prizidku in ima razsežnosti manjše šrambe, ki se nadaljuje v nekoliko večji, temačen muzejski arhiv. Ko sva jo z našim fotoreporterjem prišla obiskat, je z muzejsko vodičko, mlado deklico Jano Čmak, ravnokar v lavortju ščetkala blatne keramične črepinje iz bakrene dobe. Zaradi teh in drugih podobnih črepinj ne drži več uvodni stavek v knjižnici o kočevski preteklosti, iz leta 1975, ki je na prodaj obiskovalcem muzeja: »Sledovi prazgodovinske naselitve na Kočevskem so sila redki.« Treba ga bo popraviti.

Res je Kočevsko večinoma še bela lisa na topografski karti slovenskega ozemlja, saj je tod pred leti sistematično raziskoval starejšo kameno dobo le Mitja Brodar. Toda novejša najdba krepjijo upanje, da bo tukajšnja zemlja polagoma razkrila še dosti dokazov mlajših starih dob. Vsekarer je našo arheologinjo čakala tako rekoč devilska ledina, ko se je 1974 prijavila na razpis za muzejsko službo in se z možem, profesorjem, naselila v Kočevju. Zelela si je predvsem tega, da bi delala v svoji stroki, zakaj po diplomii je bila nekaj časa brezposelna, a kaj, ko je bilo treba najprej popraviti druge naloge, urediti muzejsko zbirko, arhiv, se ukvarjati z etnologijo in do nedavna tudi z zamudnimi upravnimi zadevami. Predlogi bi trajalo, če bi hotela opisati vso zapleteno zgodbo, kam naj bi pravzaprav spadal Pokrajinski muzej in

kako priti do žiro računa in vsega drugega, kar spada v samoupravljanje. Muzej ima pač samo tri delavce, ampak od 1. oktobra letos je naposled prišel pod trdno upravno streho: s kinom in knjižnico vred spada v novi Kulturni center, ki ima svojega direktorja, to je Ivo Stanič, glasbenik. Poslej se tudi muzeju obetajo urejeni upravni časi in tako lahko arheologinja zre v svetlo raziskovalno prihodnost, če bo le denarja kaj.

Greta Hirschbäck-Merhar je srečna v Kočevju. Rojena Celjanka, je od otroštva živela in doštudirala v Ljubljani. Mimogrede: kljub izrazito nemškemu imenu ne zna nič nemško, učila se je angleščine in francoščine, a potrebovala bi prav nemščino. Ne toliko zaradi kočevarske zgodovine, temveč predvsem zaradi strokovne literature. Misli se vpisati v tečaj, če bo le čas. Pri »teti« v varstvu ima štiri in pol leta starega sina. Krasen fantiček, je rekla, zares je fletkan.

Arheološki zaklad v skalovju

Tudi njen arheološki krst je bil srečen: tako rekoč v naročje ji je padla bogata zalozna najdba iz bronaste dobe, ki jo označujejo za starejšo kulturo žarnih grobišč. Ko se je začelneti še zdelo, da se boji zastaviti lopato, a tudi denarja ni bilo, zaradi česar si je vsako leto ogledala le nekaj v literaturi označenih točk, so 1977 gozdni delavci na Debelem vrhu med Predgradom, kjer so usekali novo cesto v najbolj kamnito surovo pobočje, naleteli na nekakšne sekirice. Bil je še sneg, ko so arheologinjo obvestili o najdbišču pa je šla pogledat in samo malo je pobrskala med kamnjem, ko so se iz luknje skotalile spet tri sekirice, padle so kakor zrele hruške.

Sneg se je na pomlad stopil in na pomoč ji je priskočil sekretariat za notranje zadeve z iskalcem kovin in židpom. Detektor je v skalovju zelo hitro odkril celotno bronasto boro: nič manj kot 134 »famožno« ohranjenih kosov. Zraven čisto novih predmetov je bilo vmes tudi polno polomljenega orožja, orožja in surov bron v pogočah. To dopušča domnevo, da je livar po seliških zbiral polomljene kose, da bi jih na novo pretil, a s seboj je nosil za zamenjavo in prodajo že tudi nove kose. Od kod je prihajal, kam je bil namenjen? Kaj se je zgodilo tistega dne, okoli 1. 200 pred našim štetjem, da je skrtil svoj dragoceni tovor v razpoko in se ni nikoli več vrnil ponj? So mu nasproti prihajali razbojniki, ga je doletela naravna smrt? Njegova zapuščina potuje zdaj z razstavo Rešena arheološka dediščina Slovenije po raznih jugoslovanskih mestih – obučovalci smo jo tudi v Ljubljani – plakat za novembrsko razstavo v Sarajevu pa prikazuje prav to bronasto najdbo in kajpada krasi vrata arheologinijne sobice v kočevskem muzeju.

Podobnih bronastih sekiric je sicer polna severozahodna Hrvaška, morda pa skriva kaj bronu tudi parcela Kovačnice blizu Debelega vrha, kdo ve. Lahko, da je kakšna povezava med Debelim vrhom in hribom Židovc, ki je v Beli krajini in kjer je že evidentirana prazgodovinska naselbina. To delo, evidentiranje, imenitno in z uspehom opravlja Janez Dular iz arheološkega inštituta Akademije. Pride, si ogleda »sumljivo« točko, naredi na hitro majhno sondo in morebiten pozitiven izsledok vnese v topografsko karto, področni arheologi pa potem lahko delajo naprej. Prazgodovinsko najdbo je tako pričakovali še na Lovskem vrhu, prejšnji Sv. Ani, kjer so poleg tega v turških časih goreli kresovi. In če semkaj pritaeknem še Kostel: tu je kočevski Pokrajinski muzej lani izkopaval in sondiral še pod grajskim kompleksom. Na prostoru 3 krat 6 metrov so odkrili kar 250 kilogramov keramike iz srednje bronaste dobe! Pod Kostelom je bil od nekdanj najboljši prehod čez Kolpo na hrvaško stran.

Ne, toda nekoč so ljudje tod res pripovedovali da je neki naš ameriški izseljenec pred vojno hodil v hostah okoli Debelega vrha in iskal »hajduški zaklad«. A na beli dan je tu prišel »arheološki zaklad!« Na Kočevskem je ostalo zelo malo starostelcev, nekdanji nemški otok Kočevjarjev se je izpraznil, po vojni ga je nadomestil otok Bosancev, ki so se priselili in odtlej rešujejo kočevsko kmetijstvo pred propadom. Toda veliko vasi je popolnoma izginilo. Taka vas, ki je nekoč bila, zdaj pa je ni več, je tudi Prerig. Od nje je ostala v Narodnem muzeju sulična ost, iz halštatske, se pravi železne dobe, in pa Simoničev zapis v Kočevskem zborniku iz leta 1936, da so morali na vrhu izkrcenega hriba nad Prerigom nekoč kuriti opozorilne ognje pred Turki. Ljudje so kurile imenovali »gradiščarji«. Ta hrib ima vse imena: Spaha, Straža, Spaga, a tudi Gradišče. Arheologinja se je odločila za Spaho, ki spominja na turške gospode; spahije, že pri prvem poskusnem kopanju pa ji je odkril krožnega zida iz poznega srednjega veka ali začetka novega veka potrdilo izbiro imena, saj je tu nekoč stal stolpček podkavste oblike, verjetno obrambni objekt. Zunaj stolpčja je v plasteh našlo mnogo starejše keramiko, ki pa seveda ni dala nobenih stratigrafskih podatkov. Nobenih ločenih plasti ni bilo videti, nobenih ostankov poselitve. Le keramične črepinje in kamnit brus, to je bilo vse, kar je poleti 1979 našla na tej svoji novi lokaciji.

Naslednje leto je ekipa šla in naredila večjo sondo, 3 krat 10 metrov, ki je na južni strani presekalala rob naselbine. Rob se je kot grbina dobro videl na platoju Spaha, ki je velik vsega le 30 krat 40 metrov. Odkrila je ostanke hiše. To je bilo videti po kosih trdo steptane gline, hodne površine, in po večjih kamnih, ki so z manjšimi vred

loškega in tudi družbeno-ekonomskega razvoja. Življenska doba investicij Tinbergen (1981) skuša analizirati Kondratijeve hipoteze tako, da kritično analizira vse poglavne teorije o dolgoročnih ekonomskih ciklih. Pri tem najprej zavrne tako imenovano monetarno teorijo, ki skuša pojasniti dolgoročno nihanje cen z nihanjem celotne razpoložljive količine zlata. Zdjaj ta teorija ni več aktualna, ker je IMF (International Monetary Fund) uveljavil sklep, da količina denarja ni več odvisna od količine zlata. Poleg monetarne teorije zavrača Tinbergen tudi investicijsko teorijo, ki domneva, da gre za investicijske valove, ki vplivajo potem tudi na ekonomsko nihanja. Investicije v proizvodna sredstva imajo življenjsko dobo 7 let, investicije v infrastrukturo (železnica, ceste itd.) pa 40 let. Ta življenska doba naj bi po tej teoriji diktirala investicijske valove, ki naj bi se pojavljali v pravilnih časovnih zaporedjih 7 ali 40 let. Tinbergen je do te teorije reverziran, ker ni razvidno, zakaj naj bi se pojavljali investicijski valovi. Sunkovito povečane investicije zahtevajo večjo poprejšnjo akumulacijo, za katero nekateri teoretiki domnevaajo, da jo omogočajo občasne obilne letine žitaric. Manj kritičen je Tinbergen do teorij, ki izhajajo iz domneve o faznem premiku ponudbe ali pa povpraševanja: znani so primeri faznega zaostajanja ponudbe v prirreji prašičev, kjer rejci ne morejo takoj reagi-

Naselbina, stara tisočletja

Olga Ratej

Postanek pod hribom

Letos poleti se je arheologinja hotela pričati, če je suhi zid tudi na zahodni strani platoja – na severni je bil izkop negativen – in več sond je razkrilo ostanke dveh ovalnih koč, v eni od njih pa tudi temno liso nekdanjega srednjega kola, obdanega z večjimi kamni. Pokazalo se je 4 do 5 plasti »lepa«, ostankov hišnega ometa, ki se je zrušil, je ves rdeč in je bil torej ožgan, še bolj verjetno pa gre tu za večkratno obnavljanje hodne površine v hišah. Tudi letos so našli dosti črepinj in kamnitega orožja. Tako zdaj vse kaže, da je bila na platoju Spaha, pod srednjeveškim zidanim objektom, prazgodovinska naselbina, morda z ducatom hiš ali manj, obrnjena na prisojni jug in zahod, z izvirov vode bolj spodaj, ki še danes ni presahnil. Spaha je za zdaj na Slovenskem edina naselbina odprtega tipa iz bakrene dobe, ki leži tako visoko: namreč 830 metrov nad morjem. Očitno je bila pastirska postojanka. Najdene redke živalske kosti so sicer slabo ohranjene in še nicesar ne dokazujejo. So pa to kosti domačega goveda, domačega prašiča, ovce in koze in verjetno tudi divjega prašiča.

Preiskave peloda bodo po možnosti pokazale, kakšna je bila tod rast v bakreni dobi, in kemija bo morda ugotovila, kaj je tisto temno na dnu lonca, so ostanke barve – za obredno poslikavanje ali za bojno barvanje ali za lišpanje – kaj pa, če ni morda ostanek kovine? Ta čas je bil prva doba obdelovanja kovin. Resda kake kovinske reči ni med najdbami s Spaha, a to je razumljivo, zakaj kovina je bila preveč dragocena, da bi jo lastniki odmetavali ali puščali ležati okrog. Če so jo že imeli, so jo skrbno varovali in nesli s seboj na pot. Osvežim si spomin: bila je to doba, ko so ljudje z udomačeno živino hodili za travami in dežjem. Velika popotovanja ljudstev, ko so se na zahod začela priseljevati indoevropska plemena. A tudi rodostava zora človeštva, kar je nedvomno bil ta podjetni, radovedni, za umetniško oblikovanje navdušeni, hitro se učeči, v metaliki se iztekaajo neolitik. In vse to v neusmiljenem boju z lakoto, naravo in med seboj – za preživetje. Še s tabelo si osvežim spomin: starejši kamni dobi ali paleolitiku je sledila mlajša kamena doba ali neolitik, za njo je prišla bakrena doba ali eneolitik, pa bronasta in železna. Zapik. Tako si lahko izračunam in predstavljam, da je bilo naselje na Spahi več kot pol tisočletje starejše od tistega nesrečnega livarja na Debelem vrhu, ki je skrtil bronaste sekirice v luknjo. Ko je ta strokovnjak hodil po kočevskih hribih, kjer so zavijali volkovi in lomastili medvedje, je zapuščeno pastirsko Spaho že zdavnaj prekrila zemlja rjavica, do zdajšnjega odkritja kar meter na debelo.

Čas poselitve? Recimo med leti 2.000 in 1.800 pred našim štetjem. To je bil premik iz mlajše kamene dobe v bakreno, oziroma že kar polna bakrena doba, kakor izpručuje značilna naselbinska keramika s preprostimi ornamentami iz ravnih črt, snopov črt, vtisnjenih trikotnikov, vzorca jelke ali ribje kosti in vbodov. Keramika je fina in groba, nekatere posode imajo rdeče pobarvane noge, druge so črno glazirane. Izbra posodja je bogata in sega od bikičnih amfor in raznih skled, pred skodelic in lončkov do žlic in vretenc za statve. Vmes je precej kamnitega orožja, so brusil, praskala, kosi žrnjeli, cela ploščata sekira z luknjo, iz serpentina je in sežgana. Ostanke oglja so povsod dobro vidni – morda je naselbina zgorela po nesreči ali ob sovražnem napadu? Morda pa so jo družine same zažgale, ko so se napotile drugim iskat nove pašnike? Prekinitev bivanja je bila popolna in je trajala več kot tri tisočletja, vse do turških časov.

Arheologinja se je zagledala v njegov koptasti vrh in se mu smehljala. Do vrha je dvajset minut hoje. V tej gozdarski hiši je njena ekipa poleti prenočevala in si kuhala. Letošnja ekipa je bila čudovita. Vsega sedem ljudi, en študent, pet dijakov in ona, arheologinja, ki je vodila dala, fotografirala, zapisovala. Dijaki so bili kočevski gimnazijci iz 4. b. ponovno jih je pohvalila, kako pridno so delali in koliko so naredili. Če bo sreča mila – izkopavanja so se doslej financirala iz sredstev kočevske raziskovalne in kulturne skupnosti, vmes pa tudi iz skupnega arheološkega programa prek Akademije – če bo torej denar, bo prihodnje leto spet kopala na Spahi in morebiti tudi na terasastih pašnikih Preriga. Veter je silovito bril, ko smo stali pod Spaho. Gledala sem arheologinjo, ki je stala na jasi. Od tod, kjer je stala, pa do ovalnih koč zgoraj na Spahi, je skoraj štiri tisoč let časovne razdalje – tako neznanosko veliko let. Če pa jih porazdelim na generacije, jih je zaokroženo 130, nič več – tako majhna je gruča rodov, ki jo zbljuje z neznanimi prebivalci tega pozabljenega hriba. In tem prebivalcem je sijalo isto sonce, so jih brili enaki vetrovi.

Kakor piše Jonathan N. Leonard: taka pokrajina je bila kakor nalašč ustreza za razpold divje pšenice in ječmena. Zgodba divje pšenice, ki so jo v Evropi udomačevali v tej dobi, je zgodba našega kruha. Veličastna in dramatična zgodba, ki je omogočila našo civilizacijo. V spominu imam: med najdbami s Spaha so kosi žrnjeli, rezila. Mar tisto kamnito rezilce, ki sem ga podržala v roki, ni bil morda »zvetveni nož« za rezanje kvasov? Če to ne, pa je gotovo moral služiti za rezanje rastlin, zakaj tako se je lesketal, kakor da je zloščen. Kamnita rezila za trave se tako leskečejo, ker rastline izločajo vrskano kremenčevo kislino, ki ob dolgotrajni uporabi zriba in zlošči rezilno ploškev. Kamnita rezila za meso in odiranje iz kože se menda nikoli ne leskečejo. In še to pomislim: ženska – nabiranje je bilo vedno žensko opravilo – je v treh tednih zorenja divje pšenice lahko narezala toliko klasja, da je bilo zrnja dovolj za njeno družino čez vse leto. To zrnje je vsebovalo več beljakovin kot današnja gojena ameriška pšenica. Ugibanj: kašča je morala biti zelo zavarovana koča v naselju.

Ustavili smo se na zeleni jasi, na Vidmu. Videm sestavljata neobljudena gozdarska hiša in pokopališče z mediteranskimi zvonikom nad cerkvico. Od starosti nagnjeni nagrobniki, slovenski in nemški. Imena: Maurin, Jaklitsch, Meditz, Kobe, Lackner, Šterk, Bukovac, Tekavec, Wolf. Tu počivata vsak pod svojim nagrobnikom s slikama mož in žena, ali brat in sestra, Jožef in Marija Kralj, ki sta bila doma v Kraljih. Na grobu politikomisarja bataljona Levstikove brigade Lada Grbca, 1921–1944, je iz zdrolbene rdeče opeke skrbno nasuta zvezda. Venec je veter že odrinil z gomile.

In hrib, zadaj za tremi smrekami, to je Spaha.

Nad Spaho so se nabrali temni oblaki, z ihto se je začel gostiti mrak. Posedli smo v avto, preden nas je odnesel veter. Odpegljali smo se nazaj proti Kočevju. Arheologinje je tudi vleklo k 131. generaciji, k njenemu fletnemu fantičku.

Olga Ratej

Pred novo tehnološko revolucijo

Razvojni ciklusi in tehnološke inovacije

V zadnjih letih se je večina futuroloških raziskav posvečala energetskim vidikom razvoja, komunikacijam, računalništvu, okolju in prostem času. Premalo pa se jih je ukvarjalo s tehnološkim in kulturnim razvojem in z vplivom tehnologije na družbeno-ekonomske spremembe. Še zdaj se ne ve, ali je tehnologija vzrok ali posledica družbenih in ekonomskih sprememb, to pa otežuje reguliranje družbenih procesov, zlasti še dolgoročnih družbenih tokov.

Naslednja, vse bolj očitna pomankljivost futuroloških raziskav je tudi v tem, da se v večini primerov ukvarjajo z linearnimi trendi in ne s cikličnimi oscilacijami, ki so

značilne za žive sisteme. Šele v zadnjem času se posveča več pozornosti cikličnim nihanjem. Pri tem se raziskave prihodnosti naslanjajo predvsem na ekonomske teorije, ki so tovrstnim nihanjem posvetile več

pozornosti kot druge družboslovne vede. Ekonomske vede so razlikovale kratkoročne cikluse, ki temeljijo predvsem na akumuliranju in praznjenju zalog, od srednjeročnih, ki temeljijo na poslovnih dinamičnih podjetij; ti so po drugi svetovni vojni krajši, kot so bili pred njo. Poleg kratkoročnih in srednjeročnih ciklusev vse več pozornosti doživljajo tudi dolgoročni, ki naj bi sovpadali s tehnološkimi inovacijami.

Povezavo med dolgoročnimi ekonomskimi ciklusi in tehnološkimi inovacijami je prvi nakazal Kondratijev, zato imenujejo dolgoročne cikluse kratko malo Kondratijeve cikluse. Ugotavljal je, da se poleg kratkoročnih in srednjeročnih ekonomskih ciklusev, pojavljajo tudi dolgoročni, približno 50 let trajajoči. Kadar dolgoročni dosežejo spodnjo mejo, se praviloma pojavi večje število invencij in inovacij, ki zahtevajo investiranje v kapitalne dobrine. Aplikacija in množična uporaba teh inovacij omogoča v naslednjem obdobju ponovni, dolgoročni vzpon ekonomske aktivnosti.

Pred drugo svetovno vojno je oživel Kondratijevo teorijo Schumpeter, ki je menil, da se prvi učinki inovacij ne pokažejo takoj, ker vplivajo najprej na porast kapitalnih investicij v proizvodna sredstva, ne pa še v potrošniške dobrine.

Zdjaj ko se srečujemo s simptomi dolgoročne recesije, so razprave o Kondratijevih ciklusi ponovno oživele. S Kondratijevimi hipotezami se zdaj ukvarjajo najbolj znani ekonomisti in futuristi današnjega časa. To tudi ni čudno, zakaj če bi se izkazalo, da je osnovna predpostavka Kondratijevega točna, bi lahko pomnila izhodišče za dolgoročno planiranje tehnološkega in tudi družbeno-ekonomskega razvoja.

loškega in tudi družbeno-ekonomskega razvoja.

Življenska doba investicij

Tinbergen (1981) skuša analizirati Kondratijeve hipoteze tako, da kritično analizira vse poglavne teorije o dolgoročnih ekonomskih ciklih. Pri tem najprej zavrne tako imenovano monetarno teorijo, ki skuša pojasniti dolgoročno nihanje cen z nihanjem celotne razpoložljive količine zlata. Zdjaj ta teorija ni več aktualna, ker je IMF (International Monetary Fund) uveljavil sklep, da količina denarja ni več odvisna od količine zlata. Poleg monetarne teorije zavrača Tinbergen tudi investicijsko teorijo, ki domneva, da gre za investicijske valove, ki vplivajo potem tudi na ekonomsko nihanja. Investicije v proizvodna sredstva imajo življenjsko dobo 7 let, investicije v infrastrukturo (železnica, ceste itd.) pa 40 let. Ta življenska doba naj bi po tej teoriji diktirala investicijske valove, ki naj bi se pojavljali v pravilnih časovnih zaporedjih 7 ali 40 let. Tinbergen je do te teorije reverziran, ker ni razvidno, zakaj naj bi se pojavljali investicijski valovi. Sunkovito povečane investicije zahtevajo večjo poprejšnjo akumulacijo, za katero nekateri teoretiki domnevaajo, da jo omogočajo občasne obilne letine žitaric. Manj kritičen je Tinbergen do teorij, ki izhajajo iz domneve o faznem premiku ponudbe ali pa povpraševanja: znani so primeri faznega zaostajanja ponudbe v prirreji prašičev, kjer rejci ne morejo takoj reagi-

rati na višje cene mesa, in faznega podaljševanja ponudbe pri pridelovalcih kave, ki na zmanjšane cene ne morejo reagirati z zmanjšano proizvodnjo kave. Ti premiki so sorazmerno kratki, pogosto pa sovpadajo z dolgoročnimi ekonomskimi ciklusi. Po Tinbergenovem mnenju so za pojasnjevanje dolgoročnih ciklusev bolj verjetne tiste teorije, ki izhajajo iz novih avtonomnih investicij, se pravi investicij v nove proizvode ali tehnologije. Šlo naj bi za nekakšne inovacijske valove, ki bi jim sledila obdobja ekonomskega booma. Čeprav so te teorije dokaj verjetne, pa še vedno ne vemo, kakšen je dejanski vpliv inovacij na ekonomska gibanja, niti ne vemo, ali obstaja kakšen sistematičen vzrok, ki v pravilnih časovnih presledkih sproži val inovacij. Po Tinbergenovem mnenju je prav tako verjetno, da ekonomske valove povzročajo tudi socialne in politične inovacije.

S tehničnimi inovacijami pojasnjuje dolgoročne cikluse Gerhard Mensch (1979). Na osnovi empiričnih analiz skuša dokazati, da so se največje tehnične odkritja ujemala z obdobji globalnih ekonomskih depresij. Globoke in trajne depresije namreč silijo podjetnike, da več tvegajo in da iščejo bolj radikalne rešitve; tako pride do uporabe invencij, ki so bile v času booma zložene in neizkoriščene. Christopher Freeman (1981) trdi nasprotno: do večje uporabe invencij pride med ekonomsko prosperiteto, ko podjetniki iščejo nove proizvode, za katere imajo dovolj akumuliranega kapitala. Mogoče je tudi, da se pojavi potreba po novih proizvodih v obdobju stagnacije, ki je pravzaprav posledica Wolfovega zakona o upočasnjenem progressu. Wolff namreč meni, da se inovacije porajajo tem težje, čim bolj je neka

tehnologija razvita. Tudi stroški za izboljšave so tem večji, čim bolj je tehnologija izpolnjena.

Vtis vsesplošne stagnacije ni upravičen

André Piatier pa opozarja, da prihaja do preveč pesimističnih napovedi zaradi tega, ker se naslanjajo na nekatere neugodne kratkoročne ali srednjeročne trende, kot so naraščanje brezposelnosti, splošen upad produktivnosti, zaton nekaterih industrijskih vej ali pa celotnih industrijskih družb. Analiza dolgoročnih trendov, ki temelji na tehnoloških revolucijah, vodi k manjšemu pesimizmu, ker tretira socialne sisteme v širšem časovnem okviru. Z vidika dolgoročnih tehnoloških revolucij lahko ugotovimo, da smo nekdaj med koncem tretje tehnološke revolucije, ki je temeljila na nafti, avtomobilizmu in petrokemiji, ter začetkom četrte tehnološke revolucije, ki temelji na razvoju elektronektronike, informatike, telematike, biotike in akvakulture. Vtis vsesplošne stagnacije torej ni upravičen, saj se pred našimi očmi širita dva tehnološka kompleksa, ki bosta vir napredka v naslednjih dveh desetletjih: genetski inženjering, ki bo skupaj z oceanoekonomijo zagotovil zadostno količino hrane, in avtomacija, ki bo občutno povečala udeležbo človeških ustvarjalnih potencialov. Za večino opazovalcev pa je bolj očitna stagnacija stare industrije, počasna ekonomska rast, upadanje delovne etike, rast birokracije in s tem v zvezi zmanjševanje splošne družbene produktivnosti.

Dolgoročna politika ne more ustaviti teh trendov v tradicionalnih industrijah, lahko pa pospeši razvoj novih področij. Lahko pospeši zadovoljevanje osnovnih življenjskih potreb s tem, da intenzivira razvoj

Od sobote do sobote

Kako izgubiš prijatelja in si nakoplješ sovražnika

Kot pri mnogih stvareh smo izvorni tudi pri tem, kako znamo razočarati ljudi

Znani skandinavski založnik knjig, dolgoletni prekaljeni oboževalec Jugoslavije, se je te dni s pismom obrnil na neko naše založniško podjetje v Beogradu. V pismu pravi, da je v časopisih bral o gospodarskih težavah naše države ter da se mu je utrnila misel, da bi nam pomagal tako, kot nam lahko; pravi, da ve za grafična podjetja v Sloveniji, ki zmorejo natisniti tudi najbolj težavne in najbolj imenitne knjige, zato se je odločil, da bo del svojega programa za prihodnje leto ponudil v tiskanje našim grafikom.

Ta založnik je pripravljen vnaprej plačati del stroškov, za nakup reprodukcijskega materiala, če pa bo zamisel mogoče uresničiti, bi morda nagovoril še nekatere britanske kolege... Itd. Ni mi znano, kako je bilo naprej in kako se bo stvar končala, sicer pa to tudi ni poanta tistega, o čemer nameravam pisati. Ko gre za založnika, bi rad dodal še dve ali tri biografsko-psihološke resnice: z eno sta se kot mlada študenta srečala v Jugoslaviji na delovni akciji že pred tridesetimi leti! Od tistikrat pa do danes ni minilo leto, da ne bi prišla v našo državo, za katero pravita, da je njuna druga domovina. Tito, naš boj proti fašizmu, odpor proti kominteru, samoupravljanje, neuvrščenost – to so gibalca, ki še danes to dvojico zelo uglednih in zelo bogatih ljudi spodbujajo k širjenju svojega navdušenja in ljubezni do naše države, naših ljudi in krajev. V svoji domovini sta objavila veliko knjig o Jugoslaviji in nemalo jih pomeni dejanje, za katero sta se vnaprej in zavestno odločila, vedoč, da bosta pri tem izgubila denar.

Moj prijatelj, beograjski založnik mi je pripovedoval, da mu ta navdušenca vsako leto nekaj dni pred praznovanjem našega državnega praznika, 29. novembrom, pošljeta pismo s čestitko za dan republike. Pri tem kot po pravilu sporočata (odvisno od spomina našega tamkajšnjega konzula in od njegove vestnosti): »Dobila sva vabilo, da se udeleživa praznovanja v veleposlanstvu«, ali pa: »Ni sva se dobila vabilo, vendar se za trdno nadejava, da bo še prišlo«. Kot mi je povedal prijatelj, se največkrat zgodi ta druga stvar in potlej nemalokdaj sam pokliče pristojnega uslužbenca veleposlanstva in ga vseej znova prosi, naj odpošlje to nesrečno vabilo. Naposljed vabilo vendarle prispje, naš uslužbenec pa se ne more in ne more prečuditi. »Kaj se ta človeka toliko ženeta in zakaj jima je to tolikanj pomembno? V tem mora tičati nekaj...«

Naj končam to zgodbo in povem, da moj prijatelj že dolga leta poskuša prepričati naše, naj ta človeka uvrste na seznam za kako odlikovanje. A leto za letom se zgodi, da nekako odpadeta s tega spiska. »Najraje bi vzel svoje odlikovanje in ji-

ma ga poslal, a kaj, ko bi zvedela,« mi pravi prijatelj.

Razumeli ste torej, za kaj gre: za to, kako zlahka zavremo prijatelje po svetu, prijatelje, ki smo si jih pridobili v zadnjih tridesetih letih, zaljubljene v Jugoslavijo, navdušence in zagovornike naše države, ki ne pričakujejo nič drugega, kot da bi jih kdaj povabili na proslavo kakega našega praznika, jim izkazali malo pozornosti in pokazali, kolikanj cenimo njihovo ljubezen. Največkrat nam je to težko storiti. Zakaj, bi težko pojasnili.

Svet pa je poln naših prijateljev! Zal jih je vse manj, saj se je večina že utrudila izpovedovati enostransko ljubezen – za katero malokdaj dobijo od nas potrditev. A težko je imeti rad, če ti ljubezni ne vračajo.

Sam sem bil pred nekaj leti v arabskih emiratih. Dan republike sem po spletu okoliščin pričakal v daljnem Abu Dabiju, kjer je kolonija jugoslovanskih trgovskih predstavnikov pripravila skromno proslavo in povabila nanjo tudi jugoslovansko gospodarsko delegacijo, ki se je tam mudila tistega dne. Delegacijo je vodil, kot se spominjam, prav gotovo pa se tega spominja tudi sam – Boris Snudler. In česa naj bi se spomnil? Tega, da smo se nenadoma sredi sprejema za naš državni praznik vsi presenečeni, da ne rečem prepadeni, obrnili v oddaljeni kot sprejemne dvorane, kjer se je iz zbrane skupine Arabcev gromko razlegla naša partizanska pesem!

Brž se je izkazalo, da se je sprejema udeležilo več kot 30 naših nekdanjih študentov (z indeksi zagrebške, ljubljanske, novosadske, sarajevske, beograjske in drugih fakultet), ki so se skoraj nedovoljeno zbrali tistega večera, da bi se spomnili lepih let svojega bivanja in študija v naši državi. Tistega večera – tudi tega se bodo spomnili vsi Jugoslavo, ki so bili navzoči – so se po sprejemu skorajda stegli za nas in nas odpeljali po svojih domovih, kjer smo naprej proslavljali naš državni praznik. To je bil romantični, sentimentalni večer in mnoge od nas, ki tako radi pozabljamo, je spomnil na veliko ljubezen, kakršna na tisoče anonimnih ljudi po svetu goji do Jugoslavije, in to večina enostransko.

Tistega večera smo slišali veliko tož in žalostink: upravniki velike klinike, zdravnik, ki je doštudiral v Beogradu, nas je skoraj rotil, naj mu omogočimo stik z našimi farmacevtskimi tovarnami, od katerih bi rad kupil zdravila, saj se je učil naše farmakologije. Inženir tehnologije, ki je gradil veliko rafinerijo v Dubaju, se je malone razjokal, ko nam je pripovedoval, da mu njegovi profesorji iz Zagreba nočejo in nočejo odgovoriti na kup poslanih pism. Minister za izobraževanje v enem od emiratov, nekdanji ljubljanski študent, je vprašal, zakaj ne dobi odgovora od naše vlade na prošnjo njegove države, da bi poslala k nam študijsko delegacijo prosvetnih delavcev. Vsi so se v en glas pritoževali nad tem, kako naglo in grobo trga Jugoslavija svoje vezi z njimi. Neki zelo bogat gospodarstvenik in visok funkcionar v gospodarski zbornici svoje države je v usodo vdano pripomnil: »Nekateri moji prijatelji so študirali v Parizu. Odkar so se vrnili v domovino, se ne morejo otresti nenehnih vabil, da bi se prijateljstvo nadaljevalo. Pišejo jim nekdanji predstojniki katedre, minister za kulturo, veleposlanici... Zakaj moja Jugoslavija tako zlahka pozablja na ljudi, ki jih je štipendirala in jim zavdala z ljubeznijo – na katero zdaj tako zlahka pozablja?«

Zgodba zase so žene teh naših nekdanjih študentov, Jugoslovanke. Morda včasih niso »dame«, temveč preprosta dekleta, preprosti ljudje. In to so najbolj žalostna bitja na svetu. Pripovedovala so nam o svojih razočranjih, ko so našim diplomatskim predstavništvom ponudila stike, pa so naletela na popolno nezanimanje. Največkrat so se stiki prekinili – ker niso ustrežale »ravni« žena naših diplomatov.

Takšna je torej zgodba za danes. Prepričan sem, da je veliko Jugoslovanov, od katerih bi vsakdo iz zornega kota svojega poklica in izkušnji lahko povedal kakšno podobno zgodbo o tem, kako si zapravljamo dobre prijatelje po vsem svetu, od Islandije do Japonske.

A propos: ko sem se v Beogradu po vrtniti iz emiratov pozanimal, ali ima kdo v rokah kak seznam, če že ne vseh naših prijateljev v tujini, pa vsaj več desetisočev nekdanjih študentov, ki so zdaj razkropljeni večinoma po nerazvitih državah Afrike in Azije, kjer iz dneva v dan postajajo vse uglednejši in pomembnejši (nekdo mi je tistikrat rekel, da bi lahko naše nekdanje študente, danes ministre v številnih afriških in azijskih vladah, steli v desetinah, sem dobil odgovor, odločen in prepričljiv: tega nihče ne dela, in kako naj bi to delali, le kdo bi to počel, pa zakaj...)

Pametni ljudje ohranjajo stare prijatelje in si pridobivajo nove. Tako kot pri mnogih drugih stvareh smo tudi pri tem izvorni – zapuščamo svoje prijatelje, pozabljamo jih in jih vedno znova razočaramo. Lahko bi celo napisali dober učbenik na temo: kako si napraviti prijatelje in kako si nakopati sovražnike. Saj za sovražnike skrbimo veliko bolj in če jih zmanjka – si jih izmislimo! Če samo trije emigrantski klateži v Stockholmu zaidejo pred naše veleposlanstvo in pomahajo s svojimi sovražnimi gesli, bomo brž o tem objavili vest čez tri stolpce. Če pa se tristo prijateljev naše države v istem mestu zbere na sestanku kluba prijateljev Jugoslavije, ne boste za to nikoli zvedeli. Saj to ni novica! Pa ne samo to: brž ko kak naš prijatelj močneje pokaže ljubezen, bodisi da napiše pismo ali da se dobronamerno potoži, pa kaj predlaga in podobno, ga že razglasimo za sumljivega in sovražno razpoloženega.

Roko na srce: ni take dežele, kakršna smo mi, ki bi lahko tako vztrajno in zavestno izgubljala svoje prijatelje ter pozabljala nanje, pa si tako sistematično nakopavala sovražnike tam, kjer so, in drugje, kjer jih ni. Ne glede na znane razlike med našimi republikami, pri katerih posamezniki med nami tako radi vztrajajo, pa je to področje, na katerem smo si složni in edini: vsi enako lahko pozabljamo prijatelje.

Jug Grizelj

Prvo tekmovalje mladih plesalcev

Ne točkuje se umetnost, pač pa zanjo potrebno znanje

Ljubljančan Marjan Krulanović je dobil zlato odličje kot najboljši baletnik svoje generacije

Od 18. do 21. decembra je bil Novi Sad jugoslovansko baletno središče. Zbralo se je 42 tekmujočih plesalcev, 9 njihovih partnerjev, ki zaradi starosti (gornja omejitev je bila 28 let) ali tujega državljanstva niso mogli tekmuovati, 7 koreografov in 11 prvakov baletnih ansamblov, ki so sodelovali v zaključnem koncertu. Za odrom, v avditoriju in po labirintsko prepletenih hodnikih in stopniščih Srpskog narodnog pozorišta so se srečevali še pedagogi in mentorji, ki so ob prirediteljih svojih učencev in varovancev preživljali najbolj dramatične trenutke, člani sedemčlanske žirije iz delegatov republik in pokrajini v mnogi gostje.

Prisotnost Nine Kirsanove, ki je beograjski šoli vtisnila neizbrisni pečat, Ane Roje, Oskarja Harmošca, Franje Horvata, Jovanka Bjegevića in še nekaterih iz dolgo in bogato baletno zgodovino je privlekla na dan spomine na nekdanje šole, najboljše koreografjo Ohridske legende ter Romea in Julije, najboljšega jugoslovanskega Belega laboda vseh časov in spodbudila razprave o tem, kako krivično in v lastno škodo zanemarijamo veliko znanje generacije, ki se je stiskala po majhnih dvoranah in s

težavo utirala pot jugoslovanskemu baletu. Prav ti so izražali največje zadovoljstvo nad dogodkom v Novem Sadu, saj jim je bila dana možnost videti, kako je obradilo njihovo seme.

Bilo je to prvo tekmovalje te vrste v Jugoslaviji in zato tudi nedodelanosti ni manjkalo. Zelja, da bi začetek imel nadaljevanje, je na okrogli mizi 20. decembra zavrla kritično razmišljanje. V zraku so obviseli problemi, problemi, v katere nihče ni želel dregniti in s tem pokvariti vzdušja ter zmanjšati pomembnost dela organizatorja.

Marjan Krulanović

Zveza jugoslovanskih baletnih umetnikov bo morala s pomočjo republikanskih društev, od katerih srbsko in slovensko še nista ustanovljeni, kmalu dati odgovore na nekatera vprašanja.

V Ljubljani je v začetku poletja neparnih let baletni bienale s prikazom predstav baletnih ansamblov, tekmovalje mladih plesalcev in koreografov pa naj bi bilo v neparnih letih. Najbolje bi bilo, da je tekmovalje tudi pred zaključkom sezone, ker se plesalci zanj pripravljajo po več mesecev. Toda učenci šol imajo takrat zaključne izpite in javne predstavitve svojega dela, poklicni plesalci nastopajo tudi v opernih in drugih predstavah, odri so zasedeni, javnost pa že zasičena s festivali.

Ali naj bo tekmovalje vsako ali vsako drugo leto? Pedagogi in mentorji vedo, da nimamo toliko perspektivnih plesalcev, da bi vsako leto lahko videli nekaj novih. Dogodek bi se izjalovil v srečanje brez zadostnih priprav za doseganje potrebne kvalitete in po nekaj zaporednih let bi bili isti izbrani kot najboljši. Nabirala bi se jim odlikovanja, ki bi s tem izgubljala svojo vrednost. Lepo bi bilo, če bi bilo tekmovalje vsakokrat v drugem kraju. Toda ali lahko od vseh pričakujemo enako finančno in organizacijsko podporo, kot sta jo dala SIS za kulturo in Muzički centar Vojvodine.

Kako je umetnost združljiva s tekmovaljem in točkovanjem? Odgovor je tokrat preprost: ne točkuje se umetnost, temveč zanjo potrebno znanje. Zato se spored izbira med variacijami in pas de deux starih klasičnih baletov, ki so sestavljeni iz enih težavnostnih baletnih prvov. Težava imajo balerine dolgih nog, ki zaradi visokega težišča v ravnotežju in priretah v poprečju zastojajo za plesalkami rasti, zato pa v sodobnih baletih očarajo s potegnenimi in modernimi linijami.

Druge, posebno na vzvodu, internatsko šolanje omogoča formiranje plesalcev že pri osemnajstih letih. Diplomanti naših šol se neformalno izpopolnjujejo še v poklicu. Zato so bile tri skupine: do 18 let (učenci šol), 18 do 22 let (najmlajši poklicni plesalci) in 22 do 28 let (še vedno mladi toda že oblikovani plesalci). Kako pa s tistimi – posebno moškimi – ki začno s šolanjem šele pri šestnajstih letih? Ali naj bo merilo leto šolanja ali starost? Mnenja so se kresala, čeprav vsi vemo, da je pridobivanje baletne tehnike močno odvisno od starosti in ne samo od let šolanja.

Nihče ni javno izrekel pomisleka proti možni izbiri med dvema variacijama in med »velikim pas de deuxom«, ki vključuje ples s partnerjem in samostojno variacijo. Drugo je težje, ker od plesalcev zahteva dodatne kvalifikacije: plesati v dvoje pomeni plesati in misliti za dva.

Tiskan je bil katalog s podatki in slikami tekmovalcev po abecednem redu. Nastopajoči so se vrstili drugače in zato je bila potrebna napovedovalka. Od nje smo zvedeli imena nastopajočih in imena korepetitorjev, ne pa imen pedagogov in mentorjev, ki si z nastopajočimi skoraj enakovredno delijo odgovornost za uspeh. Odločili so se, da kraj šolanja in sedanjega odrskega udejstvovanja nista pomembna. Mislim, da je bila odločitev napačna. Po večkratnem gledanju istih plesalcev je vedno bolj postajalo očitno, da imajo plesalci iz istih centrov enake posebnosti. Beograščani so na primer agresivnejši plesalci z variacijami v hitrih tempih. Skopljanci vnašajo v klasični balet karakterne in folklorne linije. Ljubljančani pa težijo k umirjenosti, izražajo eleganco in kulturo gibanja in jim število zavrtelih priretov ni najpomembnejše. Udeležence tekmovalja in tudi gledalce seveda zanima, kje so dobre šole in kje dobri ansambli.

Spraševali smo se, zakaj Svet tekmovalja in žirijo sestavljajo iste osebe in zakaj so med člani žirije tudi nekatere osebe, ki so tekmujoče pripravljale za nastop. Prav to je bil verjetno razlog, da je žirija ocenjevala dolgo v noč. Ljubljančani in Mariborčani jim teh težav niso povzročili.

Homogenost in kolegialnost skupine iz Ljubljane sta dvigovalca moralo nastopajočih in zato je treba tudi o tistih, ki niso prišli do nagrad, nekaj povedati. Marjan Krulanović je dobil zlato odličje za najboljšega plesalca v starosti 22 do 28 let ne samo zato, ker je to res odličien plesalec, temveč tudi zato, ker mu je v vlogi Alberta bila v lepo oporo Judith Murany kot ljubka in romantična Giselle. Večkratno nastopanje (priprave, selekcija, tekmovalje v drugem krogu, koncert) je pokazalo, da se mu ni le slučajno »posrečilo«.

Matej Selan z bronastim odličjem za plesalca v starosti 18 do 22 let je imel za partnerko mnogo obetajočo Matejko Pučko. Vloga Črna laboda je bila malo pretežka zanj. Tekmovalja in isti skupini se je udeležila tudi Manica Plausterin. Z Djulo Zentajem sta bila dobra, toda ocenjevalci so za to skupino postavili visoke kriterije. Od 11 nastopajočih so v drugi krog uvrstili le štiri in nagradili tri nastopajoče. Najmlajša med vsemi sta bila Snežana Vrhovec in Marko Okorn. Kljub krhkosti svojih teles sta prišla v drugi krog tekmovalja, nato pa so jih prehiteli 16 in 17 let stari učenci šol. Jasna Jojkić in Ljiljana Keča, ki ji je pomagal partner Miloš Bajc, sta pokazali, da ima tudi Maribor dobre balerine, toda v jugoslovanski konkurenci se nista mogli uvrstiti med najboljše.

Koreograf Vlasto Dedović je za Dotik na Handlovno glasbo prejel srebrno odličje. Zlato ni bilo podeljeno. Ivo Kosi si je za ples v paru izbral predlogo kompozicijo in zato se mu je zaokroženost dela dvakrat prelomila. Brez Jelene Marković, ki je meces pred in med tekmovaljem bedela nad mladimi, nad najmlajšima pa Vlasto Dedović, bi se v Ljubljano vračala manj zadovoljni. Vsi jugoslovanski nagradenci so bili v Delu že navedeni, še enkrat pa moram poudariti, da je Almira Osmanović iz Zagreba resnično balerina z izjemnimi vrlinami. Na zaključnem koncertu so poleg prvakov drugih baletnih ansamblov iz Ljubljane nastopili Magda Vrhovec, Lane Stranić in Mojmir Lasan.

Andreja Tauber

biogenetike in akvakulture. Lahko poveča učinkovitost izobraževanja, raziskovanja in javne uprave, s tem da pospeši razvoj mikroracionalnih na teh področjih. Po mnenju avtorja uporaba elektronike tu ne bo dovolj hitra, če ne bo prišlo do decentralizacije javne uprave, gospodarske dejavnosti in mestnih agregatov. Toda čeprav razvoj informatike ni mogoč brez ustreznih globalne reorganizacije socialnih sistemov, kaže vendarle omeniti, da avtor tehnični razvoj postavlja kot pogoj ekonomskega in socialnega. V tem smislu ohranja načelo tehnološkega determinizma v dolgoročnem razvoju družb; dolgoročno gledano je razvoj družb vedno nihaj med prenaseljenostjo in podnaseljenostjo, med ekonomskimi ekspanzijami in stagnacijami: vsaka večja inovacija omogoča novo ekonomsko ekspanzijo in povzroča podnaseljenost, vsaka stagnacija pa recesijo gospodarstva in prenaseljenost.

Ernest Mendel (1981) soglaša z Menschem, da se tehnološke inovacije pojavljajo predvsem v razdobjih ekonomskih kriz, vendar pa meni, da same inovacije niso dovolj, da bi neka družba iz krize prešla v ekonomsko konjunkturo. Glavni vzrok za dolgoročne ekonomske oscilacije ni v tehnologiji, ampak v nihanju povprečne profite stopnje. Inovacije, pa če so še tako kompleksne, ne nudijo izhoda. Izhod iz krize omogočajo nova tržišča, višja stopnja rasti in večje zaposlovanje. Še več: inovacije, ki jih ne spremlja širjenje tržišč, lahko vodijo k večji nezaposlenosti in k zmanjšanju investicij. Širjenje tržišč pa ne poteka po preprosti ekonomski logiki, ampak zahteva eksgenene socialne in politične ukrepe.

Medtem ko po Mendelu prehod iz recesije v konjunkturo ni mogoč samo na podlagi

uvajanja tehničnih inovacij, niti ni mogoč samo z endogenimi ekonomskimi ukrepi, pa je prehod od konjunkture v recesijo povsem endogen – je posledica nenehnega upadanja povprečne profite stopnje. Ta pa upada, ker se nesorazmerno širijo investicije v material in opremo. Na ta način je delež delovne sile vse manjši, s tem pa kolopoti tudi povprečna profita stopnja. Dedolajalec namreč nenehno teži k zmanjševanju vloge delovne sile v delovnem procesu; zaradi tega uveljavlja kapitalno intenzivne in ne delovno intenzivne investicije. Vse tehnološke inovacije težijo k zmanjševanju deleža delovne sile, k povečevanju produktivnosti in k ustvarjanju rezervne armade delavcev; to povečuje drobitve trga delovne sile in zmanjšuje mednarodno mobilnost. Prehod iz konjunktura v stagnacijo je na ta način neizogiben endogen proces kapitalistične ekonomije.

Pomen inovacij v kriznih obdobjih

Jay W. Forrester (1981) opredeljuje razmerje med tehnologijo in dolgoročnimi ekonomskimi ciklusi podobno kot Mendel. Po njegovem mnenju se obdobja konjunktura sprevržejo v stagnacijo zaradi vse redkejših inovacij v tradicionalnih industrijah. Izhod iz kriz ni mogoč z revitalizacijo tradicionalnih industrij, ampak z uvajanjem radikalno novih tehnologij. Teh pa ni mogoče uveljaviti, če prej ne pride do radikalnih poslovnih in političnih inovacij. Forrester torej prevzema idejo dolgoročnih ciklusov, vendar jih ne zožuje samo na ekonomsko dogajanje, ampak upošteva poleg bančnih, monetarnih in potrošniških procesov tudi gibanje delovne sile med sektorji, demografske tokove in politične pre-

mike. Njegov model se od klasičnih ekonomskih razlikuje tudi po tem, da ne izhaja iz globalnih statističnih analiz, ampak iz simulacije korporacijskih struktur in njihovih reakcij na makropolitni prostor, v katerem delujejo.

Z analizo korporacijske dinamike prihaja Forrester do spoznanja, da stagnacija ekonomskih tokov povzroča pretirano vlaganje v kapitalne dobrine; v delovna sredstva se investira prek nujno potrebne mere. S tem se zaradi pretirane investicijske ekspanzije konjunktura sprevrže v veliko recesijo.

Radikalne poslovne in politične inovacije so omogočile izhod iz krize v 30. letih, povojni boom pa se je ustavlil okoli 1965, ko je postalo jasno, da nove investicije v delovna sredstva ne prinašajo več dobička. Pretirana ekspanzija postane v tem času očitna predvsem v jeklarstvu, ladjedelnstvu, dieselskih motorjih, sintetičnih vlaknih, kemiji, elektroni in v avtomobilski industriji. V 60. letih se tradicionalne tehnologije razvijajo do polne zrelosti, zato v njih ni več možnosti za pomembne inovacije in atraktivne investicije. Na koncu tega razvoja, ki je trajal od 1920 dalje, doživljamo vse znake dolgoročne stagnacije: zmanjšano investicijsko dejavnost, večjo nezaposlenost, visoke obresti, stagnacijo v produktivnosti dela, rastoče cene, nerentabilne investicije in upad inovacij.

Tehnološke inovacije niso edini, vendar nujni pogoj za izhod iz krize. Vse večje konjunktura v sedesetih zgodovinski so se ujemale s pojavom novih kompleksnih tehnologij: 1. z uporabo lesa kot goriva, 2. z uporabo premoga kot energetskega vira in 3. z uporabo nafte. Te spremembe so izoblikovale visoko integrirane transportne in

njim prilagojene proizvodne sisteme. Ko pa se takšen nov tehnološki kompleks uveljavi, začne izločati vse inovacije, ki niso kompatibilne z njim; inkompatibilne inovacije so vrednotene kot nepraktične in nekoristne, zato ostanejo neizkoriščene. Neizkoriščenih večjih inovacij je toliko več, kolikor je tehnološki sistem bolj zaozročen, kolikor bolj je zrel; razvija se samo še z dopolnilnimi – se pravi manjšimi – inovacijami, ki pa prej ali slej vodijo k stagnaciji.

V zadnjih dveh desetletjih ni bilo nobene večje inovacije, ki bi postala tudi predmet množične potrošnje in proizvodnje. Inovacije se sicer pojavljajo tako kot prej, toda njihova aplikacija in diseminacija je bolj omejena. Radikalne inovacije ne morejo prodrati v sklenjen tehnološki in ekonomski sistem, zato so profiti vse manjši.

Prišel je čas družbenih in političnih inovacij

Nova kompleksna tehnologija je že na obzoru, vendar se ne bo mogla uveljaviti, če ne bo prišlo do temeljitih poslovnih in političnih inovacij. Zdaj je čas za socialne inovacije, za temeljito decentralizacijo proizvodnih in poslovnih sistemov, za kreativni management in za kreativno politiko. Sedanja inflacijska politika rešuje samo trenutne težave, ne pa dolgoročnih političnih problemov. Te lahko rešujemo samo s kompleksnimi spremembami, z novo organizacijo podjetij kot sistemov pa tudi z novo organizacijo družbe, ki mora obseči načine komuniciranja, upravljanja, življenja in proizvajanja. Šele potem se bodo lahko širile nove kompleksne tehnologije. Forrester dopušča tudi možnost, da znanost in tehnologija ne bosta imeli več

tiste osrednje vloge kot v zadnjih stoletjih. Očitno je namreč, da kljub hitremu razvoju znanosti in tehnologije svet vse bolj trpi lakoto. Vse več je lačnih, vse bolj se čuti pomanjkanje energije, vse bolj izginjajo gozdovi, vse bolj se širijo puščave, vse večje je onesnaževanje in vse ostrejši so konflikti za surovine in energijo. Problemi naslednjih desetletij so najbrž manj povezani z rastjo znanosti in tehnologije in vse bolj s stabilizacijo demografskih tokov. Graditev concordia je opozorila na to, da smo že prešli meje potreb in mere ekonomskih možnosti. Atomske centrale opozarjajo na vse večje ekološke probleme sodobne tehnologije. Zdi se, da bo osnovni problem, kako priti do ekosistema, do uravnovešenega razmerja med družbo in naravo in do skladja med posameznimi segmenti človeške družbe.

Če skušamo povzeti zgornja izvajanja o vlogi tehnologije in dolgoročnem družbeno-ekonomskem razvoju, lahko ugotovimo, da pripisujeta Schumpeter in Mensch tehnologiji ključno vlogo, Mendel in Forrester pa ne. Kljub razlikam pa se njihova stališča ne izključujejo povsem. Medtem ko pripisujeta Schumpeter in Mensch tehnološkim inovacijam glavno vlogo pri vzdrževanju dolgoročne ekonomske konjunktura, vidita Mendel in Forrester glavno vlogo pri preseganju krize v političnih in poslovnih inovacijah. Tehnološke inovacije ne morejo avtomatično izvlčeti ekonomije iz krize in ji omogočiti prosperiteto. Še več: kot meni Mensch, se v obdobju recesij in kriz procesi prehajanja od inovacij k inovacijam upočasnijo, ne pa pospešujejo. Do akceleracije pride šele potem, ko se spreminijo stari proizvodni, poslovni in politični sistemi.

Veljko Rus

Nadaljevanje prihodnjic

Iz tujega tiska

Za pravico do življenja, za prebuditev iz môre

Pogovor z Adolfom Perezom Esquivelom, ki je dobil Nobelovo nagrado kot vodja Službe za mir in pravičnost

Njegova pisarna je v stari palači z vlažnimi zidovi, s katerih odpada omet, v četrti Barrio Sant'Elmo v Buenos Airesu. V njej visi na steni podoba očeta Charlesa de Foucaulda, ko moli: »V tvoje roke sem izročil tvoje življenje, o Gospod...« Arhitekt Adolfo Perez Esquivel, oče treh otrok, je storil enako. O sebi pravi, da je »kristjan, ki skuša uresničiti, kar uči evangelij«.

Leta 1980 mu je bila dodeljena Nobelova nagrada za mir. Tistih 170 milijonov pesov v takratni veljavi je razdelil med revne. Vodi namreč organizacijo »Služba za mir in pravičnost«. Njegovi vodniki so: Mahatma Gandhi, brazilski nadzornik Dom Helder Camara, neki indijski bramin, pa budistični redovnik slavne imena, da ne omenimo ameriškega borca za črnske pravice Martina Luthra Kinga. Perez Esquivel so v prvi predsem nasilje, ki ga je okusil na svoji koži. Obtožen je bil, da podpira revolucionarje in teroriste. Pravi, da zahteva samo več svobode in več demokracije.

Gospod Perez Esquivel, prejeli ste Nobelovo nagrado... Svoje življenje sem posvetil in ga še posvečam delovanju za človekovo dostojanstvo in za priznanje pravic vsem narodom v smislu krščanskega pogleda na svet.

Bili ste aretirani... Vojaško huntu morate vprašati, zakaj sem bil aretirani. Niso mi povedali, zakaj so me imeli v jetništvu 28 mesecev, od katerih sem 14 mesecev preživel v ječi, kjer so me mučili. Do danes mi še nihče ni pojasnil, zakaj.

Kaj so počeli z vami? O tem raje ne bi govoril. Nobene potrebe ni, da bi se zatekali k senzacionalizmu. Mislim, da je to stvarnost, v kateri živi moja dežela, in da moramo to stvarnost preseči, da bi živeli v svobodi in demokraciji. In upam, da se to, kar sem doživel jaz, ne bo primerilo drugim.

Kaj ostaja? Za tisoče in tisoče ljudi je bila preizkušnja boleča in izredno trda. Meni je za preizkušnja pomagala, da sem samega sebe utrdil v idealih, v katere verjamem, pomagala mi je, da sem se duhovno izpolnil in da bolje razumem vse brate, ki trpe v Argentini in v drugih delih sveta.

Kaj je najbolj poniževalno? Pod naslovom »Postaja jedrska energija danes že včerajšnja?« Nova formula se glasi: elektriko iz svetlobe! Je ugodna nemška poljudna znanstvena revija GEO prinesla v junjski številki trditve: »Jedrska energija je energija od včeraj.« Članek poroča o predavanju predstavnika japonske družbe Sanyo dr. Yukinori Kuwanaja na zasedanju fotovoltaičnega maja 1982 v Strési ob Lago Maggiore, in sicer v organizaciji ustreznih komisij Evropske gospodarske skupnosti. Neki evropski znanstvenik je ta referat trpko ocenil takole: »Če Japoncem to res uspe, lahko vsi poberejo šila in kopita.«

Zasedanje v Strési je pokazalo, da gre za sodobno neusmiljeno tekmovalstvo v svetovnem merilu. Kdo bo prvi? Kdo bo tehnično in gospodarsko zmagal v tej fotovoltaični dirki? Kdo bo zmagal v pridobivanju električne energije neposredno iz svetlobne, kar je edina racionalna rešitev energetskih problemov sodobnega sveta? Vse kaže, da bo Evropa, podobno kot nedavno v mikroelektroniki, izgubila dirko tudi v fotovoltaiki, čeprav je bilo v Strési med 500 Evropejci samo pol ducata Japoncev. Non multa, sed multum torej tudi tu. Razpravljali so o polprevodniških fotocelah, ki bi bile kar se da učinkovite in hkrati poceni. Te fotocelice naj bi brez posrednikov pre-

Kaj ponižuje človeka...? Mislim, da je strahopetna podlost najbolj ponižujoča, ker človek izgubi svojo človeško identiteto. Če človeka zaprejo in mučijo, mu še vedno ostane uporniška volja, da bi ostal svoboden. Če pa se človek iz strahopetnosti prepusti toku dogodkov, pozabi, da je osebnost, in to je najbolj boleče. Vojaški režim je imel za sovražnika vsakogar, ki je nasprotoval njegovim ciljem. Res je, da je Argentina doživela gverilo. Toda ljudje, ki so pri tem sodelovali, bi morali biti sojeni po zakonih, vojaška represija pa je zajela prav vse sektorje družbe: političnega, sindikalnega, verskega, kulturnega... Celo otrok ni obšla. Eden velikih problemov tega trenutka so ugrabitve tako imenovanih »malih ljudi s cest«, ki preprosto izginejo. Ko sem bil sprejet pri papirju, sem mu izročil spisek z imeni 86 otrok, ki so izginiti. Od takrat se je število takih primerov povečalo na 114. Tem imenom je treba dodati še imena otrok, ki so se rodili v zaporih, kjer so zaprte njihove matere.

In kaj je rekel papež? Zaskrbljen je vzel na znanje, kar sem mu predložil. Rekel je, da tega dokumenta ni poznal. Bil je močno pretresen, ko je videl fotografije teh otrok.

Mar mu niso argentinski škofji nikoli poročali o teh primerih? Mislim, da so. Mislim, da so se obrnili na več naslovov, da bi našli rešitev za ta problem. Intervenirali so papeški nuncij (diplomatski predstavnik Vatikana) v Buenos Airesu pa tudi monsinjor Calabrese, toda te intervencije so žal ostale brez učinka. Argentinska cerkev je javno intervenirala tudi preko škofovske konference, toda vladani ni nikoli dala zadovoljivega odgovora.

Koliko oseb je izgini? Točnih števil ni, ker uradni krogi niso nikoli navedli točnega števila zapornikov. Kar zadeva tiste, ki so izginiti – imenujejo jih »desaparecidos« – so številke zelo različne. V podatkih, ki jih navaja organizacija Amnesty International, je navedena številka 15.000. Računa se, da je vsega

skupaj 30.000 ubitih v zaporu, izginulih in političnih jetnikov.

Koliko je tistih, o katerih ni nobenih vestí?

To je zelo težko reči. Vidite, preden sem prišel k vam na pogovor, je bila pri meni neka gospa, ki se je šele sedaj opogumila in povedala, da že od leta 1977 pogreša sina; preprosto izgini je. Prej se tega ni upala povedati, ker se je bala, da bodo ugrabili še dva njena sinova, razen tega pa so ji grozili. Rekel sem ji, naj se vrne naslednjega dne in mi prinese vso dokumentacijo. Vso težo te drame bomo razumeli, če pomislimo, da se je vse to zgodilo pred petimi leti. Kdo ve, za koliko podobnih primerov sploh ne vemo! Toda sedaj so ljudje že premagali strah in se upajo govoriti. Lahko si predstavljamo, kaj se bo zgodilo, ko se bodo ljudje popolnoma otresli strahu.

Kateri ljudje so ukazali in vodili to strahovlado?

To je težko natančno opredeliti. Skliceval se bom na izjavo argentinskega generala Santiaga Omarja Riverosa, ki je sedaj argentinski veleposlanik v Urugvaj. Ta general je januarja 1980 na medameriški konferenci za obrambo, ki je bila v Washingtonu, izjavil, da je bilo vse to storjeno na podlagi napisanih ukazov, izvajalci teh ukazov pa da niso bili ne polvojaške organizacije, ne policija. Poudaril je, da je bila represivna operacija izpeljana na podlagi prej pripravljenih načrtov, vodili pa so jo generali raznih činov in admirali. Ker gre za kompetentni vir, ta izjava odkriva prave krivce za represijo: vojaška hunta; general Videla, o katerem se danes sploh ne govori več; admiral Maseri in Grasina ter toliko drugih. Oborožene sile bi morale v svojem interesu pojasniti in razčistiti celo zadevo.

Kdo je aretirani vas?

Ko so me aretirali, so me pripeljali na policijski oddelk; ljudje, ki so me aretirali, so bili v uniformi. Potem so me izročili ljudem v civilu, le-ti pa so me odvedli na superintendanco zvezne varnostne službe, ne vem pa, čigav ukaz so izpolnjevali. Druge jetnike so aretirali ljudje v civilu, spet druge uniformirani pripadniki varnostne službe mornarice, vojske, letalstva ali policije.

Bi hoteli povedati svojo zgodbo?

Prišel sem na policijo, da bi dvignil potni list, pa so me aretirali. Žena je morala opraviti precej potov, preden je bila policija pripravljena priznati, da sem aretirani. Na srečo sem imel dobrega prijatelja, ki je takoj dvignil preplah, vendar so na policiji še ves dan zankali, da sem bil aretirani. Toda spričo očitnih dejstev niso mogli skrivati, kje sem. Dvaintrideset dni sem bil zaprt na superintendanci zveznih varnostnih sil v ulici Moreno; celica je bila v tretjem nadstropju. Ta zgradba je del centra za mučenje. Ves ta čas sem bil sam, le od časa do časa je prišel v mojo celico kak tranzitni jetnik, ki so ga kmalu premestili drugam, ali pa so ga zapustili. V tej celici, ki so jo jetniki imenovali »ceve«, ker je bila ozka kot pisalna miza, sem bil 32 dni.

Kaj so vam dajali jesti?

V jetnišnici so dajali za hrano krompir ali polento, redko tudi košček mesa. Toda jed je bila slabo pripravljena. Še slabše kot s hrano pa je bilo z zdravstvenim varstvom.

Kako so morili jetnike?

Ne, tu jih niso morili. Jetniki, ki so bili v tej jetnišnici, so bili uradno registrirani, o njih so obstajali dokumenti. Pač pa so obstajale kazenske celice. Mi smo jih imenovali »los chanchos«. Tam so pretepali in mučili jetnike.

Kaj veste o koncentracijskih taboriščih?

O tem nimamo zanesljivih podatkov, pač pa obstajajo pričevanja nekaterih jetnikov. Miguel Angel Rufino iz Bolivije, ki se je vrnil v Potoví, je izjavil, da je bil zaprt v nekem argentinskem taborišču na jugu države. Pokazal je sledove mučenja. Osem let je bil zaprt z drugimi jetniki, katerih imena je navedel.

Koliko tajnih grobišč je bilo odkrito?

Ne gre za skrivna pokopališča, marveč za

grobove neznanih oseb ali za skupna grobišča, v katerih je pokopano pet ali več trupel. Najprej so odkrili gomilo v Gran Buru. V njej je bilo 400 trupel. V provinci Cordova so odkrili grobišča v kraju Della Plata, v Berziu in v Magdaleni. Pomalem odkrivajo taka grobišča povsod po državi. Koliko jih je, ne bi mogel reči, ker vsak dan odkrivajo nova. Vse to je sedaj prevzelo sodišče. Skupina advokatov zbira podatke, ki jih posredujejo pravosodnim oblastem, da bi odkrile identiteto ljudi, pokopanih v teh gomilah. V sedanji fazi je vse v rokah sodišča in treba je počakati, kaj bodo odločili sodniki.

Samo po sebi je umevno, da je vse to globoko pretreslo vest naroda in vest vsega sveta. Toda kaj več sedaj ni mogoče reči, ker preiskava še traja.

Zakaj so med izgubljeni tudi otroci?

Skupaj s starši so bili ugrabljeni tudi otroci. Ko so starši umrli, so otroke odpeljali. Zapirali so tudi noseče ženske, ki so rodile v zaporu. Ne vem, če se spominjate primera dveh urugvajskih otrok, ki so ju ugrabili v Argentini. Intervenirala je brazilska cerkev, stvar je prišla pred ekumenski škofovski zbor, in otroka so pozneje našli v Čilu. pa še en hud problem. Treba se je izogniti vsemu, kar bi sprostito sovraštvo in maščevanje. Zato je treba iskati rešitev povsod in vseh pravih poti, da bi se to žalostno vprašanje rešilo na človeški način. Treba je preprečiti še večje zlo, tisoče družin je treba osvoboditi móre in rešiti Argentino. Treba je torej delovati tako, da bo stvar pojasnjena in razčiščena, tako da se represivni mehanizmi ne bodo nikoli več sprožili, ne pri nas v Argentini, ne v Latinski Ameriki, ne kje drugje na svetu. Predsem pa je treba poskrbeti, da se represivni mehanizem iz Argentine ne bo širil drugam. V Boliviji so namreč moji rojaki zasliševali in mučili redovnika Julia Tumirija, člana stalne skupščine za človekove pravice. Mnogokrat nas vprašujejo, koliko od ugrabljenih ljudi je še živih. Tega ne vemo. Tudi če je živ samo eden, je treba storiti vse, da se živ vrne. Ne gre le za količino, marveč za načelo: za pravico do življenja, ki jo moramo vedno in povsod braniti.

Ali mislite, da je sploh kaj preživelih?

Verjamem, da jih nekaj je. Kakega bomo v kratkem videli. Primer Bolivijcev je konkreten: dva sta se vrnila iz koncentracijskega taborišča in sedaj nastopata kot prič. Njune izjave še preverjam.

Kaj si obetate od prihodnosti?

Zavedamo se, da živimo v zelo težavnem času. Razumeti moramo, da dogajanje v Argentini ni ločeno od dogajanja v drugih deželah Latinske Amerike: to, kar doživljamo v Argentini in kar smo tu trpeli, ustreza tako imenovani »ideologiji o nacionalni varnosti«, ki so jo škofje vse Latinske Amerike v Pueblu obsodili kot nečloveško in v nasprotju z evangelijem. Kaj pričakujemo od prihodnosti? V prihodnost moramo zreti z zaupanjem, ker zaupamo v človeka, v argentinsko ljudstvo in v narode vse Latinske Amerike, upravičeno pa verjamemo tudi v mednarodno solidarnost...

Ali so tudi razlogi za strah?

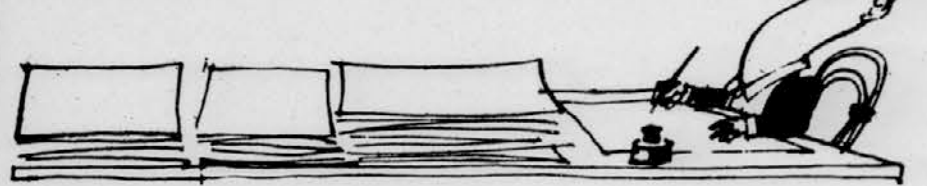
Da, veliko je tudi razlogov za strah. Pogosto me sprašujejo, zakaj. Odgovorjam takole: strah nas ohromi in če smo brezbržni, zapademo v duševno stanje strahopetne podlosti, s tem pa izgubimo identiteto osebnosti. Več vzrokov je, da nas je lahko strah: umor Duponta, nenehne grožnje, težavne razmere, občutek, da ne vemo, kam plovemo. Združeni in solidarni moramo biti, ko gre za to, da bi izboljšali alternativno rešitev: demokracijo.

Kdo je bil Dupont?

Dupont je bil publicist, brat nekdanjega argentinskega diplomata in prijatelj Elene Jolvert, ki je bila zaposlena na argentinskem veleposlanstvu v Parizu; ko se je vrnila v Argentino, so jo zaprli, mučili in ubili. Ta ženska je dobro poznala argentinske razmere. Ko je Dupont obtožil oblasti za umor Elene Jolvert, je navedel imena nekaterih voditeljev. Zato so zaprli njegovo brata in ga ubili. Argentinska javnost je bila zgrožena, ker je videla, da so določene metode še vedno sestavni del vsakdanje prakse. Prav zato se je treba boriti, da bi Argentina spet postala pravna država. Sedaj smo še popolnoma nemočni.

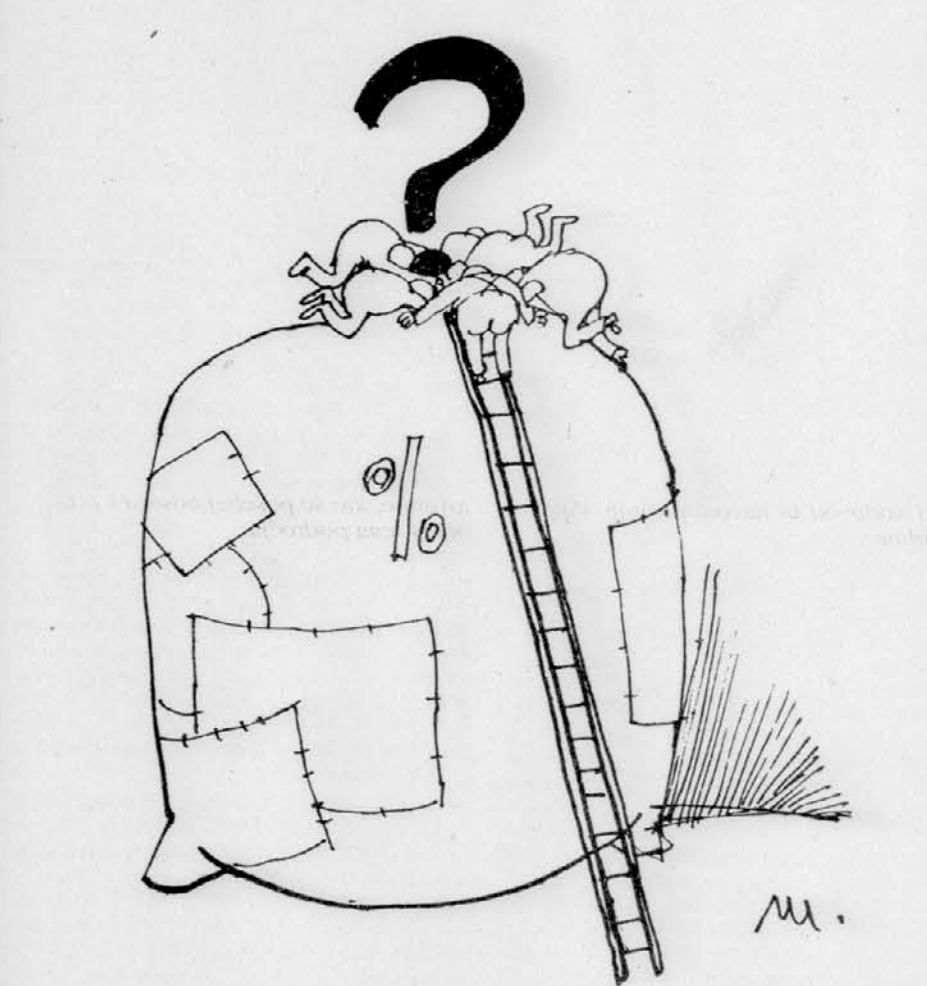
La Repubblica, Rim

Milan Maver: Pismo gospodu Jakobsonu

Več je manj

Dragi mr. Jakobson! Hvala za prijazno pismo in za predloga, ki ju z vam dano navostjo sporočate, kako podpreti našo gospodarsko stabilizacijo. Seveda ju moram gladko zavrniti. Ne ustreza naši stvarnosti. Mi vsekakor želimo priti iz težav, to je res, vendar ne za vsako ceno. Oziroma, če sem bolj natančen: cena niti ni tako zelo pomembna, dokler ju lahko pravično porazdelimo na vse prebivalce. Zgodovinsko je namreč dokazano, da so ljudstva nevezno trpežna in da vselej prežive in vse prenesejo; menjajo se le sistemi in režimi in oblasti, ljudstva pa ostajajo. Morda je po nekem tihem sporazumu urejeno tako zato, da lahko plačajo račune. V zgodovinski delitvi vlog namreč nekdo mora prevzeti na svoja pleča neprijetno dolžnost, da poravna račun za nepredvidene polomije. (Na tem mestu moram izrecno poudariti – da se ne bi spet kdo v pisnih bralcev spravil name z visoko donečimi besedami – da je naše ljudstvo brez oblastnikov. V tem pogledu smo kajpak srečnejši od drugih ljudstev. Mi imamo le tovariše in oblasti. Ali si morete zamisliti kaj bolj ugodnega: potrkate na vrata oblasti in rečete: »Zdravo, tovariši!« Oblast, ki je vaš tovariš, seveda ni več oblast, to men-da razumete. Ima le zgodovinsko odgovornost (in nekatere ugodnosti, ki jih vi

in jaz nimava). Ampak mi to hočemo. V tem je bistvena prednost naše stvarnosti, na katero smo upravičeno ponosni). Dovolite, da zdaj preidem k stvari. V vaši prvi pripombi ste se spotaknili ob naš zvezni proračun. Še do nedavnega sem se tudi jaz spotal ob enaj, ker sem zaradi premajhnega poznavanja zadev živel v prepričanju, da naj bi se tudi vlada vedla enako stabilizacijsko, kot zna pozivati k stabilizaciji svoje ljudstvo. Tega ne pravim zato, ker bi hotel spraviti na višjo ravno lepo navado, da drug drugemu gledamo v lonec. Nikakor ne. Človek le pomisli – kot vsak pre malo poučen občan – da je za 13 odstotkov povečani proračun zanesljiv vzvod za še hitrejšo dvigovanje cen, saj cene ne letijo pod nebo same od sebe. Kadar koli si ceno podrobneje ogledate, ugotovite, da se sestavlja iz samih majhnih odstotkov. In nekatere množice malih lončkov za izredno in redne prispevke, v katere nenehno kaplja. Kaplja za vse mogoče namerne. In čeprav je vsakokrat, kadar kdo zviša svoj odstotek prispevka, svečano zagotovljeno, da to ne bo vplivalo na porast cen, je prav tako jasno, da to bo vplivalo na porast cen. Torej bo vplival tudi večji proračunski lonček, s katerim se je te dni predstavljal zvezna vlada. Vse, kar je bilo rečeno za 13-odstotno povečanje proračuna, velja seveda še toliko bolj za 24-odstotno, ki ga je vlada naknadno izračunala in predložila delegatom kot popravek tistega, kar je bila pravkar predložila. Morda se vam bo zdelo, da je najbolj težavno izračunati prvoten odstotek predvidenega davčnega davka glede na dotok prejšnjega leta, in sicer tako, da je na koncu zadovoljiva z njim administracija in da dajo svoj pristanelek tudi delegati skupščini (zadovoljni ti tako niso nikoli z ničemer). Toda vse te začete težave so prava malenkost v primerjavi s težavami, do katerih pride potem v praksi, ko se predvidenega denarja nikoli ne steče v zvezo blagajno toliko, kot so vodilni tovariši izračunali, da bi ga bilo dobro imeti. Tedaj nastane ob koncu leta primanjkljaj, ki ga je treba na hitro uskladiti z rebalansom proračuna, kot se lepše reče krpanju lukenj.

Francé Avčín

Prejeli smo

Je jedrska energija že včerajšnja?

Pod naslovom »Postaja jedrska energija danes že včerajšnja?« Nova formula se glasi: elektriko iz svetlobe! Je ugodna nemška poljudna znanstvena revija GEO prinesla v junjski številki trditve: »Jedrska energija je energija od včeraj.« Članek poroča o predavanju predstavnika japonske družbe Sanyo dr. Yukinori Kuwanaja na zasedanju fotovoltaičnega maja 1982 v Strési ob Lago Maggiore, in sicer v organizaciji ustreznih komisij Evropske gospodarske skupnosti. Neki evropski znanstvenik je ta referat trpko ocenil takole: »Če Japoncem to res uspe, lahko vsi poberejo šila in kopita.« Zasedanje v Strési je pokazalo, da gre za sodobno neusmiljeno tekmovalstvo v svetovnem merilu. Kdo bo prvi? Kdo bo tehnično in gospodarsko zmagal v tej fotovoltaični dirki? Kdo bo zmagal v pridobivanju električne energije neposredno iz svetlobne, kar je edina racionalna rešitev energetskih problemov sodobnega sveta? Vse kaže, da bo Evropa, podobno kot nedavno v mikroelektroniki, izgubila dirko tudi v fotovoltaiki, čeprav je bilo v Strési med 500 Evropejci samo pol ducata Japoncev. Non multa, sed multum torej tudi tu. Razpravljali so o polprevodniških fotocelah, ki bi bile kar se da učinkovite in hkrati poceni. Te fotocelice naj bi brez posrednikov pre-

bo dajala 600 MW, ko bo končno delovala s polno zmogljivostjo) bodo izdelovali takorekoč serijsko, ker tu ne bo dragih mehanskih in električnih strojev, zapletenih in zato občutljivih naprav.

Medtem ko Evropejci se raziskujemo, organizirajo Japonci in Američani fotovoltaično energetiko že v velikem stilu. Spire Corporation v Massachusettsu, ustanovljena leta 1969, že nekaj časa nudi kompletne sončne centrale moči do 1 MW, vendar so zgrajene s kristalinskimi silicijevimi fotoelektričnimi celicami, ki se vrnijo v stensko vtično ploščadi, itd. si že omišljajo oskrbo elektrike naravnost iz večnega najcenejšega in najmočnejšega vsega najcenejših virov, iz našega Sonca. Pri tem jih podpira tudi država. Tako bo kmalu prišlo do gradnje električnih central na tekočem traku povsem po želji in potrebi ter z javno podporo. Tudi pretvorba njihovega enosmernega toka v omrežni tofrazni izmenični tok frekvence 5 Hz že dolgo ni problem niti v Evropi. Polprevodniški hišni inverztorji v velikosti večje aktivke, priključeni v stensko vtično ploščadi napejlave, povzročajo, da se številne vrtilje – nazaj, t. j. da svetlobna energija teče v javno omrežje. Tako lahko polnijo svoje klasične akumulatore, zlasti pa akumulacijske hidrocentrale (tudi s samo dnevno akumulacijo) kot posredne akumulatorje sončne energije za nočno potrošnjo. V prihodnosti bodo na vseh koncih našega trpinčnega planeta služile porabnikom velike in male sončne centrale bodisi samostojne, bodisi povezane z javnim omrežjem. Tako končno prihaja

čas, ko v znanostih in v politiki ma temo »nove tehnologije« ne govorimo več samo o izpolnjenih fizijskih reaktorjih, o šeglenih fuzijskih, o komunikacijski tehniki, celo o genskem inženiringu, ampak tudi o fotovoltaiki, kar smo doslej kratkovidno zamudili. Evropska gospodarska skupnost je že sklenila, da bo zgradila 16 različnih pilotnih fotovoltaičnih central. Kajti ne gre več samo zato, ali sončna energija je električni lahko kar prispeva, gre za to, da se vključimo tudi mi, da ne bomo zopet capljali na repu, kot pri mikroelektroniki. In ne nazadnje, gre tudi za to, da prenehamo kuriti s fosilnimi gorivi (premog in nafta), tem prastarim darilom Sonca, in z vžepnimi izpuhi zastrupljati ozračje, vodo in zemljo (kislilni dež). Zato je marsikje umirajo gozdovi in plodna zemlja postaja vse bolj kisla. Z mnogo fotovoltaike tudi ostvari te električne avta ne bo daleč. Tako to »najlepše darilo tehnike človeštva« ne bo več zahrbtnen zastrupiljavec vsega živega.

Francé Avčín

poštni predal 29

Nadaljevanje s 14. strani

vinami (t. j. 2000, 3000 in celo 4000 mm/leto).

V Sloveniji sta dve takšni področji. Prvo je na črni Kanin-Bohinjsko jezero-Trnovski gozd-Snežnik, s podaljškom na Risnjak in Velebit, s padavinami, ki znašajo več kot 3000 mm/leto. Druga cona je na črni Karavanke-Kamniške planice-Peca-Pohorje, s padavinami od 1500 do 2500 mm/leto.

Turbine za večje padce in manjši pretok so manjše in cenejše od turbin za manjši padec in večji pretok. Tudi strojnice za takšne hidroelektrarne so sorazmerno majhne in običajno podzemne.

Dovodi od akumulacij do hidroelektrarn in pogosto tudi od rek do akumulacij so podzemni. V našem primeru je stena samonosna, apnenec, dolomit, tonalit itd., in take rove lahko z veliko storilnostjo vrta mo s stroji.

Tako je npr. izdelan 12.000 m dolg vodovodni rov na Braču. Brane za akumulacije so lahko nasipne, tipa »rockfill«, brez glavnega jezera, zgrajene iz lokalnega drobljenega materiala, tj. materijala z melišči, rečnih teras ali iz kamnoloma v aktivnem delu akumulacij.

Pri tem ima večina takšnih hidroenergetskih sistemov v Sloveniji tudi pomembno zmogljivost:

	GWh
Hidrosistem Savinja-Kamniška Bistrica	okoli 250
Gornja Idrija-HE Ajdovščina, kraški vodovod HE Pohorje, za mariborski vodovod	okoli 100
Radovna-Boh. Bela-HE Bled	okoli 100
Gornja Trž.	okoli 200
Bistrica-Kokra-Stromol	okoli 150
Hidrosistem Meže	okoli 140
Ribnica-Rinža-HE Kolpa	okoli 280
Gornja Kolpa-HE Kuzelji I in II	okoli 450
Savinja-HE/CE Gračnica, 70% je črpalna energija	okoli 250
Učja-Kortinka-Soča-HE	okoli 250
Tolmin I in II	okoli 1300
Gornja Kortinka Rajhl-Soča, v dogovoru z Italijo	okoli 320
HE Nadža	okoli 70
Hidrosistem Idrija/Trebuša	okoli 300
Bistrica-HE Muta	okoli 50
Bohinjsko jezero-Aku	okoli 400
Ravnje-HE Tolmin	okoli 400
HE/CE Sopot, okoli 95% je črpalna energija	okoli 500

Z vodo iz nekaj naštetih hidroenergetskih sistemov lahko rešimo probleme pitne vode in navodnjavanja za nekaj pomembnih območij v Sloveniji. Na primer:

Kraški vodovod in navodnjavanje Vipavske doline

Celoten Kras in Vipavska dolina, kjer se danes često zmanj vlagajo velika finančna sredstva za nekaj desetnih litrov vode v sekundi, ki jih bo treba črpati, lahko dobi povprečno 4 m³ s vode po gravitaciji iz akumulacije na Gornji Idriji.

Treba je zgraditi akumulacije za okoli 12 Mm³ in 9000 m \bar{A} va minimalnega profila.

Hidroelektrarna Ajdovščina bi tako proizvajala okoli 100 GWh.

Akumulacija na gornji Idriji bi hkrati preprečila pogoste poplave v Idriji.

Vipavska dolina, ki naj bi bila bodoči vrt Slovenije, bi tako dobila dodatnih 120 Mm³ vode za navodnjavanje.

Vodovod za ljubljansko kotlino

Vodo iz Logarske doline bi z rovom odvedli v akumulacijo v dolini Podvoljeka, od koder bi voda po rovu minimalnega profila odtekala kontrolirano na HE Stahovica, kjer bi bil odzvem vode za celotno ljubljansko kotlino.

Treba je zgraditi akumulacije in okoli 14.000 m vodnega rova v prvi fazi. Ta hidrosistem je mogoče naknadno dopolniti: Z dovodom vode z levega brega Kamniške Bistrice, z višinskim dovodom Podolševskih vod in vode gornje Meže na HE Solčava, s HE Kamnik v dolini Tunjice in z novim prelepim jezerom Tunjice in s HE Krize.

Ta hidrosistem bi daljal več kot 250 GWh, Ljubljana z okolično pa bi dobivala praktično neomejene količine zdrave pitne vode s pritiskom 4 bar.

Hidrosistem Kobre in Gorenjski vodovod.

Vodo iz gornje Tržiške Bistrice bi odvedli na HE Podlog in akumulacijo Podlog, od tam na HE Kobra in akumulacijo Kokra. Iz akumulacije Kokra bi odvedli vodo na HE Strmol.

Treba je zavrtati okoli 18.000 m rovom manjšega profila. Ta sistem lahko daje zdravo pitno vodo za Kranj in okolico s primernim pritiskom ni z odvzedom pri hidroelektrarni Kokra.

Proizvodnja energije znaša okoli 150 GWh.

HE Pohorje in vodovod Maribor

HE Pohorje temelji na zajetu višinskih vod in zaščitenega področja Loibnice, Oplotnice in Bistrice, okoli 900 m visoko ali alternativno 800 m. HE Pohorje na višini 310 m bi proizvajala več kot 100 GWh vršne energije. Maribor z okolično bi lahko dobival do 3 m³ s zdrave pitne vode s pritiskom 4 bar.

Med naštetimi hidroenergetskimi objekti je vsekakor najpomembnejši hidrosistem Učja-Kortinka-Soča-Aku Gornja Tolminka-He Tolmin I - glavna Aku Tolminka-HE Tolmin II, ki bo daljal več kot

1300 GWh dragocene vršne energije. Ta hidrosistem temelji na akumuliranju vse vode v akumulacijah na Učji in Tolminki, tj. izven korita Soče. Hidrosistem Soče je mogoče kadarkoli povečati z vodo Bohinjskega jezera za nadaljnjih 400 GWh vršne energije.

Črpalne HE

Posebej važno vlogo v hidroenergetskem sistemu Slovenije bi morale imeti črpalne hidroelektrarne, kjer bi lahko shranjevali odvečno energijo vseh naših hidro in termoelektrarn ter jedrske elektrarne Krško.

Izdelan je sicer projekt za črpalno hidroelektrarno na Dravi, vendar bi morali zgraditi še najmanj dve črpalni, in sicer: črpalno HE Savinja/Gračnica z akumulacijo okoli 80 do 100 Mm³ in črpalno HE Sopot/Sava z vodnim rovom pod Kumom ali alternativno črpalno HE Prusnik z akumulacijo okoli 100 Mm³ na potoku Škledrovce.

Vendar je izgradnja vseh teh hidrosistemov in črpalnih HE mogoče le z izgradnjo akumulacij, pogosto z izjemno velikim nihanjem vodne gladine, kar pa ZVOS kategorično odklanja. Seveda ima ZVOS pomembno in kočljivo nalogo, vendar ne more uspešno delati, če preprosto da veto na vsako rešitev z akumulacijo.

Z molotovskim »njekt« in brez konstruktivnih nasprotnih predlogov ter s časovnim odlaganjem rešitev na naslednje tisočletje naše energetske situacije ne bomo rešili.

Pri vsem tem se moramo vprašati, kako pa drugi rešujejo te probleme v podobnih razmerah? Za primer sem izbral Švico, ki ima le 42.000 km² in leži prav tako v alpskem svetu. Švica ima 14 nacionalnih parkov in rezervatov. Je izrazito turistična dežela s prelepimi jezeri, 43 naravnih jezer je večjih od 0,3 km²; na 8 jezerih so zgradili betonske brane in uporabljajo jezera za akumuliranje vode. Švica je svoj ZVOS, t. j. »Švicarsko ligo za zaščito narave«, ustanovila že 1909, a že leta 1880 so ustanovili »Švicarsko društvo za zaščito nacionalnih zgodovinskih spomenikov«. Švicarska proizvodnja elektroenergije je lani bila 52.000 GWh, od tega:

TE na mazut	2%	1.000 GWh
je drski	28%	14.500 GWh
hidroenergija	70%	36.500 GWh

Skupno imajo v Švici 435 hidroelektrarn z več kot 300 kW, od tega:

14 akumulacijskih HE z več kot 200 GWh, 38 akumulacijskih HE s proizvodnjo 40 do 200 GWh in 27 pretočnih HE s proizvodnjo 40 do 200 GWh.

Skupna instalirana moč švicarskega hidrosistema znaša 11.400 MW.

Več kot 90% vseh HE objektov in proizvodnje hidroenergije je na območju gornje toka Rhone, Ticino, Rheine, Inna in Aare, tj. na površini, ki je enaka površini Slovenije, kar še posebej odseva v pretoku vode s tega področja:

Pretok m ³ /s	območje na švicarski glavnih HE	na švicarski mejni
Rhone	179 m ³ /s	335 m ³ /s
Ticino	70 m ³ /s	86 m ³ /s
Rhein	200 m ³ /s	1028 m ³ /s
Inu	57 m ³ /s	57 m ³ /s
Aare	61 m ³ /s	557 m ³ /s
Skupno	567 m ³ /s	2063 m ³ /s

Na tem območju znašajo padavine od 1500 mm do 2500 mm na leto, vendar so tukaj tudi doline z izredno malo padavinami, na primer:

dolina Rhone	Sinon s 590 mm/leto
dolina Inna	Scuol s 710 mm/leto

Skupna površina 38 umetnih akumulacij znaša 74,2 km². Najmanjša površina znaša 0,2 km², največja akumulacija ima površino 10,9 km².

Da bi zgradili te akumulacije, so v Švici zgradili ustrezno število bran. Nekatere so po višini med največjimi na svetu:

Brane	višina (v volumen m)	material (m ³)
Grande Dixance	285	5,97
Mauvoisin	237	2,03
Verzasca	220	beton
Luzzone/Blenio	208	beton
Mattmark	120	10,50
Göschentalp	155	9,35

Na osnovi teh in številnih drugih akumulacij so zgradili pomembne hidroenergetske objekte, od katerih omenjam le največje. Pri tem moramo upoštevati, da ima vsaka od 435 HE z več kot 300 kW in prav tako tudi manjše HE pripadajočo akumulacijo.

Hidrosistem	Skupen Akumul. padec, m	Mm ³	GWh
Grande Dixance	1892	400	1764
Oberhasli	1683	196	1587
Hinterrhein	1264	215	1410
Maggia	2114	170	1005
Engadine	674	170	1005
Emmoson	1478	238	943
Blenio	1418	92	933
Mauvoisin	1866	180	835
Skupaj 8 HE sistemov		1628	9964

Največji enkratni padec Chadoline znaša 1754 m.

Moč švicarskega hidroenergetskega sistema temelji na gorskih akumulacijah z velikimi padci in relativno majhnimi pretoki. Tako je v Švici in podobno je tudi v Avstriji in severni Italiji, tj. v Alpah.

Kakšni so potencialni kriteriji in merila švicarske lige za zaščito narave? Ni dvoma, da je švicarska liga za zaščito narave našla več razumevanja za izgradnjo številnih hidroelektrarn in akumulacij ne da bi pokvarili zunanjo podobo dežele in ne da bi izgubili svojo narodno identiteto.

Ali naš ZVOS morda trdi nasprotno, namreč, da švicarji niso znali ohraniti svojih

naravnih lepot in da švicarska liga za zaščito narave ne uporablja pravih kriterijev, ko gre za izgradnjo akumulacij.

Vsi naši hidroenergetski objekti, ki jih omenjam, mednje niso vključene HE na Dravi, Savi, Muri, srednji Kolpi, Krki in sistem Cerkljansko jezero/Planina, bodo lahko proizvajali okoli 6000 GWh vršne energije. S tem pa niso izčrpane vse možnosti za izgradnjo HE v Sloveniji in menim, da bo z drugimi manjšimi HE mogoče proizvajati še nadaljnjih 1000 GWh. To je vsekakor pomembna proizvodnja energije, če znaša skupna proizvodnja energije na Dravi samo 2660 GWh.

Pomembno pa je tudi dejstvo, da bo samo izgradnja hidroelektrarn z akumulacijami omogočila optimalno izrabo obstoječih in bodočih hidroelektrarn na Savi in Soči in da se bo proizvodnja hidroenergije v njih zaradi kontroliranega pretoka povečala za 15 do 25%.

Le če bomo uresničili predlagani način izgradnje hidroelektrarn, bomo rešili problem pitne vode za Kras, problem navodnjavanja Vipavske doline in Krasa, problem zdrave pitne vode za ljubljansko kotlino in Gorenjsko, problem zdrave pitne vode za Maribor in okolico ter omogočili proizvodnjo hidroenergije okoli 12.000 GWh, čeprav so vse dosedanje ocene mnogo nižje.

A to so vsekakor problemi, ki prav tako sodijo v problematiko našega ZVOS.

Viktor Sosič, Ljubljana

Delo, 10. decembra

Nevarna popustljivost

Povod za ta prispevek je komentar z naslovom Nevarna popustljivost, ki pa navsezadnje ni nič izjemnega. Že nekaj mesecev sredstva javnega obveščanja objavljajo podobne alarmantne podatke (na primer o 1.500 milijardah dinarjev lažnega dohodka, oziroma porabe brez kritja), kar je - na srečo - v znatnem obsegu močno pretirano in zaenkrat premalo pojasnjeno, v še večjem pa je kritika obstoječega stanja in ravnanja usmerjena na napačen naslov - namreč na celotno gospodarstvo.

Ne motem razumeti, zakaj pri tolikšnem številu predpisanih podatkov in zaključnih računih in periodičnih obračunih niso zbrani in posredovani pristojnim institucijam (in končno tudi javnosti) popolni in razumljivi podatki tudi o »dinarskih bilancah«. Namesto celovitega prikaza finančnega stanja organizacij združenega dela gospodarstva in družinskih dejavnosti ter bank dobesedno burimo duhove z enostransko oceno posameznih podatkov, pri tem pa naj bi za težave bilo v prvi vrsti krivo gospodarstvo. Pri napačni diagnozi in vzrokih za bolezen tudi zdravljenje ne more biti uspešno.

V prvem odstavku komentarja piše: »V letošnjih prvih devetih mesecih je gospodarstvo terjalo 476,55 milijarde dinarjev, dobaviteljem je bilo dolžno 466 milijard, za obratna sredstva pa je dolgovalo več kot 1.046 milijard dinarjev. Vse to so neplačani računi, ki jih je treba poravnati, pri tem pa trenutne težave ne bi smele biti izgovor.«

Ti zneski predstavljajo stanje z dne 30. septembra 1982, zato ne moremo govoriti o terjatvah oziroma dolgovih »za obdobje prvih devet mesecev«. Za obdobje poslovanja prikazujemo celotni prihodek, porabljena sredstva, dohodek, izplačane osebne dohodke itd., ne pa podatke o sredstvih in njihovih virih. Terjatve iz naslova prodaje za neko obdobje so namreč skoraj enake celotnemu prihodu in le manjši del (npr. v poprečju okrog 20-dnevna prodaja) je stalno odprt in izkazan v obračunih. Isto velja za obveznosti do dobaviteljev ali za kredite. Te zneske moramo primerjati s stanjem v prejšnjem obračunu (še boljše je serija podatkov za več let) in le na tej podlagi lahko najprej ugotovimo, ali se stanje terjatve in dolgove povečuje sorazmerno s celotnim prihodom (in inflacijo) ali se znižuje, oziroma se povečuje nesorazmerno. Le iz takšne primerjave lahko potegnemo oceno, da kupci ne plačujejo računov in dogovorjenem ali zakonitem roku (in da je finančne nediscipline več), medtem ko pasivna, vendar kategorična trditve, da gospodarstvo ne plačuje računov, res ni na mestu. Tudi pri ugotovitvi, da dolgovi naraščajo, ni povsem logično, če pravimo, da gre za »prilaganje tujega dohodka«. Pri obveznostih, ki izvirajo iz gospodarskih pogodb, je namreč obvezno plačilo zamudnih obresti po najnižji stopnji 25%, medtem ko banke v takšnih primerih že vrsto let poleg rednih obresti obračunavajo tudi visoke zamudne obresti.

Nimam zbranih podatkov iz periodičnih obračunov gospodarstva po stanju 30. septembra 1982, zato navajam ustrezne podatke iz obračunov po stanju 31. marca in 30. junija 1981 ter 31. marca in 30. junija 1982, in sicer:

Opis	stanje na dan - v milijardah din			
	31. 3. 1981	30. 6. 1981	31. 3. 1982	30. 6. 1982
Terjatve kupcev od tega:	283	330	393	457
krite terjatve	179	215	248	294
nekrite terjatve	104	115	145	162
Obveznosti do dobaviteljev	308	336	393	444
Predplačila kupcev	203	224	287	336
Obveznosti za kredite skupaj od tega:	1.399	1.498	1.839	1.922
- za osnovna sredstva	684	718	858	874
- za obratna sredstva				
dolgoročni krediti	224	225	261	273
kratkoročni krediti	444	503	663	709
- sanacijski krediti	27	52	57	66

Skupne terjatve iz tekočega poslovanja so se v letošnjem tretjem trimesečju (če upoštevamo novejšje podatke iz komentarja) povečale s 457 milijard dinarjev na 476, obveznosti oziroma dolgovi pa s 444 na 466. Z »dolgovanjem za obratna sredstva« so verjetno mišljeni dolgoročni in kratkoročni krediti za obratna sredstva, ki so po stanju 30. junija znašali 982 milijard in so do 30. septembra narasli na 1.064 milijard dinarjev.

Terjatve kupcev so približno enake obveznostim do dobaviteljev (saj gre za zbirne podatke gospodarstva in je terjatve v enem ozdu hrakati obveznost v drugem). Popolnoma pa seveda ne morejo biti enake, saj zbirna bilanca vsebuje tudi dolžniško-upniška razmerja iz poslovanja s tujno (izvoz, uvoz), drugih organizacij (izven gospodarstva) in občano.

Kot vidimo, ne gre za dospelpe neporavnane obveznosti (neplačane dolgove), pač pa za stanje terjatve in obveznosti oziroma kreditov. Zneski se resnično večajo, vendar so se lani še dokaj skladno z rastjo celotnega prihodka. Letos se je razmerje močno poslabšalo, saj je po polletnih obračunih celotni prihodek večji za 31% in dohodek komaj za 27, medtem ko so terjatve narasle za 38 odstotkov.

Zanimivi so tudi podatki o »vezavi sredstev pri kupcih«, preračunano v dneve. Odprte terjatve predstavljajo prodajo za štiri dni:

po stanju 31. 12. 1980	22,5 dneva
po stanju 30. 6. 1981	18,7 dneva
po stanju 31. 12. 1981	18,8 dneva
po stanju 31. 3. 1982	18,9 dneva
po stanju 30. 6. 1982	19,8 dneva

Izračun je metodološko poenostavljen, saj so v skupnem znesku zajete tudi terjatve v tujini (v teh primerih je plačilni rok, veliko daljši kot 15 dni, kar sicer velja za plačila v državi), celotni prihodek je deloma realiziran s prodajo za gotovino itd.

V letih 1974 in 1975 - v obdobju najhujše nelikvidnosti in medsebojne kreditiranja - je na enak način izračunana vezava znašala okrog 70 dni; v prvem letu po uveljavitvi sedanjega obračunskega sistema pa 20 dni, torej približno toliko kot brez menic letos in lani!

Če je res tako, zakaj potem že tretje leto nastajajo na tem področju čedalje večje težave v gospodarstvu! Iz zbirnih podatkov ali povprečij seveda ne bomo dobili odgovora, temeljitih analiz, ki bi za daljšo obdobje prikazale in pojasnile vse spremembe, do katerih je postopoma prišlo v bilancah gospodarstva, pa žal nimamo. Te spremembe so namreč v strukturi poslovnih sredstev (večji je delež osnovnih sredstev in nedokonanih ali ustavljenih investicij), še bolj pa se je poslabšala struktura njihovih virov. Skromno povečanje poslovnega sklada iz delitve čistega dohodka, pri sicer nenehnem porastu splošne in skupne porabe (kljub vsem pozivom) zoper njo, komaj zadošča za obvezna posojila in razne oblike - tudi obveznega - združevanja ter za lastno udeležbo pri investicijah. Dejstvo je, da se naglo znižuje delež lastnih virov obratnih sredstev, marsikje pa je celo že prišlo do financiranja oziroma kritja osnovnih sredstev s tujimi kratkoročnimi viri.

Medsebojne terjatve in obveznosti celotnega gospodarstva so zdaj še v sprejemljivih okvirih, poglabljajo pa se razlike med posameznimi organizacijami združenega dela (tudi glede na njihovo dejavnosti). Ko že obravnavamo terjatve in obveznosti, ne smemo prezreti, da v še večjem obsegu (letos kar za 50 odstotkov) naraščajo predplačila. Nekatere organizacije združenega dela (seveda predvsem zaradi monopolskega položaja) zahtevajo pri prodaji plačilo vnaprej ali s čeki, druge pa so prisiljene sprejeti menice (z rokom plačila do 90 dni). Primerjava terjatve kupcev s prejetimi predplačili (kupcev!) je dovolj zgovorna, saj so predplačila po stanju 31. marca znašala 203 milijarde ali 72 odstotkov glede na znesek neporavnanih terjatve, po stanju 30. junija 1982 pa kar 336 milijard dinarjev ali 74 odstotkov!

Komentar omenja tudi izdajanje fiktivnih menic. Ni navaden znesek, a iz drugih člankov (radijskih in televizijskih oddaj) vemo, da gre za 70 ali 75 milijard; po eni izmed številnih informacij pa naj bi bilo »zgolj prek menic ustvarjenih okrog 700 milijard dinarjev, ki nimajo za podlago nobene proizvodnje...« (Gospodarski vestnik, 15. oktobra 1982). Nekaj moram podčrtati - dejansko stanje ne zasluži takšnega potenciranja, ali če hočemo dobesedno, izživljanje.

Nobena menica, izdana po določbah zakona o zavarovanju plačil, ni brez kritja, saj za plačilo poleg dolžnika jamči banka ali kaka druga organizacija združenega dela. Zanimarljivo majhno število menic ob dospelosti ni bilo plačanih, če pa je že prišlo do protesta (ker sta bila takrat dolžnik in avalist - v tem primeru nekada druga organizacija - brez denarja), so dosedaj, seveda z zamudo, tudi te obveznosti poravnane.

Ne razumem, kaj sploh je mišljeno s fiktivno ali, po naše, lažno menico in zakaj tem zares izjemnim pojavom (ki spadajo na področje klasičnega kriminala) posvečamo

tako veliko pozornost. Če menica ni izdana na podlagi prometa blaga in storitev, s tem ni bil ustvarjen (lažni) dohodek, ampak lahko v največ treh mesecih - če je uspelo takojšnje vnovčenje pri banki - dobijo denarna sredstva.

Problem ni v lažnih in nepokritih menicah, pač pa v povsem običajnih zakonitih menicah, ki imajo po določbah zakona o zavarovanju plačil trojno vlogo: terjatve, pokrite z menico, se vstejejo v plačane prihodke, s prejeto menico lahko plačamo svoje obveznosti in izdano menico je treba poravnati najpozneje v 90 dneh - torej smo si s tem sami odobrili kratkoročni kredit.

Sedanji obračunski sistem je bil uveljavljen leta 1976. V prvih dveh, treh letih je bila uporaba menic dokaj skromna, saj je bilo - zaradi izdatne finančne podpore - denarja še preveč. Šele omejitveni kreditno-monetarni ukrepi, ki so od leta 1979 dalje vedno ostrejši, so razlog za močan porast plačevanja z menicami. Zmanjšanje »pravega« bančnega denarja je gospodarstvo nadomestilo z izdajanjem menic. Nekdanje nezakonito medsebojno kreditiranje tokrat v novi zakoniti obliki! Vse to pa je že ves čas deložno vsestranske družbene, pa tudi znanstvene podpore, saj posamezni teoretiki zatrjujejo, da je le menica pravi denar, saj ima podlgo v blagovnih tokovih.

Če hočemo ali ne, moramo priznati, da se menice niso uveljavile zaradi nekih prednosti (saj jih nimajo, ker smo jih resnično potegnili iz naftalina), pač pa predvsem kot izhod v sili. Po zakonu o zavarovanju plačil tudi storitve (ali še bolj nazorno - kruh in mleko) lahko plačamo z menico, torej z odložitvijo do 90 dni! Z menicami lahko plačuje svoje obveznosti tudi trgovina, ki prihodke ustvarja izključno s prodajo za gotovino in je zato v primerjavi s proizvodnimi dejavnostmi v privilegirano položaju. Končno celo že zapadle obveznosti iz naslova izvoznih stimulacij »plačujemo« gospodarstvu z menicami.

V navedenih podatkih o obveznostih do dobaviteljev, ali izračunano vezavo pri kupcih, niso upoštevane menice, ker so zaenkrat še zakonit nadomestek denarja. Zaradi omejenih možnosti uporabe menic (nekateri ozi jih odklanjajo, ker nimajo zalog s prodajo, v bankah pa jih sredstev za predčasn odkup), jih vedno več ostaja v blagajnah. S tem je že popačena idealno zamišljena vloga menic. Če namreč odprte obveznosti do dobaviteljev povečamo za obveznosti iz naslova izdanih menic (in v enakem znesku tudi terjatve), se nam povprečna 20-dnevna vezava sredstev pri kupcih skoraj podvoji!

Ponovno poudarjam, da je pri oceni stanja preveč posploševanja in improvizacij. Z ustrezno analizo na podlagi zaključnih računov bo treba čimprej pogledati, katere organizacije so povzročile težave, saj je večina združenega dela še »zdrava«. To so nedvomno ozdi, ki že vrsto let poslujejo z izgubo ali na meji uspešnosti, dalje tisti, ki so »zainvestirani« in podobno. Prepričan sem, da v bilancah ni 1.500 milijard lažnega dohodka, saj je ta znesek skoraj enak enoletnemu dohodku gospodarstva Jugoslavije, presega predračunsko vrednost vseh tekočih investicij, je 7-krat večji od zveznega proračuna itd.

Začasno ustavljene investicije niso razdeljene »lažni dohodeki«, pač pa zamrznjena sredstva, kar je marsikje posledica nepripišljenih poslovnih odločitev; to tudi niso neplačani zapadli dolgovi doma ali v tujini.

Res pa je lažni dohode

Anketa Dela: Kako poteka usklajevanje zvezne resolucije za prihodnje leto?

Skupni cilj je jasen in ne smemo
dovoliti, da se bo zameglil v
množici posamičnih interesovRepublike in pokrajini podpirajo osnovna resolucijska izhodišča, razhajajo pa se
predvsem pri iskanju posameznih rešitev v sistemu delitve

Resolucija o družbenoekonomskem razvoju Jugoslavije v prihodnjem letu, ki jo te dni usklajujejo v delovnih telesih zbora republik in pokrajin, se precej razlikuje od dosedanjih podobnih dokumentov. Od nje zahtevajo predvsem dvoje: vsebovati mora rešitve, da bo Jugoslavija lahko čim manj boleče prebrodila prihodnje gospodarsko leto, ki bo zagotovo eno najtežjih v zadnjih desetletjih, vsebovati pa mora tudi dolgoročneje zamisli gospodarske politike. Z drugimi besedami: čim bolj mora biti zasnovana na dolgoročnem programu gospodarske stabilizacije, ki ga je izdelala tako imenovana Kraigherjeva komisija.

Usklajevanje kratkoročnih, včasih celo kompromisnih rešitev z dolgoročnejsimi težnjami, vsekakor ni lahka naloga, oblikovanje resolucije pa še otežuje dejstvo, da se bo treba v prihodnjem letu odpovedati marsičemu, kar se nam je doslej zdelo nekako samoumevno. O tem, kako te dni poteka oblikovanje tega pomembnega dokumenta, smo se pogovarjali z nekaterimi vodji in delegati republiških in pokrajinskih delegacij v zboru republik in pokrajin skupščine Jugoslavije.

KEMAL HALILOVIĆ (BiH): Spriču gospodarskih težav, s katerimi se spopadamo, je opredelitev o opiranju na lastne sile, ki se je jasno uveljavila tudi v resoluciji, edina pravilna razvojna pot. Tudi doslej smo vselej našli izhod iz težav, če smo se bolj oprli na lastne sile, se pravi na delovne ljudi, in zmožljivosti, ki so nam na voljo, ter smotrneje izkoriščali naravno bogastvo in vse surovine.

Tudi v ekonomski politiki za prihodnje leto je opiranje na lastne sile pot za odpravo stagnacije v gospodarskem razvoju, kar naj bi hkrati s povečanim izvozom in nadomeščanjem uvoza prispevalo k oživiljanju gospodarskih tokov. S sedanjo veliko odvisnostjo od uvoza plačujemo dejstvo, da nismo dovolj mislili na to, da imamo marsikaj sami, da lahko marsikaj izdelamo doma in da nam tega ne bi bilo treba kupovati na tujem. Ko govorimo o opiranju na lastne sile in usklajevanju teh odnosov v razvoju države, se logično zastavljajo tudi vprašanja spremembe naše gospodarske strukture.

Na podlagi tega načela je ena izmed smernic ekonomske politike za prihodnje leto opredeljena, da je treba možnosti, ki so nam na voljo, res kar najbolj izkoristiti, kar pomeni, da ne bomo uvažali tistega, kar ni nujno. Druga opredelitev je, da je treba z varčevanjem in strogo omejitvijo vseh oblik finalne porabe zagotoviti možnosti za odpravo sedanjih plačilnobilančnih težav, odločilo dolgov in nujen uvoz. Če bomo torej učinkoviteje gospodarili in smotrneje uporabljali razpoložljiva sredstva, med njimi tudi devizna, bomo v prihodnjem letu težavnem gospodarskem letu s takšnim ravnanjem in solidarnim prevzemanjem bremena gospodarskih težav zagotovili možnosti, da bi v prihodnjih letih celotni razvoj zasnovan na bolj zdravih temeljih. Menim, da tudi delegacije drugih republik in pokrajin iz istega zornega kota obravnavajo naloge in besedilo resolucije za prihodnje leto.

Tako kot vselej, je kajpada poleg enotnega mnenja o temeljnih vprašanjih našega nadaljnjega razvoja slišati tudi različna stališča in mnenja o reševanju posameznih konkretnih vprašanj. Sodeč po dosedanjem poteku usklajevanja planskih dokumentov (za nami je že drugi krog) pa domnevam, da jih bomo uspešno in pravočasno uskladili. Nato bo naša najpomembnejša naloga, da vsi in povsod dosledno izvajamo dogovorjeno politiko, ne da bi jo spodbopavali zaradi posameznih problemov in interesov. To je bistveni pogoj za uspešno gospodarjenje v prihodnjem letu, ki edini lahko obrudi sadove, celo če med usklajevanjem ne bi mogli najti najboljših rešitev za vsa vprašanja. Ne moremo reči, da v dosedanjih zakonih, sporazumih ali dogovorih, sklenjenih v delegatski skupščini, ni bilo marsikaj dobrega, s težavami pa smo se vselej spopadali pri njihovem izvajanju tako, zdaj, žal, vsi občutimo materialne posledice tega.

MILUTIN JOVIČEVIĆ (SR Črna gora): Skupščina SR Črne gore podpira smer, ki je začrtana v osnovni resoluciji za leto 1983, upoštevajoč, da razvojna politika v naslednjem letu temelji na naših sedanjih stvarnih možnostih. Celotni načrt o razvoju države, kot je razgrnjen v osnovni resoluciji, po našem mnenju izhaja iz dognanih plačilnobilančnih okvirov. To izhodišče je povsem pravilno, saj ne potrebujemo načrtov, ki spominjajo na sezname naših želja, ne upoštevajo pa realnih možnosti. Vendar opazoma, da nekatere spremembe v metodi načrtovanja še niso dovolj pripravljene. Celotna nova zasnovana načrtovanja gospodarskih odnosov, ki temelji na osnovni zakonov o deviznem poslovanju in odnosih s tujino, je narekovala temeljite priprave, ki pa doslej zagotovo niso bile zadovoljive.

Podpiramo temeljno naravnost osnutka resolucije, pri čemer pa menimo, da breme, ki ga nalaga potreba, da celotno porabo, celotno gospodarsko politiko spravimo v realne okvire, ni enakomerno razporejeno. V zvezi s tem opozarja Črna gora na nekatere težave. Na primer: ko gre za doslej ustvarjene fiksne in zajamčene obveznosti do tujine, je tu potrebna ustrezna oblika solidarnosti. Pri tem je treba imeti pred očmi dosedanja gospodarski razvoj Črne gore, ki je favoriziral graditev bazičnih objektov. Razvoj črnogorskega gospodarstva je bil torej v duhu temeljnih jugoslovanskih smernic.

Zdaj pa z nekaterimi rešitvami hočejo, da pade breme takega razvoja na pleča gospodarstva tega področja, česar ni mogoče sprejeti, saj so te surovine potrebne vsej državi. Tako pride na Črno goro samo 5 odstotkov porabe jekla iz nikšiške železarnice, 95 odstotkov pa na gospodarstvo v drugih krajih Jugoslavije.

Kar zadeva gospodarska posojila za premostitev nelikvidnosti, ki jih je dala Narodna banka Jugoslavije nekaterim bankam in s tem praktično tudi področjem, pa ta stvar glede na to, kako je zamisljena, ne bi mogla biti sprejemljiva, ker je v sistemu deficit priznana ekonomska kategorija. To bi bilo treba urediti v kontekstu zakonito priznanega deficita določenih področij.

Menimo, da je treba v denarno-posojilni politiki napraviti bistvene korekture, tako da bi iz omejitve izveli določena namenska sredstva, kot so sredstva sklada federacije za razvoj nezadostno razvitih republik in SAP Kosova in pa namenska sredstva za odpravljanje posledic potresov. Mislimo tudi, da je treba sprejeti ustrezno rešitev glede dodatnih sredstev iz zveznega proračuna za nezadostno razvite republike in Kosovo.

Nekaj teh naših stališč je našlo razumevanje. Vendar pa nekatera vprašanja niso niti prišla na dnevni red, kot na primer devizno poslovanje in odnosi s tujino. Usklajevanje nas torej še čaka.

Dr. BERISLAV ŠEFER, predsedujoči delegacije SR Hrvaške: Delegacija SR Hrvaške se v celoti zaveda težav, na katere bodo drugo leto naleteli gospodarstvo in družbene dejavnosti, zaradi tega pa tudi celotna jugoslovanska družba. Menim, da sta pri nas še zlasti globoka zavest in spoznanje, da je samo povečanje izvoza bistvena naloga, od katere bo drugo leto odvisno celotno gospodarstvo in, če hočete, tudi splošni položaj. Povečanje izvoza je torej tudi osrednji gospodarski problem, ki ga bo treba rešiti.

In naše najpomembnejše pripombe k resoluciji in tako imenovanim spremljajočim dokumentom? Prvič menimo, da le-ti ne definirajo pogojev gospodarjenja za delovne organizacije. To bi moralo biti storjeno v tolikšni meri, da bi kolektivni lahko na realnih osnovah izoblikovali programe in medsebojno sodelovali. In nazadnje, da bi v vsem tem videli svoj gospodarski interes in da bi ta interes uresničili.

Pri vsem tem je spet ključno vprašanje razpolaganja z devizami, ki jih zaslužijo delovne organizacije. Povem vam, da je letošnja izkušnja s tako imenovanim malim deviznim zakonom jasno pokazala, da ta način ni bil ustrezen in da je interes, koncipiran v zakonu, pripeljal do tega, da gospodarstvo razpolaga z minimalno količino deviz. Mislim, da je treba deloma tudi v tej stvari iskati vzroke za stagnacijo in celo zmanjševanje proizvodnje v naši državi.

Če govorimo o izvozu kot gonilni sili gospodarske aktivnosti, se moramo najprej spoznanemu o ukrepih, ki bodo ta sektor poslovanja dejansko oživil in omogočili povečanje proizvodnje blaga za izvoz.

Dodal bi, da bo v tej zvezi drugo leto tudi boljše reševanje problema energetike – ob zagotovitvi najnujnejših virov za razvoj te panoge – prav tako bistvena komponenta celotnega razvoja. In glede na uvedene ukrepe v omejitveni denarno-posojilni politiki bo treba pri vsem tem paziti, da se omejitvene »škarije« ne bodo spremenile v coklo, ki bo zaprla izhod iz stagnacije.

Sabor SR Hrvaške osnovne cilje načrtovane politike na splošno podpira, vendar opozarja, da je treba preveriti stopnjo omejevanja skupne porabe. Še zlasti osebne in skupne. Pri tem upoštevamo predvsem dejstvo, da v zadnjih nekaj letih upada osebna motiviranost posameznikov, čeprav je popolnoma jasno, da je treba stabilizacijo podpirati tudi na ta način.

MUSTAFA PLJAKIĆ (Kosovo): Zasnovano smo sprejeli in izražamo soglasje z osnutkom resolucije o politiki uresničevanja družbenega načrta Jugoslavije in z dolgoročnim programom stabilizacije. Podpiramo tak koncept, ker sodimo, da se kot družbena skupnost spoprijemamo z dokaj hudimi težavami v gospodarstvu in v družbi in da mora resolucija za leto 1983 zagotoviti, da se vsi samoupravni subjekti, naravne, materialne in človeške zmožljivosti vprežejo v ustvarjanje možnosti za stanovitven in enakomeren razvoj gospodarstva in družbe v celoti. Pri tem smo opozorili tudi na zelo zapletene probleme, na katere zadeva gospodarstvo Kosova. Zeleni smo opozorili na potrebo, da vse republike in pokrajina Vojvodina podpro hitrejši razvoj Kosova. Ko to pravim, imam seveda v

mislih, da si delavski razred Kosova zdaj prizadeva in da si bo še bolj prizadeval urediti vse probleme, s katerimi se zdaj srečujemo v pokrajini.

Glede na zasnovano resolucije smo poudarili, da je nujno treba poiskati rešitve, ki bodo omogočile, da bomo probleme v gospodarstvu pokrajine hitreje urejali. Besedilo resolucije vsebuje stališče glede tega in zato pričakujemo, da bomo pri obravnavanju konkretnih ukrepov v prid čim učinkovitejši podpori našli možnosti, da bi nakopičene težave kosovskega gospodarstva hitreje premagovali. V tem pričakovanju učinkovitejših ukrepov imamo pred očmi tudi, da naj bodo naše težave obravnavane selektivno, izbirno, zato da se problemi, ki jih že imamo, ne bi še naprej zaostrili. Pri usklajevanju smo nanje opozorili in tudi našli razumevanje, čeprav po mojem mnenju še ni razumevanja za nekatere konkretne stvari, za naše potrebe, tako da bi hitreje odpravljali nekatere težave kosovskega gospodarstva. Konkretno gre za naš predlog o uvozu opreme, ki je v državi ne izdelujemo, je pa nujno potrebna, če hočemo dograditi pomembne objekte v elektrogospodarstvu, kmetijstvu, barvasti metalurgiji, kakor tudi predelovalne obrate, ki jih gradimo v pokrajini z združevanjem dela in sredstev in ki nam bodo pomagali zvečati izvoz. Predlagali smo, da se leta 1983 izjemoma omogoči uvoz te opreme. Mnenja o tem našim predlogu še usklajujejo v odboru zbora republik in pokrajin skupščine SFRJ za razvoj nezadostno razvitih republik in SAP Kosova. Pričakujemo, da bo na koncu deležen podpore. Sprva smo predlagali predvideno ceno te opreme, vendar smo pozneje ponudili drugačno besedilo, ne da bi navedli, koliko bi ta oprema stala, temveč zgolj kot opredelitev, s tem da bi pozneje sprejeli konkretne ukrepe, s katerimi bi omogočili ta uvoz.

VASIL TUĐAROV (SR Makedonija): Po več delovnih dneh, ki so potekali v usklajevanju resolucije, je kazno, da prevladuje enotnost gledanja na smernice resolucije. To so izraz splošnega položaja in prizadevanja v državi, da bi zagotovili nadaljnji razvoj Jugoslavije in dosegli večje uspehe v gospodarski stabilizaciji. Očitno je poglobljeni poudarek v resoluciji na tem, da moramo bodoči razvoj ustvarjati z lastnimi močmi. Po tem je resolucija za 1983 drugačna od sedanjih, stvarnejša. Smernice, naznačene v resoluciji, kakor tudi rešitve, ki jih sprejemamo hkrati z resolucijo, so po mnenju naše delegacije dobre in nujne. Besedilo resolucije je po našem mnenju dobro tudi zato, ker upošteva zasnovano program dolgoročne gospodarske stabilizacije. To se vidi iz tega, kako resolucija obravnava nekatere stvari, kot so denarno-posojilna politika, devizni zakon, ki ga še usklajujemo, kot tudi druge. Resolucija je drugačna od dosedanjih še po nečem: da je precej konkretna, ni toliko splošnih formulacij, naravnana je v otipljive rešitve, ki slojnijo na stvarnosti našega sedanjega gospodarskega trenutka.

V makedonski delegaciji smo izoblikovali ugotovitve in predloge v zvezi z besedilom resolucije in to predložili skupščini SFRJ oziroma zboru republik in pokrajin. SR Makedonija, v glavnem izraža soglasje z besedilom resolucije, le da sta tu dve bistveni stvari, ki se dotikata interesov naše republike.

Prva stvar je mazut. Naš predlog je, da bi mazut, ki se rabi za tehnološke namene, politika obdavčevanja naftnih derivatov opustila davka. Ne moremo namreč v letu dni, niti v dveh, izvesti bistvene tehnološke rekonstrukcije in preiti na druge vire energije. Mazut, ki gre za tehnološke, ne pa za toplotne potrebe, naj bi bil torej prost obdavčitve.

Druga stvar se ne tiče samo nas, temveč tudi drugih nerazvitih republik in SAP Kosova. V odboru za razvoj nezadostno razvitih republik in SAP Kosova je bilo sprejeto naše stališče, da naj v politiki emisije za nezadostno razvita območja v državi ne bo omejitve. Bilil so predlogi, da bi v emisijski politiki določili 25 odstotkov manj sredstev za naložbe za nerazvite republike in Kosovo. Vendar so delegati razumeli naše težave kot tudi težave Kosova in drugih nerazvitih republik, in tako je zdaj prevladovalo soglasje, da se to določilo v resoluciji prilagodi in da za nerazvite ne bo teh omejitev.

Kar zadeva rebalans proračuna, naj bi po predlogu ZIS vztrajali pri skrčenju izdatkov. To je nedvomno pravilno, ker je treba stabilizacijo uresničevati konkretno, tudi z zmanjšanjem zveznega proračuna. Vendar bi morali pri obravnavanju tega vprašanja gledati na dosledno izvajanje zakona o dodatnih sredstvih za nerazvite republike in Kosovo kakor tudi dogovora o družbenem planu 1981-1985. Videti je, da pri uresničevanju določil teh pomembnih dokumentov ni doslednosti. To smo ugotovili in na to tudi opozorili. ZIS zdaj razmišlja o tej stvari in morda bo mogoče poiskati rešitev v tej smeri.

Prav tako zapleteno in pomembno vprašanje je ureditev notranjih odnosov. V prihodnjem letu bomo morali zaostri odgovornost za izvajanje zakonov in predpisov ter za poravnavo obveznosti med gospodarskimi subjekti in bankami. Teh obveznosti doslej pogosto niso poravnali, in sicer celo s podporo družbenopolitičnih skupnosti. To ne povzroča le motenj v reprodukciji, na finančnem področju in na trgu, temveč prispeva k prelivanju in maličnjemu dohodka, socializira izgube in nasploh spodkopava vsa objektivna merila za vloženo delo. Posledica tega je kajpada neprijetna in pretirana poraba, saj podzavestno še vedno mi-

slimo, da bo kdo drug že kril izgube. Ker pa gre za veliko vsoto medsebojnih dolgov, ki jih ni mogoče poravnati v enem letu (ker bi to pomenilo veliko prerazdelitev in povzročilo izgube v precejšnjem delu gospodarstva), je treba ukrepati programirano in postopno, vendar nadvse dosledno. V prihodnjem letu naj bi začeli uresničevati to nalogo in tako dosledno uveljavili opredelitev, da je v prihodnje mogoče porabiti le toliko, kolikor dovoljujejo dejanske materialne možnosti in da lahko v tujini najamemo le toliko posojil, kolikor smo jih sposobni odplačati, republike in pokrajini pa naj bi se natančno dogovorile o tem. Ker se bo v letu 1983 osebni standard delovnih ljudi zaradi tega moral zmanjšati, je treba zasnovati ustrezno socialno politiko, ki bo lahko predvidela probleme in jih ustrezno reševala. Tega ni mogoče prepustiti naključju, ki bi porajalo nepotrebne družbene in politične probleme.

MIRAN POTRČ, predsedujoči delegacije SR Slovenije: Usklajevanje stališč do gospodarske politike v letu 1983 v skupščini SFRJ posebno otežkočajo trije vzroki:

– prvič, vsi vemo, da rezultati našega gospodarjenja niso dobri, da so po eni strani naše razvojne možnosti v prihodnjem letu dokaj omejene, po drugi strani pa moramo zagotoviti novo kakovost v gospodarjenju in pri uresničevanju družbenoekonomskih odnosov, da bi lahko dosegli cilje ekonomske politike;

– drugič, delegati v skupščini SFRJ, še zlasti v skupščinah republik in pokrajin, ter delegatska baza spriču takšnih razmer niso mogli vedno mirno prebrati položaja in predlaganih ciljev ter ukrepov, za njihovo uresničevanje – deloma zaradi objektivno težkega položaja, deloma pa zaradi spreminjanja razmer, ki nam jih vsiljuje mednarodni gospodarski položaj. K temu je nedvomno »pripomogla« tudi neiznajdljivost ali nezadostna dodelanost samega koncepta ekonomske politike v letu 1983 v zvezi z omenjenimi. Delegati smo praktično še do pred nekaj dnevi prejemali nove predloge in nove informacije, ki so bistveno spreminjali dotedanja spoznanja in predloge;

– tretje zaradi česar je usklajevanje stališč otežkočeno, je dejstvo, da smo v družbi ugotovili, da moramo, če hočemo uresničiti cilje ekonomske politike v prihodnjem letu, dopolniti tudi nekatere pomembne sistemske zakone. V mislih imam predvsem zakon o deviznem poslovanju in kreditnih odnosih s tujino. To močno otežkoča pripravo vseh ukrepov ekonomske politike.

– Lahko bi rekli, da si v skupščini SFRJ prizadevamo uskladiti stališča v predvidenih rokih. Skoraj prepričan sem, da ne bi smelo biti večjih težav z resolucijo in spreminjanimi akti – izjema so te tisti v zvezi z ekonomskimi odnosi s tujino.

To delno velja tudi za določanje proračuna federacije in nekatera vprašanja denarno-posojilne politike.

Člani delegacije SR Slovenije menimo, da bomo v resoluciji upoštevali številne dogovorjene opredelitve. Po splošnem mnenju pa je najpomembnejši cilj ekonomske politike povečati izvoz na konvertibilni trg ter učinkovitost in ekonomsko odgovornost pri gospodarjenju. Prav tako je pomembno, da mora razvoj dejavnosti, pri katerih imamo veliko lastnih možnosti in nekatere prednosti, temeljiti predvsem na skupnih interesih organizacij zveznega dela, na enotnem jugoslovanskem trgu ter samoupravnem združevanju dela in sredstev.

Še vedno je slišati nekatere predloge, naj bi objektivno težji položaj posameznih panog ali področij reševali s posebnimi ukrepi in ne izključno z gospodarskimi merili uspešnosti gospodarjenja. Še vedno zasledimo tudi nekatere odtene v mnenju o naših resničnih možnostih v prihodnjem letu.

Slovenski delegati in jaz osebno menimo, da so predlagani okvirni razvojnih možnosti v prihodnjem letu realni, vendar le pod pogojem, če bomo bistveno spreminili ravnanje pri uresničevanju ciljev gospodarske stabilizacije v vsaki temeljni organizaciji zveznega dela. Treba bo resnično bolj upoštevati ekonomska merila za gospodarjenje in spodbuditi še večje samoupravno združevanje med organizacijami zveznega dela.

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ (SR Srbija): Uspeh celotne ekonomske politike v prihodnjem letu bo odvisen od tega, kako bomo razrešili težave na področju zunanje likvidnosti in notranjih gospodarskih tokov. Gre za prilagoditve celotne porabe dejanskim materialnim možnostim, zaostritev finančne discipline in odgovornosti za poravnavo obveznosti, tveganje in medsebojne dolgovne, skratka za uveljavitev ekonomskih zakonitosti v tokovih družbene reprodukcije.

V resnici ni druge možnosti, kot da ambiciozno povečamo izvoz (za 20 odstotkov na konvertibilni trg), tega pa ne bo mogoče uresničiti brez vsesplošnih skupnih prizadevanj. Za takšno poslovanje ozdov je treba kajpada najprej zagotoviti ustrezne možnosti, od dohodkovne motiviranosti izvoznikov do usklajevanja sprememb v deviznem zakonu. Takšen izvozni skok je torej mogoč, vendar le če se bo celotna družba zavzela za to in če se bomo hitreje sporazumevali o nekaterih ključnih vpraša-

njih, ki so v tem hipu še vedno sporna. Čeprav so si na primer stališča do sprememb deviznega zakona precej različna, sodim, da je mogoče z dobro voljo razlike odpraviti, da bi lahko ta dokument, ki je bistvenega pomena za uresničitev ciljev na področju gospodarskih odnosov s tujino, pravočasno sprejeli. Z resolucijo in spremljajočimi dokumenti je treba vsekakor zagotoviti prednost izvoznemu gospodarstvu in tisti proizvodnji, ki nam lahko olajša plačilnobilančno breme.

Resolucija, ki jo zdaj usklajujemo v skupščini, s svojimi stališči in smernicami omogoča, da v prihodnjem letu začnemo odpravljati vse te probleme. In vendar ekonomske politike za prihodnje leto še nismo izpopolnili z ustreznimi operativnimi rešitvami od področja cen in kreditno-monetarnega področja do celotnega sistema spodbujanja izvoza itd. Zato je dolžnost ZIS, da to delo pospeši.

JANOŠ ŠREDER (SAP Vojvodina): Menim, da je resolucija za prihodnje leto bistveno drugačna od dosedanjih. Vsebuje namreč velik del dolgoročne zasnovane stabilizacije in v glavnem upošteva tista politična stališča, ki smo jih glede tega doslej izoblikovali. Menim, da bomo resolucijo uskladili z manjšimi spremembami, saj ni potrebe, da bi v sedanjih verziji resolucije spreminjali kaj bistvenega. Glede tega smo že dosegli enotna stališča.

V zadnjem času se dostikrat omenja, da je v resoluciji predvidenih veliko omejitev. Po mojem to napačno prikazujemo, saj resolucija ne določa nobenih omejitev, pač pa vsakogar zavezuje, da ravnava v skladu z možnostmi. To, da smo prej ravnali drugače, je druga stvar. Gotovo je, da so zdaj, pogojno rečeno, omejitve nekoliko ostrejše, ker moramo nekatere stvari zdaj hitreje urejati. V bistvu torej resolucija ne vsebuje omejitev, pač pa zahteva, da vsakdo ravnata tako, kot mu dopuščajo ustvarjena sredstva. Seveda nas bodo stališča v resoluciji prisilila v čisto drugačno ravnanje. To pa pomeni, da ne bi smeli čez okvir ustvarjenih sredstev.

Kar zadeva posamezne družbenopolitične skupnosti, torej tudi Vojvodino, mislim, da tu ni kakih globljih razlik. Poglavitna zasnova in temeljne smernice po našem mnenju niso sporne, saj tudi naši pokrajini, enako kakor drugim republikam in Kosovu, omogočajo nadaljnji razvoj.

Seveda smo tudi mi imeli nekatere pripombe k besedilu resolucije, ki pa niso bistvene. Tu gre bolj za podrobnosti, za nekatere prilagoditve. Zahtevamo tudi, da se priznajo nekatere specifičnosti pokrajine in njenega gospodarstva. To pa seveda ni naperjeno zoper bistvo resolucije. Osnutek resolucije na primer sploh ne upošteva živinoreje. Predlagamo, da se tudi živinoreja obravnava enakopravno s kmetijstvom, ker živinoreje ni mogoče ločiti od kmetijstva. Zato smo zahtevali, da bodi živinoreja obravnavana enakovredno s kmetijstvom, tako kar zadeva načrtovanje kakor tudi financiranje proizvodnje. Ničmo bili edini, ki so pripomnili, da resolucija ne omenja živinoreje. Naša pobuda je bila sprejeta. Imeli smo še nekaj pripomb, toda, kot rečeno, tu gre le bolj za razjasnitev nekaterih stvari, ki so v resoluciji izpuščene ali komaj nakazane.

★

Iz odgovorov je moč razbrati več stvari. Predvsem je jasno, da v vseh republikah in pokrajinah sprejemajo dolgoročni program gospodarske stabilizacije kot temelj, na katerem je treba graditi dalje. Razhajanja pa so, ko gre za konkretne rešitve v prihodnjem letu, kar je povsem razumljivo, saj ima vsaka republika in pokrajina specifične gospodarske in socialne probleme. Najbolj prihajajo do izraza na relaciji razviti-nerazviti, pri čemer ne gre toliko za razlike v konceptu gospodarske politike kot za posamezne rešitve v sistemu delitve, zlasti primarne. K temu precej pripomore tudi zvezni izvršni svet, ki v osnutku resolucije predlaga linearno omejevanje tudi tam, kjer bi lahko bili poznejši. Dovolj bi bilo, na kjer, če bi vsem republikam in pokrajinama v globalu »predpisali«, koliko lahko v prihodnjem letu porabijo, ne pa da se zvezna administracija vtika tudi v to, kako pa vsakdo z razpoložljivim denarjem goštopari v svojem domu. Nasploh bi morali bolj spoštovati ustavno funkcijo republik in pokrajin in njihovo odgovornost za svoj in skupni razvoj. Po svoje je razumljiva bojazen zvezne vlade, da bodo v republikah spet pretirano trošili, vendar to ne opravičuje politike pretiranega predpisovanja na osnovi nekakšnih jugoslovanskih povprečij. Ravnanje po teh povprečjih bi v praksi poridilo številne probleme. Delegati zaradi tega pogosto upravičeno »nerajo«, seveda pa gre marsikaj tudi za željo, da bi svojih republik ali pokrajin med usklajevanjem priborili čim več. Očitno je, da smo pogosto za politiko gospodarske stabilizacije le dotle, dokler nas neposredno ne prizadene. To je razumljivo in po svoje pravzaprav človeško, vendar se nikakor ne bi smelo spet pripetiti, da bi se v množici posamičnih interesov zamrglil skupni cilj, ki je dobro znan. V dosedanjem poteku usklajevanja zvezne resolucije za prihodnje leto se to ni zgodilo, in to je vsekakor bistvena kvaliteta prednvolitetnega »dogajanja« v posloju zvezne skupščine.

Anketo so pripravili
Slobodan Dukić, Bojana Jager,
Boris Jez in Žarko Rajković